

GÂNDIREA

ANUL XI

No. 3

GÂNDIREA

EONUL DOGMATIC

DE

LUCIAN BLAGA

PERSPECTIVELE MINUS-CUNOAȘTEREI.

În ultimele decenii au apărut în diverse domenii științifice o seamă de teorii de o structură cu totul nouă. Ele au avut darul de a revoluționa gândirea științifică și în acelaș timp de a pune noi probleme filosofiei. Noi înșine, folosim momentul pentru a face mărturisirea, am fost mânați spre analiza dogmei de nedumeririle ce le-au stârnit în noi tocmai teoriile în chestiune. Pentru ilustrarea tendinței constructive ce se desenează în știință vom alege teoriile cele mai caracteristice; două din domeniul fizical: teoria relativității și aceea a cvantelor, și una din domeniul biologic: teoria entelehială. Cititorii atenți ai expunerilor noastre au și ghicit poate întrebarea, pe care din motive de metodă, am fost nevoiți s'o ocolim până acum. N'au făcut autorii acestor teorii științifice un pas decisiv spre formula dogmatică?

1. *Teoria relativității*. Afirmam cândva (în *Filozofia stilului*) că teoria relativității constituie, cel puțin în temeiurile ei, un echivalent fizical al dogmaticului. Confuzia era explicabilă. Afirmățiunea noastră anticipa analiza formală a dogmei. Dar de o confuzie analoagă s'au făcut vinovați și alții. Astfel nu mai departe decât un savant ca Eddington compară teoria relativității sau mai precis principiul care-i servește drept piatră unghiulară, principiul isotropiei propagării luminei¹⁾ cu ideea matematică a transfinitului, cu simbolul Alef²⁾. Cititorii își amintesc că am dat ideea transfinitului ca un exemplu de „echivalent matematic al dogmaticului”. Transfinitul e conceput ca o mărime din care poți scădea orice număr și care rămâne cu toate acestea identic cu sine însuși. Ne găsim deci pe un tărâm unde confuziile sunt lesne de făcut. Eddington crede că proprietatea, ce se atribue luminei de a avea o viteză absolută, cât timp orice altă viteză e relativă, reamintește simbolul Alef. Principiul constanței vitezei luminei, așa cum e presupus de teoria relativității, ar reprezenta în consecință în termeni de ai noștri un echivalent matematic-fizical al dogmaticului. Principiul isotropiei propagării luminei, luat așa cum e, izolat de sistemul științific în care a fost formulat, desigur că aduce prin neraționalitatea sa cu simbolul Alef. În teoria relativității principiul isotropiei nu a jucat însă acest rol decât poate un moment ca punct inițial, pe urmă teoria l-a raționalizat. În adevăr teoria relativității cuprinde o interpretare specială a principiului constanței vitezei luminei, o interpretare care răpește acestuia într'un chip cu totul neașteptat, caracterul paradoxal prin care principiul se aseamănă la prima

1) Principiul despre constanța vitezei luminei în toate direcțiile oricare ar fi viteza sistemului de inerție în care imaginăm plasat observatorul.

2) A. S. Eddington, *Espace, Temps et Gravitation*, Paris, Hermann 1921, pag. 74.

vedere cu simbolul Alef (sau cu o formulă dogmatică). În orice caz teoria relativității e sub aspect structural atât de interesantă încât merită o discuție mai amănunțită ¹⁾.

Nu o vom considera în totalitatea ei, ci numai în latura constituind paradoxia ei. Vom vedea apoi întrucât paradoxia e sau nu susceptibilă de a fi numită dogmatică.

Se știe ce rol important a avut în geneza teoriei relativității faimosul experiment Michelson. Experimentul a avut darul să reveleze o serie de fapte paradoxale, paradoxale mai ales când le confruntăm cu alte date cunoscute. Recapitulăm faptele în conexiune cu acest experiment.

1. Era un fapt în deobște admis că pământul se mișcă.

2. Era un fapt în deobște admis că lumina e, indiferent de natura ei, un fenomen de mișcare (de o viteză aproximativă de c și convențional fixată la 300.000 km. pe secundă).

3. Era un fapt în deobște admis că aceste fenomene de mișcare (a pământului și luminei) se petrec într'un spațiu absolut și în timp absolut (newtonian).

Conform principiului clasic al relativității mișcărilor, admis ca tot atât de sigur ca și faptele și supozițiile de mai înainte, ar urma să se poată înregistra o diferență în viteza luminei în raport cu mișcarea pământului (când pământul se mișcă în aceeași direcție și când se mișcă în direcție contrară cu lumina). Or Michelson a demonstrat prin experimentul său că totul se petrece ca și cum pământul ar sta pe loc.

Fapt nou. Fapt neașteptat. În fața faptului neprevăzut omul de știință avea latitudinea mai multor atitudini :

1. Explicarea paradoxului experimental al lui Michelson se putea încerca printr'o ipoteză pur fizică, adică printr'o ipoteză în acord structural cu logica și cu concretul cronospațial. (Ceiace s'a și făcut, dar fără succes, de oarece toate ipotezele fizicale propuse ajungeau pe rând în contradicție cu fapte stabilite prin alte experiențe. Asemenea experiențe erau în deosebi cele ale lui Fizeau și cele în legătură cu aberația luminei. Din punct de vedere filozofic e de notat că deoarece câteva din ipotezele fizicale nu isbutiseră să înlăture dificultățile, nu înseamnă că posibilitatea ipotezelor pur fizicale a fost epuizată. Filozofic privind nu e exclus ca odată fizicienii să se convertească la acest punct de vedere. Precum nu e exclus ca însuși experimentul lui Michelson să fie provizoriu).

1) În filozofie teoria relativității a provocat variate dispute și interpretări. Școala neokantiană dela Marburg (înainte de toate Natorp) a interpretat teoria relativității nu ca o înlocuire a vechii teorii clasice newtoniene) despre spațiu și timpul absolut. După părerea acestor gânditori idealști știința exactă nu se poate lipsi de ideea spațiului și a timpului absolut, așa cum acestea sunt definite în mecanica lui Newton. E adevărat că ideea spațiului și timpului absolut sunt numai idei, susține Natorp, dar ele sunt idei necesare ale intelectului științific. Fizica relativistă e jertfa unei iluzii când crede că a reușit să înlocuiască ideile despre spațiu și timpul absolut cu ideile despre un timp și spațiu relativ. Aceasta nu împiedică pe relativști să aibă dreptate în ce privește fondul chestiunii; teoria lor e expresia unui fapt de necontestat, și acest fapt e următorul: timpul absolut și spațiul absolut pot să fie experimental determinate prin metode matematice-fizicale numai în mod *relativ*.

O atitudine similară față de teoria relativității și-a însușit și realismul metafizic, bunăoară ontologismul neotomist (Maritain). Faptul e cu atât mai interesant cu cât acest ontologism e prin firea sa diametral opus idealismului Kantian. Maritain e de părere că teoria relativității constituie o admirabilă clădire matematică-fizică, dar că n'are nici o valoare ontologică; valoarea ontologică cu care Maritain înzestrea însă timpul și spațiul absolut. Fizicienii relativști se apără din răspuțeri și nu fără indignare împotriva acestor interpretări ale teoriei relativității. Ei pretind că au înlocuit definitiv teoria spațiului și timpului absolut prin aceea a timpului și spațiului relativ, fiindcă principial ei nu admit ca existent decât ceiace e susceptibil de o măsurare fizică. Și cum față de orice măsurare spațiul și timpul se relativează, spațiul și timpul nu există pentru ei decât în această formă relativă. Atât idealismul filozofic cât și realismul filozofic găsesc însă că teoria relativității se încurcă în cele mai penibile contradicții, de îndată ce renunță la ideile de spațiu și timp absolut (fie spațiul și timpul absolut pure idei, fie ele realități ontologice). Propunându-ne să studiem ideile și formulele numai ca structură interioară, indiferent dacă sunt fictive sau reale, toată această dezbateră nu ne duce nici un pas înainte.

2. Experimentul lui Michelson putea să fie declarat definitiv și complet verificat, dar tot odată inexplicabil prin ipoteze pur fizicale, adică prin ipoteze în acord și cu logica și cu concretul cronospațial. Experimentul Michelson ar fi urmat să fie formulat ca atare. Einstein s'a decis pentru această a doua atitudine, și formula, pe care o propune, conține în sine paradoxiile experimentului: constanța vitezei luminei (cu toate precizările date mai sus.) Formula în sine nu lămurea propriu zis nimic, ci ridică paradoxiile experimentului la valoarea de *paradoxie principială*.

Izolată pentru sine, fără accesoriile teoriei relativității, formula aceasta e pur și simplu absurdă. Ea violentează logica. Pentru orice minte, acordând un interes ăstor fel de exerciții, formula trebuia lămurită. Pentru soluționarea paradoxiilor, de astă dată principială, erau date două posibilități.

a) Să se dea principiului un caracter dogmatic, adică: să se păstreze nealterați termenii cronospațiali întrebunțați în ea, și să se postuleze între termenii formulei o sinteză metalogică, dar intracategorială, în transcendent. S'ar fi făcut în cazul acesta apel la formularea dogmatică în fața căreia logica abdică.

b) A doua posibilitate era să nu se renunțe la logică, ci să se modifice termenii cronospațiali, să se transforme radical însăși anatomia concretului, cu riscul chiar ca noul concret care se substituie vechiului concret, să nu se poată fi nici măcar imaginat. Einstein a ales calea a doua.

A modificat în așa fel structura concretului cronospațial, încât pe temeiul anatomiei noului concret (spațiul și timpul relativ, timpul dimensiune a spațiului) avea puțința să dea o înfățișare logică formulei despre constanța vitezei luminei (cu toate precizările ei).

Dacă ar fi ales întâia cale s'ar fi obținut ceea ce a crezut Eddington că avea în paradoxia constanței luminei, adică o construcție similară cu simbolul Alef.

Știința lărgindu-și neconținut cercul scrutărilor a avut după cum știm de multe ori prilejul să lămurească paradoxii ivite în câmpul fenomenalității. Soluțiile încercate în asemenea împrejurări au fost însă totdeauna în acord principial cu logicul și cu structura concretului cronospațial. Întâia oară se oferea științei exacte o paradoxie (experimentul Michelson) care refuza o soluție pe calea aceasta. Când Einstein, în grija-i incoruptibilă de a salva logicul, a întreprins însăși modificarea structurală a concretului cronospațial, întreprindea desigur un lucru încă neîncercat în istoria gândirii fizicale¹⁾.

Fapta lui a părut la început, până la obișnuirea gândirii cu ea, cel puțin stranie. Cam tot atât de stranie precum pare propunerea ca omul de știință să nu se dea înapoi, dacă paradoxiile experienței o cer, nici dela formularea care implică o diformare a logicei, dela formularea reprezentând o „minus-cunoaștere”.

2. — *Teoria Cvantelor*. Fizica modernă a fost serios sguduită în temeliile ei și de o altă teorie, cu un trecut aventuros, și în unele privințe mai revoluționară decât teoria relativității, anume de teoria cvantelor, ale cărei baze le-a pus Max Planck. Insuși autorul ei, care a asistat laborios la toate peripețiile luptelor cu noroc schimbăcios ce s'au dat în jurul teoriei, dezvoltată și extinsă în diverse domenii prin concursul sprinten al multor fizicieni și chimicieni din ultimile trei decenii, afirmă într'un loc²⁾ că teoria relativității e pentru fizica clasică mai mult o încoronare, câtă vreme teoria cvantelor o depășește. În ce constă, mai ales din punctul nostru de vedere, această depășire? Teza fundamentală a teoriei cvantelor enunțate de Planck (1900) a fost aceasta: „Energia unui resonator trebuie necesar concepută nu ca o cantitate continuă, divizibilă la infinit, ci ca o cantitate discontinuă compusă dintr'un număr întreg de particule egale”. Din momentul chiar al enunțării și până astăzi teoria cvantelor a înregistrat o serie de triumfuri, a trecut prin momente critice și prin dificultăți gata de

1) Ceva asemănător se înfăptuise înainte în domeniul matematicii prin clădirea geometriilor ne-euclidiene (Riemann, Lobatshevski).

2) Das Weltbild der Neuen Physik, Monatshefte für Mathematik und Physik XXXIV. 2.1929 pag. 392, etc.

a-i deveni fatale, și se găsește actualmente într'o situație încă nesigură de sine, deși e aproape unanim admisă. Există fenomene fizicale (interferența, difracțiunea) cari nu îngăduie o explicație decât prin clasică teorie a undulațiunii, opunând o rezistență dărză ideiei de cvante. Există în schimb multe fenomene fizicale (de amintit îndeosebi efectul fotoelectric Compton) cari devin transparente prin teoria cvantelor și rămân opace față de ideia undulațiunii. Ca fenomen pentru sine și în raportul său cu alte moduri de energie, lumina de pildă, prezintă aspecte atât de diferite încât pentru lămurirea lor trebuie să se recurgă la teorii, cari din punct de vedere logic-concret se exclud (ondulație sau corpuscule-cvante). E lumina de natură ondulatorie sau de natură corpusculară (energie corpusculară)? S'ar părea sub unghiul logic-concret că lumina nu poate fi decât sau de natură ondulatorie sau de natură corpusculară, căci cele două concepte sunt alternative, prin excludere. Ori fenomenologia luminei pare a cere ambele ipoteze. Incercările întreprinse din partea unor cvantiști de a împăca teoria cvantelor cu aceea a undulațiunii, prin acomodarea lor reciprocă n'au dat rezultatele dorite. Cât timp nu se renunță la gândul de a se substitui luminei un model imaginar-concret în conformitate cu logica și cu paradoxia faptelor experimentate, o ieșire din dualismul de concepte (ondulație — corpuscule) pare cu neputință. Ani mulți oamenii de știință au operat de fapt cu un fel de concept de natură aproape mistică, cu conceptul cvantelor în care se amesteca, logic și intuitiv imposibil, și imagina undulațiunilor. Teoria cvantelor era oarecum „înțeleasă pe teme de sentiment” (Gefühlsmässiges Verständnis) după cum se exprimă unul din cei mai de seamă cvantiști ¹⁾. Pe urmă mai ales din momentul creierii mecanicii ondulatorii de către L. de Broglie, pentru a ieși întrucâtva din echivoc, s'a recurs iarăși la dualism, cu precizarea suspendată în vid că în anume cazuri acelaș complex de fenomene trebuie privit ca ondulațiune, în altele ca manifestare a unei energii discontinue-corporulare ²⁾. Nearătându-se însă de unde derivă această diferență, dualismul rămâne o paradoxie. Și deocamdată știința nu a ieșit din ea. În privința aceasta iată ce spune același L. de Broglie, unul din savanții cei mai cu vază ai timpului, în marginea teoriei în discuție: „Introducerea simultană a continuului și a discontinuului pare a deveni aci necesară într'o formă total incomprehensibilă” ³⁾.

Cuvântul „incomprehensibil” înseamnă aici desigur și „inconstruibil în concret”. Ce altă semnificație au aceste cuvinte decât aceea a unui apel deghizat să se admită în caz extrem în știință și încetățenirea paradoxiei totale, adică a unor formule sau postulate, echivalente fizicale a ceea ce am numit formulă dogmatică? L. de Broglie nu și-a dat seama de gravitatea plină de consecințe a cuvintelor sale. Introducerea formulei alcătuită din termeni contradictorii, reprezentând o minus-cunoaștere, acolo unde trebuie, ar echivala desigur cu una din reformele metodo-

1) Heisenberg, Die Entwicklung der Quantentheorie 1918 — 1928, în „Die Naturwissenschaften”, 17 Jahrgang Heft 26.

2) S'a făcut și următoarea afirmațiune: modul ondulatoriu și modul corpuscular sunt două aspecte ale aceleiași realități necunoscute în sine. Prin aceasta însă se escamotează numai dificultățile. Un Spinoza putea să afirme că extensiunea și gândirea sunt două aspecte ale aceleiași realități, fiindcă cele două concepte, de „extensiune” și „gândire” sunt total disparate, încât ar putea să stea alături ca aspecte diferite ale aceluiași lucru, pe când conceptele de ondulațiune și cvante se exclud fiindcă țin ambele de același domeniu al spațialității.

3) Cităm dintr'un studiu de L. de Broglie, două pasagii caracteristice:

„On en est en effet revenu à se figurer des corpuscules de lumières (les Lichtquanten d'Einstein) assez couramment nommés aujourd'hui les „photons”. Comme les corpuscules de matière ces photons seraient définis par leur énergie et leur quantité de mouvement et conserveraient leur individualité en se déplaçant dans l'espace. Des faits incontestables sont venus confirmer cette hypothèse“... „Comme l'interprétation des interférences et de la diffraction paraît exiger la conception des ondulations, la théorie de la lumière est entrée, après la découverte de l'effet photoélectrique, dans un état de crise aiguë, l'introduction simultanée du continu et du discontinu paraissant ici devenir nécessaire sous une forme totalement incompréhensible”. (Continuité et individualité dans la physique moderne, Cahier de la nouvelle journée XV. Paris 1929, pag. 65, 66).

logice cele mai importante ale științei. În realitate procedeul a și fost aplicat, inconștient. Situația, dintr'o regretabilă neadaptabilitate, a fost socotită însă drept o simplă criză, deși întrebuintarea formulei ținând de domeniul minus-cunoașterii, a dus la o serie de noi descoperiri în fizica actuală. E admisibil ca o formulă să fie socotită simptom al unei crize atâta timp cât duce încă la noi descoperiri? Evident că nu. În împrejurările actuale când fizicienii sunt pe cale de a renunța la o serie de funeste obiceiuri metodologice primite ca moștenire din fizica clasică, o lămurire a acestei chestiuni metodologice devine imperios urgentă. Nu afirmăm necondiționat că introducerea minus-cunoașterii se impune tocmai în problema cvantelor. Faptul însă că o astfel de formulă a fost utilizată, e, credem, un simptom destul de semnificativ că științele exacte se apropie de limita unde minus-cunoașterea devine o necesitate. Nici odată știința nu a fost în aceeași măsură ca astăzi o creație a metodelor întrebuintate. Imprejurarea solicită revizuirea vechilor metode și lărgirea cunoașterii prin noi metode în perfectă conștiință despre ele. Desigur că termenul de formulă dogmatică e aproape iremediabil compromis, mai ales în ochii oamenilor de știință. Aceasta din pricina sensului, și îngust și nejust, ce se dă termenului asupra căruia apasă osânda grea a criticismului filozofic. Dar dogmaticul e susceptibil și de un cu totul alt sens, care nu e străin de analiza în anume privințe tot critică a cunoașterii. Deosemena dogmaticul, circumscriind o întreagă metodică virtuală, nu exclude controlul științific nici chiar cel experimental, din contră indirect îl implică cu toată hotărârea. Dacă oamenii de știință și teoreticieni ai cunoașterii găsesc că termenul prea uzat de dogmă trebuie să rămână definitiv îngropat, ni se îmbie proaspăt și poate cu mai multe șanse de rodnică integrare în gândirea contemporană termenul de „minus-cunoaștere“. Minus-cunoaștere nu înseamnă lipsă de cunoaștere și nici o etichetă inofensivă aplicată erorilor cunoașterii, ci o cunoaștere cu o *anume direcție*, capabilă de progres și spor imprevisibil în acelaș sens. (Formulele minus-cunoaștere, evoluează dela un minimum de incomprehensibilitate spre un maximum de incomprehensibilitate. Aceasta nu e decât altă expresie a unui proces pe care l-am semnalat în introducerea acestui studiu).

3. *Teoria entelehială*. Biologia în faza ei mai recentă oferă și ea exemple de contact tangențial cu minus-cunoașterea. Amintim teoria entelehială a lui H. Driesch. Ambiția acestui gânditor a fost să fundeze științific vitalismul biologic. Opera sa filozofică și științifică converg în demonstrarea aceleași idei: există în fenomenul „viață“ un factor „regulativ“ (factorul E, entelehia) și „alcătuitor de totalități“ (ganz-bildend) fără de care viața organică și psihică e incomprehensibilă. În experiența biologică trebuie interpolat factorul entelehial, organicul fiind ireductibil la modele mecanice. Driesch s'a străduit să-și sprijinească afirmațiunea și filozofic și științific. Filozofic a făcut-o înainte de toate prin revizuirea teoriei cunoașterii, construind o logică a ordinii și o teorie a funcțiilor categoriale. Driesch ține în deosebi să demonstreze că ideea de „totalitate“ (sau spre a întrebuinta în termen analog, dar mai compromis, ideea de „finalitate“) nu e numai o idee regulativă a inteligenței omenești în sens kantian, ci o *categorie constitutivă* a experienței. Tot așa el s'a însărcinat să probeze cu un vast și complicat aparat filozofic că factorul E, nu are puncte de fricțiune cu principiile fundamentale ale științelor exacte, nici cu principiul conservării energiei și nici cu cel al entropiei. Și aceasta pentru simplul motiv că factorul entelehial nu e „*energie*“. Factorul entelehial are numai menirea misterioasă să suspende acte posibile de energie, adică să transforme energii actuale în energii potențiale, și invers (cu restricțiunea că factorul entelehial actualizează numai energiile pe cari el singur le-a potențializat). Pe plan științific meritul în adevăr epocal al lui Driesch consistă în cele câteva senzaționale experiențe biologice prin cari a dat lovitura de grație pretenției de a explica organicul prin modele mecanice.¹⁾ Driesch sus-

1) Cea mai cunoscută experiență e următoarea: Driesch a despărțit prin scuturare un oul în stadiu embriologic bi-celular și a obținut două celule separate. Din fiecare din cele două celule izolate s'a dezvoltat nu câte o jumătate de embrion cum ar fi urmat după teoria embriologică mecanică (închipuită de Wilhelm Roux) câte un embrion întreg.

ține că teoria mecanică consecvent dezvoltată cade în absurd când vrea să explice anume fenomene embriologice sau unele fenomene deosebit de importante din domeniul regenerării. În asemenea fenomene se manifestă după opinia sa până la evidență factorul „alcătuitor de întreg“ sau entelehia. De alte amănunte informative ne putem dispensa. Driesch introducând o ordine logică în câmpul experienței, obține prin diverse operații de destilare conceptul entelehiei, care „nu se poate imagina, dar se poate gândi“. Entelehia nu s'ar putea imagina sau intui fiindcă e un factor „spațial“. Totuși entelehia s'ar manifesta în spațiu („In den Raum hinein“).

Partea pentru noi interesantă începe abia aici. Driesch a rămas în marginea teoriei sale dator cu o serie de răspunsuri la întrebări pe cari de altfel el singur le pune: are organismul izolat mai multe entelehii sau numai una? Dacă sunt mai multe de unde acordul între ele? Dacă e numai una, cum se face că nu mai departe decât în experimentul amintit în subsolul paginii entelehia e în stare și după despărțirea celor două celule ovulare să producă două organisme *întregi*? Este entelehia *divizibilă*, și capabilă și după diviziune să dea mai multe întreguri? Unele fenomene din domeniul naturii organice par a veni în sprijinul tezei că toate organismele împreună dispun de o singură entelehie colectivă. Din contra alte fenomene împing la ideea că unul și același organism e înzestrat cu mai multe entelehii. Driesch, gânditor riguros cum e, după ce se mulțumește să stabilească conceptul entelehiei, schițează și această situație paradoxală în care suntem puși prin ideea entelehială față de diversitatea fenomenelor biologice. Driesch crede totuși că conceptul entelehiei ar fi un concept absolut logic, adică inteligibil, deși ne-intuibil. Nu ne incumbă datoria să controlăm întrucât conceptul entelehiei resistă până la urmă experienței științifice. Ne întrebăm numai dacă construcția aceasta teoretică a entelehiei e atât de inteligibilă cum crede Driesch. Diversele însușiri atribuite factorului E, sunt menite să tulbure prin natura lor antitetică liniștea oricărui gânditor. Entelehia e capabilă de *acte*, dar nu e *energie*! Entelehia e *spațială*, dar se manifestă *în spațiu*! Aceasta nu e încă tocmai așa de grav. Surprinzătoare e îndeosebi alternativa în fața căreia suntem puși în ce privește raportul între entelehie și organisme: entelehia e un factor intensiv, „spațial“, dar „divizibil“ în mai multe entelehii, cari totuși rămân întregi! Sau neadmițând divizibilitatea: atunci entelehia e una pentru mai multe organisme, dar s'ar manifesta în *întregime* în fiecare din *multele* organisme! Oricare din aceste formule alternante e în sine un paradox. Paradoxe bine întemeiate, adică cu posibilități de trimitere la experiență. Iată cum și biologia în problemele sale de limită face apel la formule neintuibile, și în același timp mai puțin inteligibile decât se crede. Paradoxele acestea văzute mai din apropiere sunt poate *formulabile* pe temeuri indirecte, de experiență, dar nicidecum *inteligibile și construibile*. De aici până la formula dogmatică e numai un pas. Mai puțin chiar. Autorului teoriei îi lipsește numai îndrăzneala de a accepta dogmaticul acolo unde dogmaticul se impune.

* * *

Trecând peste hotarele însulare aparținând științelor singuratice sub bolta largă a metafizicii se deschide un vast câmp de virtualități dogmatice. Șansele minus-cunoașterii sporesc vertiginos cu cât pătrundem mai adânc în ceața de poveste a transcendentului. Pe drumul acesta abia începem a învăța să purtăm toiagul miraculos sub tăișul căruia se despart negurile. Meșteșugul trebuie deprins îndelung, căci e încă foarte departe de desăvârșire. Dar suntem pe drum. Până acum a fost imposibil să se creeze o metafizică durabilă, fiindcă din nenorocire intelectul enstatic avea prin circumstanțe exterioare ca și prin insuficiențe lăuntrice prea multe posibilități de a se fixa unilateral asupra unui singur aspect al existenței. *Intelectul ecstatic* deschide ferestrele spre complexitatea de neînțeles a ultimului miez. Spre a adânci neinteligibilitatea acestuia nu putem beneficia de alt mijloc decât de sugestia pe care ne-o pune la îndemână ciocnirea de idei. — Încă nu s'a clădit până acum nici un sistem metafizic pe temeiul intelectului enstatic, în care să nu se fi ivit vreo importantă contradicție nedorită de autor. E aceasta numai o întâmplare? Greu de presupus. In-

clinăm mai curând spre credința — și istoria metafizicei e în privința aceasta o tragică mărturie — că nici nu se poate clădi un sistem enstatic în care să nu apară involuntara, neașteptata, desesperanta, marea contradicție. Nu se probează prin aceasta necesitatea de a se renunța odată pentru totdeauna la tentativele de a mai crea sisteme exclusiv pe baza intelectului enstatic? Dacă s'ar apela și la intelectul *ecstatic* contradicția ar intra constitutiv-dogmatic, sau prin transfigurare, în metafizică, și nu prin nebăgare de seamă producând fatale locuri de minoră rezistență în cupola sau temelia clădirei. Contradicția, dacă are un loc în metafizică, acela nu e ori unde, nici contradicția nu poate fi oricum, ci trebuie să aibă un caracter aparte, după cum are și o zonă aparte.

Introducerea metodelor intelectului *ecstatic* în metafizică ar prezenta și oarecare garanții de stabilizare și monumentalizare a concepțiilor. Mai mult, prin *ecstatizare* se poate spera o eșire efectivă din învălmășala de concepții în care timpul nostru se sbate. Diversele concepții substituindu-se inutil din zece în zece ani, țin metafizica într'o fază de provizorat compromițător, față de care impozanta activitate crescută prin continuitate a științei constituie un exemplu vrednic de luare aminte. În cadrul dogmaticului e în mai mare măsură dată posibilitatea unei colaborări a metafizicienilor decât în cadrul intelectului enstatic.

Dacă dogmatizarea prezintă mai multe garanții de stabilizare a concepțiilor metafizice decât raționalizarea, nu înseamnă că orice dogmă trebuie din moment ce e propusă, acceptată fără control. Prin asemenea presupunții s'ar da dogmei tocmai sensul pe care tot timpul am căutat cu tot dinadinsul să-l ocolim. Dogmaticul oferă garanții de statornicire și așezare prin însăși structura sa, putând îngloba puncte de vedere raționale contrarii, transfigurate în sinteze metalogice. Noua metafizică nu se va clădi pe temeiul unei inspirații de sus și nu va cere să fie acceptată din motive imaginare. Noua metafizică se va clădi într'un ritm de eșecuri și triumfuri, constituindu-se încetul pe încetul, sub controlul direct sau indirect al tuturor instanțelor pe cari cunoașterea și mintea omească și le-a instituit în măeastră și neperitoare ierarhie. Prin dogmatizare transcendentul ar înceta de a mai fi expus la acele penibile raționalizări pentru cari se dau asigurări solemne că sunt făcute sub specie aeternitatis și cari se dovedesc a fi de o desolantă vremelnicie.

EONUL DOGMATIC.

Considerațiunile noastre de încheiere nu urmează cu necesitatea logică din cele precedente. Aici descindem pe un platou deschizător de perspective. Și perspectivele țin de viziune nu de silogism. Faptul că întâia verigă în analizele noastre o alcătuiau câteva remarce istorice ne îndeamnă să sfârșim cu câteva considerațiuni de natură tot istorică. S'a observat desigur și până acum că luând în cercetare dogma, n'am făcut-o din interesul exclusiv pentru ea. Dacă n'am fi întrezărit în ea mari posibilități de actualizare, problema ne-ar fi stârnit prea puțin curiozitatea. Substratul întreprinderilor cercetări e circumscris de interesul mai viu pentru întrebările momentului istoric pe care îl trăim.

Dogma s'a arătat în tinda laboratorului de destilare prin care am trecut-o ca o soluție creatoare a mării crize eleniste. Dacă am căuta în trecut o epocă în care să surprindem chipul timpului nostru ca într'o oglindă, ne-ar întâmpina una singură: epoca elenistă. Iși au și epocile istorice câte un alter-ego. În ce constă asemănarea, de altfel nu întâia oară remarcată, între prezent și acel alter-ego al său, elenismul?

Să ne fie îngăduit să însemnăm cel puțin în paranteză că ni se pare deosebit de simptomatică înmulțirea în ultimii ani a studiilor despre diverse aspecte și momente eleniste, despre gândirea, arta și etosul timpului. Ne place să vedem, și poate nu fără dreptate, în acest interes sporit față de elenism o simpatie pe temei de înrudire între cele două timpuri. Faptul constituie însă numai un simptom. Asemănările adevărate trebuie să le urmărim cu degetul pe chipul conturat în oglindă.

Zelul sintetic, sfidând perfecțiunea ce se poate obține prin limitarea la detalii, s'a întezit impresionant și e un semn al vremii. Abondența extraordinară a doctrinelor făgăduind un leac univer-

sal crizei spirituale de care suferă timpul, e ca râvnă și exces de fâșnire „astăzi același ca și în perioada elenistă. Nici odată de când există o memorie istorică stihile polare, gândul asiatic și gândul european, nu s'au ciocnit și nu s'au amestecat tinzând spre o lămurire reciprocă sau spre un amalgam superior cu aceeași vibrantă convingere ca astăzi și în timpul imperiului spiritual al Alexandriei. Anume strădanii spre sinteze mai largi au existat de multe ori în istoria Europei ca și în aceea a Asiei, dar nici odată concepțiile cosmice nu s'au voit clădite pe temelii atât de diverse, și dacă voiți, cu elemente atât de disparate, ca în zilele noastre și în veacurile ce au precedat evul creștin. Trăim într'o atmosferă ciudată, de semne ce trebuiesc tâluite și de analogii cari duc gândul mai departe. Cât de semnificativă e numai aducerea din nou în circulație, cu misterioasă priză asupra actualității, a unor idei cari aparțin elenismului, după ce au zăcut în uitare două mii de ani. Apariția unor gânditori cu curiozitate scrutătoare pentru toate doctrinele globului terestru și în deosebi ale Asiei, poartă pecete „elenistă”. Stoicii târzii și diverse școale gnostice au găsit că în concepțiile diferitelor popoare despre lume se ascund sub veșnic alte aspecte același *sens*, și că ceiace importă e *sensul* nu haina. Miturile, culturile, erau atribuite din partea gnosticilor unor spirite speciale emanate din acelaș fond unic (logoi spermatici). Prezentul e în căutarea aceluiași *sens* mai profund disimulat după varietatea concepțiilor cosmice de pretutindeni. Ce alt reprezintă bunăoară antropozofia lui R. Steiner sau stufosul spiritualism al unui Keyserling decât sinteze între doctrine asiatice, creștine, știință și filosofie modernă? Antropozofia steineriană sau spiritualismul keyserlingian, ca să ne oprim numai asupra unor încercări de toți cunoscute, sunt prin caracterul lor complex stratificat apariții posibile numai într'un cadru istoric elenist. — O serie întreagă de alți gânditori mai noi vor să dureze punți spre tâlcul din urmă al existenței utilizând termeni și viziuni de mitologie, cam în aceeași manieră realistă și simbolică în acelaș timp precum și gânditorii gnostici. Abstracțiunea contimporană e contaminată de mit. Gânditori situați în centrul interesului obștesc amestecă în caerul din care își torc sistemele deopotrivă mătasea abstracțiunii, călții experienței, ca și materia incalificabilă a cunoașterii clar-văzătoare.

Intrarea triumfală a unor idei, cum e aceea despre „configurație” în știință, în psihologie, în biologie, și în fizică, trebuie adusă în legătură cu tendința astăzi generală de a înlocui concepții prea unilaterale prin vederi doritoare să îmbrățișeze totalități. În marginea acestei tendințe asistăm actualmente cu îndreptățită uimire la renașterea științelor magice despre corespondențele ascunse din univers, și a celor morfologice cari din amănunt vor să ghicească întregul.

Interesul tulburător pentru fenomenele oculte e una din notele comune cele mai izbitoare ale celor două epoci cari ne preocupă. Școalele ezoterice cunoșteau mecanismul viu al fenomenelor oculte și descriau adesea procesele de emanație teo- și cosmogonică ca niște fenomene de materializare metapsihică.

Cât privește curentele curat filozofice, acestea au astăzi ca și în perioada elenistă un caracter relativist. Scepticismul domina atunci, pragmatismul și ficționalismul astăzi. Intellectul dezabuzat nu are de unde să scoată puterea de a crede în obiectivitatea plăsmuirilor sale, și se declară mulțumit că ideea, putând fi înlocuită cu un roi întreg de alte idei, îi dă pentru un moment prilejul să se bucure de jocul liber al funcțiilor sale. Imprejurarea aceasta adică descurajarea de sine a filozofiei a înlesnit enorm invazia în ea a viziunii și mitului, ducând în cele din urmă la formațiunile barbare și rafinate în acelaș timp ale metafizicei gnostice.

Adăogați la corespondențele acestea și gustul pronunțat pentru filozofia istoriei. Gânditorii eleniști și moderni se întreabă deopotrivă care e noima diferitelor culturi, care e scopul sau direcția istoriei. Un accent, amar pentru unii, de nădejde cerească pentru alții, se pune pe *fatalitatea* istoriei. A existat atunci ca și astăzi sentimentul net că ceva e pe sfârșite și că ceva nou se începe. Sentimentul acesta de sfârșit și de început nu e un sentiment al unui oarecare sfârșit și al unui oarecare început. E vorba de un sentiment escatologic de sfârșit de lume și de un sentiment conic de început de lume.

Cei vechi înțelegeau prin cuvântul eon perioade istorice lungi, timpuri universale. Eon înseamnă pentru noi o nouă lume spirituală de lungă durată. În istorie putem distinge două feluri de perioade. Există perioade culturale și perioade eonice. Perioadele culturale se caracterizează prin culturi locale (cultura grecească, cultura europeană, cultura egipteană, culturi mărunte în Asia mică etc.), cari cresc modelate între altele și de spațiul ¹⁾ în cari apar și cari se complică interior, ritmându-se cu faze organice în timp. Centrul lor generator, situat undeva adânc în inconștientul uman, e organic-sufletesc. Perioadele eonice caracterizate printr'o creștere enormă a conștiinței sunt mai degajate de mediul cronospațial. Centrul lor generator ține de stratosfera spirituală. Trecerea dela o perioadă culturală la o perioadă eonică nu se face fără grave crize sufletești și intelectuale. Elenismul a fost o asemenea criză de trecere între o epocă de culturi organice locale, și o eră de accentuată și monumentală spiritualitate (eonul creștin). Criza spirituală a timpului nostru e o criză „elenistă”, cu multe aspecte cari pot fi privite ca tot atâtea avantagii și desavantagii: amestecul eteroclit de doctrine încă necoagulate într'un întreg, relativizarea filozofiei, năvala miticului în conștiința vremii, mijirea sfioasă a unui nou ontologism vizionar, setea de ultime sinteze și tragica neputință a intelectului de a le crea. Intocmai cum elenismul antic a dus prin toate elementele ce s'au amestecat în căldarea-i vrăjitorescă în cele din urmă la o prefacere verticală, de ridicare a vieții cu o octavă mai sus în scara spiritualității; tot așa „elenismul” modern va duce la o nouă ancorare a vieții în spirit și la o asemănătoare prefacere verticală în adânc și în înalt. Prefacerea ne interesează aici numai sub unghiul intelectual, și sub acest unghiul spiritual va îndura o deplasare dela intelectul enstatic spre intelectul ecstatic. Prin aceasta chiar o deplasare paralelă a axei spirituale în toate domeniile vieții devine inevitabilă. Fără îndoială că eonul creștin ne poate servi cel mult ca o vagă analogie pentru ceiace va fi noul eon. Ne îndoim că analogia istorică are importanța principială pe care unii gânditori vor să i-o acorde, dar existând asemănări atât de profunde și de vădite între timpul nostru și elenism, se poate prezice — întrebuintând cu precauția cuvenită aceiași baghetă magică a analogiei — cu suficientă probabilitate ivirea ca și în trecut a unui nou eon dogmatic, a unui eon spiritual care sub aspectul gândirii își va primi impulsurile de creație dintr'o inițială reabilitare a *intelectului ecstatic*, cu toate riscurile pe cari acesta le implică.

O seamă de gânditori, dintre cei mai cu vază ai timpului, ne dau prețioase lămuriri asupra prefacerii în curs, dar prea puțin asupra perspectivelor ei. Arhanghel cu trâmbiță lugubră, un Spengler și-a vestit cu ani în urmă sentimentul escatologic, într'un sens cu totul naturalist ce e drept, a sfârșitului culturii europene. Sentimentul eonic nu l-a încercat. Dar concomitent cu aceste presimțiri de prăbușire s'au auzit și alte glasuri, de îndemn și de nădejde. Un Keyserling după ce a sondat apele duhului de pretutindeni, crede cu vâjnoșie de condotier al ideii în înălțarea vieții pe un alt podiș spiritual. El e însă tot atât de departe de concepția unui nou eon dogmatic, ca și gânditorii raționaliști de toate speciile, pe care în chip merituos îi depășește. Cu profunzimile stepei rusești la spate un Berdjaf profetizează noul ev mediu ²⁾.

Un gând analog l-a muncit și pe italianul Gemelli cu al său neomedievalism.

Gândirea lui Berdjaf e străbătută fără îndoială în mare măsură de un sentiment eonic.

1) A se vedea în privința aceasta lucrările lui Leo Frobenius, îndeosebi „Paideuma”.

2) Despre o nouă dogmă și spiritualitate în înțeles de eon am vorbit lămurit în „Filozofia stilului” (scrisă în 1923 și apărută în 1924, a se vedea întreg capitolul intitulat „Absolutul”, și în deosebi paginile 70—78 unde am schițat în câteva cuvinte noul cuget dogmatic, etica întemeiată pe anonim și arta lor corespunzătoare. Intre ideile cuprinse acolo și unele din cele formulate de Berdjaf în „Noul ev mediu” se pot constata pe lângă importante deosebiri și oarecare asemănări. Se cuvine deci să adăugăm că în momentul când a apărut studiul nostru nu cunoșteam și nici nu puteam cunoaște eseul lui Berdjaf, care, după cum reese dintr'o notiță lămuritoare cu care e însoțit (în traducerea germană: Das neue Mittelalter, Darmstadt 1927) a fost scris cel mai curând în 1925.

Noul ev mediu făcând parte integrantă dintr'o concepție teologică despre istorie, înseamnă însă mai mult o restaurație decât o creație. Berdjaef crede în reeditarea dogmei creștine. Noul ev mediu s'ar înfățișa astfel ca o floră religioasă crescută sub soarele dogmei creștine, și ca un complex de forme sociale în centrul căruia ar sta biserica creștină. Berdjaef vede în noul ev un ev mediu în lumină tradițională, anti-istorică. Concepția sa e romantică. Berdjaef, iremediabil atașat la trecut, ia dogma în sensul credinței, global. Nu o sublimează. De aceea nu s'a putut ridica la ideea pentru noi fundamentală a intelectului ecstastic, menit să creeze noi dogme filozofice, o metafizică profană în acord cu tendințele inerente ale timpului. După părerea lui Berdjaef istoria e epuizată, sfârșită, falită ; singura salvare după el e reintrarea sub bolta ideii creștine, din care omul a eșit prin încercare și ispită. Noi credem numai într'o criză istorică (am numit-o elenistă) ; o criză în cuptorul căreia se ard la înaltă temperatură cărămizile pentru noua clădire. Eonul dogmatic la ale cărui porți batem, îl închipuim înzestrat cu toate virtuțile ineditului. Nu vedem cum ar putea să intre în el elemente de dogme specific creștine, după noi perimate ca conținut. Deocamdată pe planul intelectual nu vedem desenându-se între eonul creștin și noul eon altă notă comună decât formele, stilul *intelectului ecstastic*. Acest disponibil intelect ecstastic își va lua materialul, ce urmează să fie transfigurat în noi dogme, din conștiința frământată a timpului și nu din muzee de antichități.

Ceiace se impune poruncitor e colaborarea gânditorilor. Căci metafizica nu va mai fi metafizica unuia sau a celuilalt, expresie trecătoare a personalității gânditorilor desbinați între ei de penibile tendințe spre atomizare individualistă ; ci o metafizică clădită încetul pe încetul printr'un proces continuu, cu peripeții, cu înfrângeri și biruinți, printr'o muncă de generații sub zodia impersonală a intelectului ecstastic.

Ce alte muchi și aspecte va avea cleștarul încă opac al eonului, ale cărui prime semne le întrezărim, e o problemă de cercetat. În metafizică s'ar putea întâmpla să intre și nălucile vii ale gândirei mitice, tot așa precum în știință formulele minus-cunoașterei. Nu e exclusă nici ivirea unei noi religiozități care ar pune personalitatea omenească în întregime în slujba dogmei de mâine. Nu e exclus ca etosul să se întemeieze pe stilare anonimă, și individualismul să cadă cu desăvârșire în desuetudine. Viitorul e domeniul visului ; și deocamdată putem visa mult și nepedeșiți.

— S F A R Ș I T —

P R I M A V A R A

DE

ZAHARIA STANCU

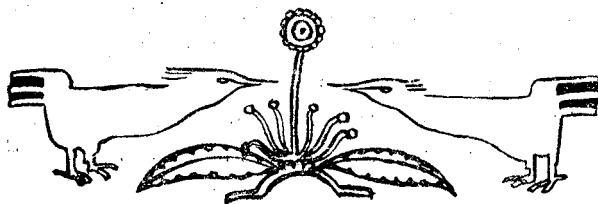
Pământu 'n pașii noștri proaspeți cânt
'Nvierea care tremură 'n văzduh
Și peste iazul clătinat de stuh
Sbor zvelt de berze slăvile descântă.

Cu steme verzi pe frunte
Melci umezi suie 'n crengile livezii
Și lebedele pure — ale zăpezii
S'au furișat spre munte.

Șuvoaiele de soare
Au scos pe pajiște, la sburdă,
Ciopoare de mioare.

Cireșii și zumzăie 'nflorirea nouă,
Un mânz își sună clopoțelul sprinten
Și-o găză bucurată taie 'n două
Iarba împiedicată 'n pinten.

Acum pe șesu 'n straie de lumini
De ne-am opri să smulgem o brândușă
Ca troscotul cu rouă jucăușă
Am prinde 'n lutul reavăn rădăcini...

ELOGIUL INVIDIEI

DE

H. ST. STREITMAN

Pe toți vă cunosc, — aproape pe toți, — adică chiar pe toți : nu sunteți invidioși. E poate singura regulă fără excepție pe care o cunosc.

Adevărul acesta, căci este un adevăr, se mai poate formula și altfel. Se poate zice de pildă că sunteți mai presus de simțimântul invidiei. Sau că sunteți în afară de invidie, ceea ce presupune că și ea e în afară de voi, — mai presus de voi.

Fapt este că norocul aproapelui, chiar și când vă este prieten, ba și atunci când și voi îi sunteți prieteni, nu vă strică somnul și plăcerea vieții. Dimpotrivă, și nici nu mai e nevoie de-a o sublinia, sunteți încântați când are succes. Până și succesele sale meritate vă bucură. De v'ar sta în puțină să i le zădărniciți sau să i le fragmentați, n'ați face-o pentru nimic în lume. Iar dacă ați putea să i le mai accentuați ca strălucire și — rentabilitate, o clipă n'ați sta la îndoială de a-i da cel mai larg concurs.

Și nu numai că nu sunteți invidioși, dar aveți o adevărată oroare de tot ce este sau cât de puțin aduce cu invidia. Vă lepădați de ea cu mai mare groază de cât de orice altă meteahnă. Unii cu stoicism, alții cu cinism, sunteți în stare să îndurați ori să înfrunțați imputările cele mai răuvoitoare. A protesta măcar cu o singură vorbă împotriva unor cusururi ce vi se atribue explicit, categoric, vi-ar părea o patentă micșorare de sine. Este mai prejos de demnitatea voastră de a le respinge cu revoltă sau chiar numai cu ironie. Sunt, precum se știe, acușări care nu merită cinstea unei desmințiri... În voi e toată mândria marelui florentin : „Lascia dir'gli genti...”. Aveți destulă bărbăție de a nu li da nici o atenție și mai aveți și destulă înălțime de cuget de a-i lăsa timpului sarcina de-a „restabili adevărul”, — cum zic aceia cari cred în Istorie și în justiția ei. Nu vă pasă, și bine faceți că nu vă pasă. Și chiar dacă într'o clipă de slăbiciune, pricinuită de o prea vie mișcare de susceptibilitate etică, vă pierdeți răbdarea și nu vă puteți stăpâni indignarea, repede vă reculegeți și, meșteri în nobila artă de-a simula care constituie tot farmecul disciplinei morale, vă redobândiți numai decât liniștea și seninătatea.

Numai să nu vi se spue, nici măcar sub forma celei mai delicate insinuări și cu infinite menajamente, că, undeva, în fundul sufletului, unde nici controlul vostru propriu nu poate străbate ori-când, vă roade invidia. Asta nu. Aici sensibilitatea devine intratabilă, aici încetează superba nepăsare, aici dispare olimpiana imperturbabilitate pentru ca să reacționați cu ultima vehemență, ca și cum vi s'ar fi pus în spinare un incest, o felonie, — un plagiat.

Voi invidioși? Ce nedreptate! Insemnează a vă răstălmăci intențiile cele mai curate, a vă pângări sentimentele cele mai alese, a vă desfigura însăși ființa și cugetul. Numai printr'o rafinată impostură puteți fi învinuiți, tocmai voi, de invidie, tocmai de invidie. Nici odată și în nici un chip

n'ăți fost prada acestui sentiment sau resentiment pentru care aveți un profund dispreț. (Disprețul e ori profund ori suveran — ori și una și alta). Fulgerător și totuși radical vă faceți un examen de conștiință, scrutându-vă cu o necruțătoare luciditate până în ungherele cele mai ascunse ale cugetului ; într'o clipă vă puricați întregul catastif al vieții, — și nu descoperiți nici un dram de invidie. Nici un dram...

N'aveți obiceiul să jurați ușuratec. Nu luați în deșert numele Domnului, nici cuvântul onoare. Dar, cu mâna pe conștiință : n'ăți invidiat în trecut, nu invidiați în prezent și nu veți invidia nici în viitor. Înainte de toate știți ce vă datorăți vouă înșivă ca mândrie personală. Orice alt păcat, da : făcut ori visat. Nelegiuiri, da : săvârșite, sau numai începute, sau abia concepute. Chiar și josnicii și mișelii : făcute sau schițate. Invidie însă nu, niciodată. S'ar putea zice că invidia, cenușăreasă a scăderilor omenesti, e un cuvânt în care, printr'o ciudată scăpare din vedere și nu unica poate, geniul uman a uitat să toarne un conținut, un înțeles, sau că, printr'un fenomen pe care în orice caz nu un filolog de meserie ar putea să ni-l explice, a fost încă dela început abătută dela sensul ei adevărat. (Ați observat de sigur ca și mine că, asemenea multor oameni, circulă o seamă de cuvinte cu un cuprins ambiguu, problematic, de care nu poți să nu te întrebi cu nedumerire ce rost au și de ce s'au mai născut. De pildă : cuvântul recunoștință...).

Așa cu invidia. Ați întâlnit-o în basme, în romane, în cronică factelor diverse. Ați văzut-o, în acțiune, pe ecran și la teatru. Ați auzit vorbindu-se de ea, și încă cu multă insistență, la Curtea cu jurați. Uneori și de pe amvon. V'ăți isbit de ea, sub forme diferite și la toate vârstele, ba la școală, ba în familie, ba prin birouri și ateliere, ba prin cluburi, ba în parlament, ba în clinici, ba chiar, și în sferele artistice, cam oriunde norocul sau talentul sau știința sau destoinicia sau străduința se manifestă prin succese. În mod vag îi cunoașteți și culoarea care după o anumită teorie a colorilor ar fi de un galben antipatic. În general însă abia-abia îi bănuți existența, și aceasta numai ca o noțiune pur abstractă. Cel mult o știți sub formă de definiție. Chiar și burghezia mică, pe care o ține în picioare, și individual și colectiv, servindu-i ca principal resort de viață și de luptă în mult-hărțuita ei existență, nu pierde nici un prilej de-a o înfieră și denunța ca o abominațiune socială.

Ei bine, ca s'o știți : eu unul sunt invidios.

Spre deosebire de voi toți laolaltă, eu invidiez. Prin toți porii invidiez, cu durere și cu înverșunare, dar și cu voluptate. Câteodată frenetic. Printr'o inexplicabilă singularizare sunt atins până în străfundul sufletului de viermele invidiei de care, printr'o grație a providenței, ați fost cruțați cu toții, dela cel mai mic până la cel mai mare, — inclusiv oratorii, actorii, poeții și cântăreții. Numai atât? Pentru ca rușinea să mi fie deplină, odată ce am pornit pe calea spovedaniei, să spun totul. Invidia e singurul meu sentiment care niciodată nu se dă lenii, singurul care nu se lasă adormit, singurul care nu desarmează, singurul pe a cărui vigoare și vigilență pot conta oricând, singurul de care mă simt legat în toate împrejurările vieții, singurul cu care sunt sincer și către care mi se îndreaptă recunoștința. Iar ceea ce-mi agravează în mod cu totul deosebit situația, este că nici măcar nu-mi iau osteneala să mă prefac că-mi tihnește aceea ce este spre binele, cinstea și slava altora și că printr'o perversitate fără nume, mă complac a mărturisi, nesilit de nimeni și de nimic, răspicat, cu glas tare, că sunt stăpânit de duhul rău al invidiei, robul lui trup și suflet.

Auzit-ați bine, firi calde, expansive, inimoase ce sunteți? V'ăți edificat oare pe deplin de întreaga oroare a acestei spovedanii? Nu numai că nu mă pot desrobi de stăpânirea ce-a pus-o pe mine demonul cu ochii albi, obrații supti, buzele subțiri, înțeleștate și glasul când mios când tăios, dar nici un vreau și nici nu încerc. În tovărășia lui nedespărțită mă simt bine, la largul meu. Toate bătăile inimii mele, toate pornirile mele, toate judecățile mele, toate actele mele el le determină, el le inspiră, el le colorează. Lui și înrăuririi sale necurmăte îi datoresc că nu am sentimente ci resentimente, că nu am idei ci rancune, că nu am convingeri, nici clintite nici neclintite, ci și-cane, grimase, ricanări, că nu am credințe ci stări de nervi.

Sigur, câteodată acțiunea lui asupra-mi echivalează cu o tortură. Mă svârcolesc sub strângerea-i infernală, care mă tetovează pe dinăuntru cu creștături adânci netezite cu cheag de sânge. Mai ales atunci când nu pot să-mi urlu invidia în voce, când nu mi-o pot izbăvi deadreptul, când nu pot să mi-o țin cu îndărătnica și neînduplecata dorință de-a anula, de-a desființa, de-a face neavenite succesele ce mă irită și mă otrăvesc. Ah nu, invidia nu este un tovarăș de viață comod. De multe ori îmi taie curajul, îmi strică voia bună, îmi alterează culoarea răsului, mă stârnește dar și mă desvertebrează, mă canonește, mă desgustă de luptă, mă și deseseră. Căci în întregime e ironie, sarcasm, analiză crâncenă, cruntă cerere de socoteli, — sinceritate. Singură cu mine, în tăcerea înfricoșată a acelei secții speciale în care tronează, rece, exigentă, pretențioasă, înțepată, conștiința, ea se dedă sportului satanic de a mi spune tacticos, silabisit, apăsător, adevărul despre mine, — adevăr pe care nu i-l cer nici ei nici altora. Bine de voi că n'o frecvențați și că nu aveți cu ea nici în clinică nici în mână! Întrebați-mă pe mine ce însemnează s'o ai mereu sub piele și să nu te mai slăbească cu insistenta constatare că cutăruia-i merg toate din plin, că cutare a scăpat de toate grijiile, că cutare a reușit să se facă indispensabil într'o direcție ori alta, că cutăruia i se deschid largi toate ușile, inclusiv cele din dos, că cutare triumfă pe toată linia și că cutare își poate plăti de acum orice fantazie. De câte ori nu mi se incendiază creierii de enervare când, sub pretext de simplă și statistică înregistrare, se pune să mi detalieze minuțios, cu vădita intenție de a mi scormoni rănilor deschise și de a mă umili către mine însumi, isbânzile celorlalți, dar mai cu seamă isbânzile meritate, — cele mai anevoie de suportat. Victima ei cea mai sigură, cea mai directă, sunt eu în persoană. Până să mă mobilizeze împotriva victoriosilor și a norocoșilor, e perfidă, necruțătoare, cu mine întâiu. Vreau nu vreau, îmi place nu mi place, trebuie să ascult atent, concentrat, cu răbdare tot ce spune, tot ce șoptește, tot ce insinuiază, tot ce îngână. Nu-i cine știe ce mare bucurie s'o ai drept sfetnic și inspirator.

Cel puțin însă nu e anostă și desolant de mediocră ca atâtea din calitățile și defectele noastre, — adică din calitățile și defectele mele, căci, precum am recunoscut, numai eu sunt invidios, nimeni altul decât mine. Invidia nu e melancolică, contemplativă, languroasă ca virtutea, nici febrilă, intempestivă, capricioasă, turbulentă ca viciul. E serioasă fără a cădea în pedanterie; e într'o continuă activitate fără a ciocăni; răscolește până la turbare, dar tot ea impune cumpăt, reținere, disciplină; te umple de venin dar și de respect; deslănțue nedreptatea, dar ascute vederea, îmbărbătează judecata și activează simțul critic; aprinde ura, vestejește floricelele plâpânde ale sentimentelor delicate, dar în schimb majorează valoarea aceloră spre care țintește iar mie îmi augmentează puterea de-a voi; îmi descompune energia, dar imediat o întregeste și o potențează ca tot ce e efort de a egala și de a întrece; mă face să fierb, să crăp, să plesnesc, dar îmi accelerează pulsul gândirii și facultățile de acțiune; mă frământă ca pe un aluat, nu mi dă răgaz o clipă, mă ține în permanență sub presiune, în mâinile ei nervoase, agitate sunt o simplă jucărie, în schimb mă silește să mi verific mereu resursele și să mi fac cât mai des bilanțul. M'ăș mira ca modestia, cea mai inocentă dintre virtuți, să nu și aibă rădăcinile în descurajarea specifică ce o dă invidia.

Vecină de aproape cu calomnia de o parte și cu gelozia de alta, ea își păstrează neatârnată și fizionomia față de amândouă. Nu e perversă ca cea dintâiu, nici incomodă ca cea de a doua. Filtrează și nuanțează, dar mai cu seamă inițiază în rafinatul meșteșug de-a lăuda printre dinți și de-a te bucur cu dramul de ascensiunile aceloră cu cari ai plecat la drum împreună și cari ți-au luat-o înainte.

Aș crede că sobrietatea în aprecierile favorabile despre oameni este un atribuit al invidiei, și de sigur cel mai puțin secundar. Judec firește numai și nu mai după mine, dat fiind că sunt singurul om invidios. Expansiv, entusiast, darnic până la risipă cu epitetele elogioase, admirator fără nici o reticență față de — minunile naturii, precum și către oamenii de geniu, de talent, de noroc și de îndrăzneală destinele cărora nu s'au încrucișat și nici nu se vor încrucișa vreodată cu destinele mele, devin de o concizie geometrică, de o patologică sgârcenie de vorbă îndată ce trebuie să iau act de izbânzile aceloră cu cari m'am întâlnit și mă voiu mai întâlni în viață.

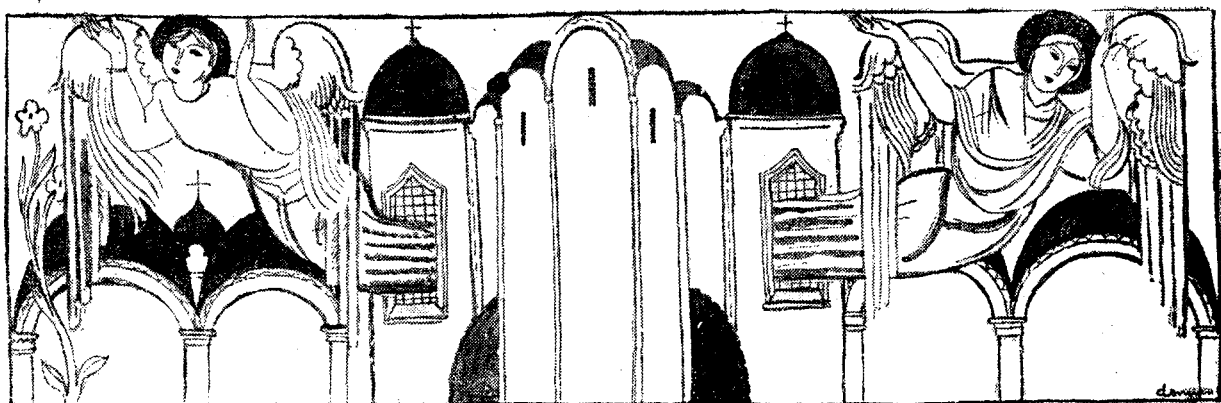
Și aș mai crede că și finețea este un produs al invidiei, și nu cel mai banal. N'aș merge până acolo încât să afirm că puțin de-o zgârie iese la iveală invidia, — mistuitoarea suferință ce-o pricinuește, automat și reflex, reușita prietenului, camaradului, colegului, tovarășului de cenaclu și de grup. Nu odată însă am avut impresia destul de netă că le leagă o afinitate intimă, o filiație mai mult de cât ocazională. Adevărata invidie, aceea care pentru norocoșii de soiu mărunț constituie sensul cel mai sigur și mai cu seamă cel mai plăcut al succesului, iar pentru norocoșii de rasă este un multiplicator al elanului, e de o complexitate foarte delicată. Nu-i grăbită, nu-i nerăbdătoare, nu gesticulează abundant și masiv, nu perorează. Tocmai dimpotrivă : își face timp pentru un îndelung exercițiu, circumvine, se dedă la o întinsă acțiune de învăluire, se controlează în tot momentul, are o deosebită grijă să nu se dea în vileag, intempestiv, desvultă calități de observație de prim ordin, cercetează cu toată luarea aminte terenul și ambianța, presupune un deosebit tact psihologic, iar ca mijloc de expresie escelează în arta fermecător de subtilă a aluziei, a subînțelesului, a dublului înțeles.

Să nu fi fost invidia, n'ar fi existat un anumit surâs anevoc de definit, pe care numai simplismul vulgar l-a putut denumi rînjete, o anumită calitate de venin ce se distilează după procedee de totul speciale, o anumită politeță care dă fiori, un anumit fel de-a insinua care nu este forma cea mai curentă a distribuției de informațiuni, o anumită malițiozitate ce nu-i la îndemână oricând și pentru orice, — și ar fi fost păcat. Nu-mi aduc aminte când, pentru prima oară, am simțit mușcătura invidiei. Pentru aceasta ar trebui să reconstitui întâia apariție a divinului sentiment al prieteniei în sfera existenței mele, întâiul meu contact cu mediul în care m'am trezit la viața în comun. În schimb îmi amintesc perfect de bine, și'mi evoc de multe ori spre propria mea edificare, ziua când întâiași dată mi-a fost dat să regret din tot sufletul, aș putea zice cu entuziasm, insuccesul declarat al unui camarad. Foarte des mă înduioșez către mine însumi de caldă înțelegere cu care înregistrez eșecurile cunoscuților și de spontaneitatea cu care se îndreaptă atunci spre dâșii toată simpatia mea. . . .

Dealtfel, în genere, nu sunt în stare să invidiez pe cine nu cunosc de aproape și nu-mi inspiră cel puțin un viu interes dacă nu și o vie simpatie. Invidia mea are din păcate marele defect că nu este anonimă, impersonală, socială. Nu are valoarea unui sentiment universal-uman care domină și își supune întreaga sensibilitate. Fără orizont, fără înălțime, ea se revarsă numai asupra cunoscuților și prietenilor celor mai apropiați. Obsedat de geniul sentimentelor, pasiunilor, ideilor și noțiunilor, anume dacă sunt de esență masculină sau feminină, aceeași întrebare mi-am pus-o și în privința invidiei dacă e de sex bărbătesc, ca în limba germană, sau de sex femeiesc cum este în mai toate celelalte graiuri omenești. De a mea, când știu cât e de personală, imediată, isterică, neadormită, sunt convins că e feminină. Este aceasta spre lauda invidiei? Domniilor-Voastre nu poate de cât să vă fie perfect indiferent, câtă vreme mie mi-ar părea bine să fie așa.

C T I T O R I E

DE

PAUL STERIAN

Azi îmbrăcat-am anteriul de paradă,
Mi-am pieptănat barba și părul — și pe cap
Pusu-mi-am colțurat potcap
Și tras-am în picere botforii cei din ladă.

La dreapta mea se 'nnalță, trandafir,
Doamna soției mele, lângă noi
— Fetele cinci, băieții numai doi —
Am rânduit copiii noștri 'n șir.

Și acuma așteptăm Giudețul ca să vie :
Ci nici unul din noi nu va să fie mort
Că 'n mâini evlavioase însu-mi port
Prea mândră cu trei turle ctitorie.

BISERICA DE LUMINĂ

DE

GEORGE ACSINTEANU

Efectul cloroformului nu se sfârșise.

Trei surori de caritate, albe, cu milă adâncă în ochi, îl luară pe brațe de pe brancardă și, încet, cu multă băgare de seamă, așezară jumătatea amorfă de om în patul de fier din colțul salonului.

Modelat par'că din ceară veche, omul cu chipul supt stăruia neconținut în somnul greu. În salonul înalt se lăsase tainic o liniște care apăsa ca o povară. Nu se mai auzea nici un gemăt. Altădată aici, la Chirurgia grea mugetele nu încetau nici o clipă. Acum, par'că toți bolnavii uitaseră de propriile lor dureri. Operația din ziua aceea le înfiorase trupurile roase de boală, le pătrunsese sufletele și toți luau parte cu gândul la întâmplarea noului venit...

...Un boer dintr'un sat apropiat de marele oraș, fusese adus cu picioarele strivite și chipul stâlcit în miez de noapte. Chirurgul îi făcuse operația cu o grabă neobișnuită.

Zamfir Cristian, așa îl chema pe noul bolnav dela salonul Nr. 3. Când internul îi făcuse foaia de observație și-i rostise numele acesta întreg, par'că pe frunțile tuturor bolnavilor căzuse o greutate nevăzută, care îi apăsa, pe toți, până în miezul creierilor. Fiecare ins, în patul lui, cu fața în sus, încleștat de neprevăzuta forță ascunsă a ologului adormit își puna întrebări, din ce în ce mai ciudate. Apoi se mulțumia fiecare, singur, în tăcerea lui de spital, cu răspunsuri cari nu se asemănau unele cu altele: în gândul unuia sclipia o bănuire, în mintea celuilalt o întâmplare fantastică și nici unul nu ghicia adevărul.

Câte un cap mai stăruitor se ridica încet și se uita pe furiș, să vadă dacă se sculase streinul. Dar acesta nici nu se mișca.

Internul și surorile toate plecaseră.

Rămăsese lângă bolnavi doar femeia de serviciu, mărunță și greoaie la trup, cu mișcări alene și cu peste cincizeci de ani în sbârciturile adânci depe față, tăiate ca într'o piatră veche cu mușchiu.

Femeia, după ce își isprăvi treburile prin salon se așeză la capul lui Zamfir. Omul scoase un muget gros, adânc...

Servitoarea tresări și îi aduse repede o cârpă udă pe care i-o puse pe frunte.

Ceilalți bolnavi își îndreptară repede, pe ascuns, privirile spre el, cu o frică instinctivă. Ochii tuturor străluciau de o lumină bizară. Zamfir deschise pleoapele: doi ochi mari, albaștri, priviră fix tavanul alb. Nu-și dădea seama unde se află. Vru să se miște, dar femeia de lângă el îl opri cu vorbe calde, în care se ascundeau înțelesuri adânci.

— N'ai voe! Fii liniștit, altfel e rău!

El o privi lung, cu teamă și clipi în semn că a înțeles.

Fără să simtă nici o durere în trup, închise iarăși ochii și rămase mulțumit, în patul în care se credea om întreg, lungit să se odihnească după o zi obositoare de muncă...

...Casa lui de piatră, din satul cu două biserici, i se arată sub pleoape. O vede clar așa cum a lăsat-o acolo înfiptă în muchia unei văi, printre nuci bătrâni și salcâmi verzi. Pe hornurile roșii de cărămizi, fumul gros se ridica în noaptea aceea spre cer. El sta în odaia din față la geam și privea lung turlele bisericii noi argintate de lună. Cu cât se uita mai mult afară, în „Noaptea Invierii”, cu atât mai puternic sufletul i se mărea. Lumânările aprinse cu care credincioșii se duceau la biserică, i se păreau stele coborâte din cer și purtate de mâini nevăzute spre casa inimii lui plină de aceeași lumină ca și casa Domnului. Și el tot, el omul, se simțea acum par'că făcut din luminile văzduhului. Mulțumirea aceasta pe care o culegea din toate colțurile pătrunsului și ale nepătrunsului, bolnav de gripă, la geamul odăii din față, Zamfir Cristian o așteptase de treizeci de ani...

...Era copil atunci când a văzut pentru prima dată pe Isus, plin de praf și de fum, cu fruntea spartă și cu ochii sgâiți, în biserica veche, dărâmată de lângă deal. În sat murise o fată și toți copiii se duseseră la biserică. Se luase și el după ei; dar, când a pășit pragul altarului, chipul vânăt al sfântului l-a țintuit în loc. Sufletul copilului de atunci începu să tremure ca o crenguță cu flori de cais, bătută de un vânt nemilos. Ochii băiatului înfricoșat se rotiră în interiorul muzezit al bisericii de lemn, priviră amănunțit toate chipurile d'abia deslușite ale sfinților, apoi se fixară pe fața pământie a Celui mai mare dintre ei. Acesta se desprinse încet, din icoana crăpată și se îndreptă spre el. Zamfir scoase un țipăt din toate puterile și o luă la fugă nebun de groază. Lumea din biserică nu dădu atenție unui țipăt de copil, la ușa bisericii. Așa sunt ei, neastâmpărați. Zamfir însă, când ajunsese acasă, sufletu-i venise la gură iar carnea-i toată era înfiorată de spaimă. Maică-sa, văzându-l că tremură ca varga, l-a întrebat îngrijorată:

— Ce-ai pățit Zamfire?

El n'a vrut să-i spună adevărul. Nu știa de ce, dar par'că îl îndemna cineva, din lăuntru lui, să nu-și destăinuiească *marea lui spaimă*.

— M'au bătut niște băeți răi, mamă.

Și s'a simțit adânc mulțumit că nu și-a dat pe față taina... Iar noaptea, un om înalt de lumină care semăna cu cel din biserică, cu fruntea spartă, l-a mângâiat și l-a sărutat pentru că n'a spus nimănui că se speriasse de el. Apoi dintr'un nor rotund de argint, a răsărit, cu toate stelele cerului înfipte în ea, o biserică albă, frumoasă, strălucitoare. Așa ca o minune mare, pe care gândul lui Zamfir n'ar fi bănuț-o nici când, biserica de lumină s'a apropiat de el: brațele omului l-au luat pe sus și l-au așezat pe turlele ei. Apoi tot timpul, până în zori s'au plimbat, Zamfir cu Sfântul prin toate colțurile cerului. Dimineața când s'a trezit, afară era sărbătoare. S'a îmbrăcat repede și s'a dus, fără să știe nimeni, să mai vadă încăodată pe sfântul de care se speriasse. Vrea să se convingă dacă, într'adevăr semăna cu omul din vis. Când a ajuns la pragul altarului, inima a început să-i bată mai tare. S'a oprit. În biserică se adunase toată lumea satului. Cineva cânta acolo, înăuntru prea mult și prea încet. El a mai făcut un pas spre altar, dar inima mică porni să i se sbată din ce în ce mai tare, ca o pasăre prinsă într'un laț. Vrea par'că să sboare. Un gând nou însă îl încurajă. Repede, fără să-l vadă nimeni, se sui pe masa dela ușa altarului, a vânzătorului de lumânări și se uită fix la sfântul cu capul crăpat. Isus îl privi și El lung cu surâs și lumină de Dumnezeu. Pasărea din pieptul lui Zamfir nu se mai sbătea acum de frică. Ciripea de bucurie... Par'că eșise soarele din nori. Și era frumos... Sfântul cu răs bun îl chemă pe Zamfir înăuntru, el se duse fără să-i mai fie teamă și fără să

știe nimeni de ce se ducea în biserică. Avea în suflet atâta cântec!... Când ajunse aproape de icoană, ochii albaștri depe scândură, pentru alții jumătate șterși sau chiar în întregime, scân-teiară binevoitori cu bucurii pe care i le presărară în cuibul sufletului de copil, ca pe niște stele vii. El, ne mai putându-se stăpâni, sărută lung picioarele Domnului și eși din biserică, cu atâta fericire și lumină în el încât nu-și mai dădea seama ce face. Toată ziua apoi și-a pierdut-o pe lângă zidurile bisericii și fel de fel de gânduri încolțite de timpuriu în făgașurile creerului mic îi nutriră sufletul. Seara, când s'a dus acasă era grozav de mulțumit, de desco-perirea unui gând, care îi sfredelise capul, în ultimul timp,

„Când oi fi mare am să-i fac sfântului ăsta bun, o casă nouă, o biserică la fel ca aceia cu care m'am plimbat prin nori și am să-l îmbrac într'o icoană de argint“.

— De ce ești atât de vesel Zamfire? a legat maică-sa vorbă cu el, la masă.

El a tresărit și nici de data aceasta nu și-a destăinuit gândul.

— Nu știu.

Și a tăcut toată seara. Cu cât ținea mai ascunsă în suflet marea lui taină cu atât se simțea mai fericit...

De atunci i-a rămas întipărită în minte, frumoasă, mare și înaltă, biserica de lumină, comoara lui închipuită...

Timpul a măcinat zi după zi, an după an și el, Zamfir Cristian, cel mai bogat om din satul care odată avea două biserici dărâmate, a clădit casă nouă Domnului în locul celei de lemn în care a cunoscut pentru prima dată pe Isus...

...Trupul lui Zamfir începu să se încălzească, să se înfioare și, în cele din urmă să tremure puternic, din toate fibrele cărnii... Aducerile aminte se stinseră brusc, ca și când ar fi suflat tiran în ele bătrâna care'l păzea la cap. Luminile toate din minte îi pieriră. Se strădui să se miște, să-și găsească un loc mai potrivit în patul în care zăcea, dar auzi, ca prin somn, de departe un glas care amenința.

— Nu înțelegi omule să stai liniștit? Vrei să mori?

El nu gândea aceasta... Nici nu i-ar fi trecut prin cap să-și sfârșească viața tocmai acum când... Dar nu înțelege un lucru, care începe să-i turbure gândul... Dacă se mișcă în pat, moare? Nu, nu! Glasul de femeie și-a bătut joc de el. El, stăpânul visului care i-a hrănit sufletul trei-zeci de ani, nu va muri, nu poate să moară, nu va trebui să se sfârșească atât de repede și fără înțeles...

Dar unde i-o fi nevasta? Unde-i sunt copiii. Uf! aici e un loc blestemat, plin de alb și de pustiu. Dacă se mișcă, moare, dacă stă țapăn trăește. Dar unde este aici? De ce l-a adus în această încăpere ciudată? A pățit ceva? I s'a întâmplat vreun rău? Doamne!...

— Taci omule, nu mai geme, îți faci singur rău!

— Vreau să vie nevasta și copiii să-i întreb, să le vorbesc.

— Fii liniștit că vin ei, după masă, când au voe vizitatorii să intre în spital.

Zamfir înțelese. Era adus la spital. I se întâmplase ceva groznic. Tăcu și închise ochii. Apoi se munci să știe de ce fusese adus aici, în salonul ăsta alb, căruia nu putea să-i vadă decât ta-vanul și colțul de lângă o fereastră mare....

... Da, da! Incepe să-și aducă aminte ca de o întâmplare veche, de demult... Noaptea era cu totul înecată în apele de argint ale lunei și ale stelelor din cer și din mâinile umbrelor care se îndreptau spre biserica lui... O, dacă i-ar fi priceput cineva atunci fericirea și cântecul din suflet...! Dar iată că focul lunei, văpaia stelelor, jeratecul luceferilor se revărsaseră din înălțimi pe turlele bisericii. El închise ochii. Clipi de mai multe ori. Nu știa ce să creadă. Era aceiaș

minune încercuită de lumină ca în visul copilului? Nu. Acum avea proporții mai largi; era mai puternică. Valuri de fum începuse a se ridica spre cer. Intunericul se sparse pretutindeni. Oamenii răcneau. Pământul se cutremura din țâțâni.

— Stăpâne, a luat foc sfânta biserică!

Glasul slugei l-a sguduit și l-a aruncat puternic dela fereastră de unde se afla, în noapte, cu pieptul gol și cu ochii eșiți din orbite...

A luat-o la fugă, nebun, spre biserică aprinsă... Când a ajuns la ușă, a răcnit și s'a aruncat în flăcări să salveze icoana lui Isus cu care se înfrățise din copilărie, care l-a păzit și l-a ajutat în toate cotiturile grele ale vieții și pe care, mai târziu o îmbrăcase în haină de argint, cu țesătură de aur... Apoi nu-și mai aduce aminte ce s'a întâmplat, mintea nu-l mai ajută. O pătură grea și neagră i se așezase pe gând...

La poarta spitalului aștepta de două ceasuri o femeie îmbrăcată în negru, pământie la chip și cu ochii înroșiți și umezi. De două ceasuri o muncia nerăbdarea să-și vadă soțul; îl credea mort de azi dimineață. Când omul cu șapca albastră îi deschise greaua poartă, femeia își descărcă pieptul de un oftat adânc. Coti repede rondurile de flori, săpate proaspăt și intră brusc în coridorul de ciment al spitalului. Un servitor o îndreaptă spre salonul No. 3 la Chirurgia grea. Când ajunse la ușe, femeia de serviciu îi eși binevoitoare în cale.

— Căutați pe cineva?

— Da, pe domnul Zamfir Cristian.

— E aici. Dar vă rog încet; d'abia a adormit.

— Bine. Mulțumesc.

Femeia cu chipul supt se îndreaptă în vârful picioarelor spre patul lui Zamfir. Când trecu pe lângă un bolnav căruia îi tăiasse o mână din cot, acesta cu ochii plini de taină o întrebă stăruitor.

— Cucoană, vă rog, ce are?

— I-a căzut o piatră pe picioare, în timpul focului.

— Da' ce-a ars?

— Biserica.

— Doamne ferește!

Și bolnavul surăse cu o mulțumire satanică „Da, da! I-a tăiat picioarele. Încă unul; foarte bine! Cum, numai el să fie ciung, și alții...? I, hâ, da, da; foarte bine“...

Femeia se apropie de soțul ei și se așează pe scaun. Zamfir, ca și când ar fi fost deșteptat de cineva, deschise ochii greu, alene. Nevastă-sa îl strigă cu suspine, încet:

— Zamfire, ce faci, Zamfire?

El foarte rece și foarte calm o privi cu ochii împăenjeniți.

— Rău. Când ai venit?

— Acum.

— A ars și Isus?

— Nu Zamfire, icoana Domnului ai scăpat-o tu.

— Da, da! Dar biserica, biserica a ars toată?

— Numai coperișul și interiorul.

— Ano, se mai poate repara, Ano?

— Oamenii așa vorbesc, Zamfire.

— Uf, Doamne! Dar copiii au scăpat?

— Toți Zamfire, toată lumea; numai tu ai fost lovit.

— Nu-i nimic Ano, să vinzi din pământ și să-mi reclădiți biserica, înțelegeți? Cât mai curând să mi-o refaceți....

— Cum mă doarc degetul dela picior. Nu mai pot să îndur. Puneți-mi ceva pe degete!
Servitoarea se apropie de soția lui Zamfir și o frază tâmpă i se rostogoli singură, fără să-și dea seama.

— Cum să-l doară maică degetele, când el nu mai are nici un picior?

— Cum? I le-a...?

Și femeea îndoliată împietri lângă pat cu ochii mari pierduți. Apoi isbucni într'un hohot puternic de plâns. O soră de caritate veni repede și o luă de braț, îndemnând-o spre ușe.

— Vă rog, nu e voe să plângeți lângă bolnavi! Le faceți rău.

Ușa salonului se închise în urma lor cu un scârțâit lung, înfiorător. Zamfir auzise clar cuvintele servitoarei și nu-i venea să creadă. Femeea aceasta era tâmpită, altfel n'ar fi vorbit așa. N'are el picioare? Auzi ce glumă stupidă?... El e doar om întreg. Iși simte tot trupul, dela primul fir de păr din cap și până la unghia degetului care-l doare acum atât de îngrozitor. Hm! Ce bătrână ticăloasă. Să-i rădă nevestei lui în nas, spunându-i că el n'are picioare.

Zamfir ca să arate că într'adevăr el e om întreg și că servitoarea a mințit, strigă tare, cât putu la ea:

— Ascultă femeie, nu înțelegi? Ți-am spus să-mi pui ceva la unghie că mă arde și mă doare. Ce mai aștepți?

Servitoarea gândi că bolnavul aiurează. Era obosită de atâtea vorbe rele adresate de bolnavi în timpul rătăcirilor mintale după operații. De douăzeci de ani de când era în acest spital i se acrise sufletul de atâtea suferințe omeneste, de atâtea trupuri mutilate și de atâția morți. Nu mai zise nimic. Căzu pe gânduri, se mai uită la bolnav, apoi plecă spre camera ei lângă ușe. Zamfir gemea și se ruga să-i curme durerile dela degete. Ceilalți suferinzi din salon porniră să vorbească în șoaptă, tainici, între ei.

— Auzi mă, ci-că'l doare deștul?

— Și el e olog în puterea cuvântului.

Zamfir nu auzea deslușit cuvintele celor din jurul lui, totuși bănuia că despre el se vorbește.

— Ce oameni fără inimă! gândi el.

O durere bruscă i se rostogoli din creștet până în tălpi. Parcă cineva îi vârâse în cap o bilă de fier înroșită în foc, care alunecase pe șira spinării, până în tălpi. Tot corpul începu să-l ardă și să-l doară; o durere care nu-l mai încercase niciodată. Simți apoi că toată carnea după el îi este sfâșiată de colți veninoși, că prin tot sângele îi curge o otravă verde și rea și că tot gândul i se prefăcuse într'un huruit ca de moară hodorogită...

Târziu după multe svârcoliri în patul de spital care se prefăcuse în baltă roșie, durerea și otrava i se strânseseră iarăși sub unghie.

— Nu mai pot, femeie, pune-mi ceva la picioare!

Bolnavii când auziră încă odată că-l doare o parte a trupului de care fusese desmoștenit, isbucniră toți într'un răs greu, lugubru, care semăna mai de grabă cu niște mugete de muribunzi.

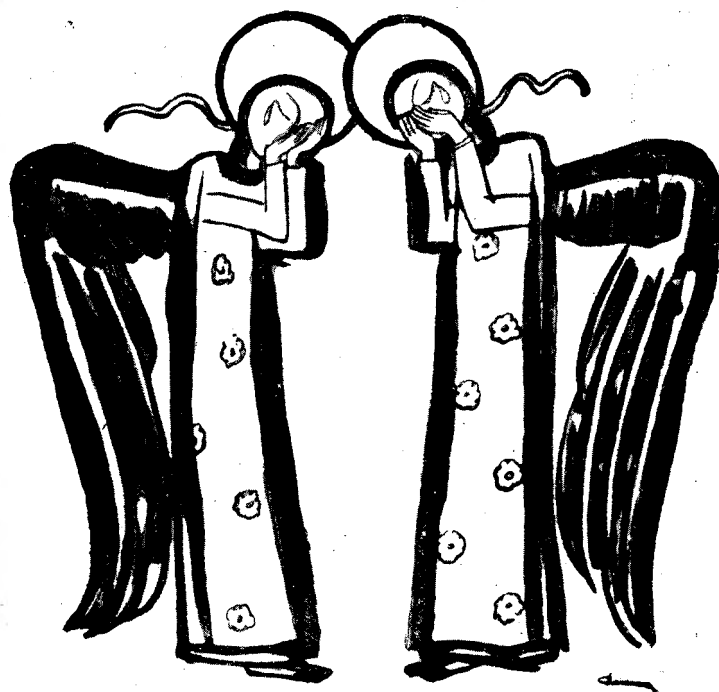
Lui Zamfir i se păru că hohotele lor tremurând parcă se materializau în bulgări grei care sburau prin atmosfera de spital. Apoi unul câte unul îl loveau în cap. Ologul se sforța din toate puterile să primească, mut, până la sfârșit râsul tovarășilor lui de boală. Când se stinse ultimul sughiț de haz, din gândul aprins al lui Zamfir se înfipse în mijlocul salonului un vârtej puternic. Tot spitalul împreună cu întreaga armată de bolnavi începu să se învârtească amețitor. Unul câte unul oamenii cu chipurile scofălcite de boală și de răs erau aruncați în vârtejul morții, stârnit de gândul ologului. Când toți pieriră în învârtitura uriașă, Zamfir vru să se arunce și el după ceilalți, dar o poartă de fier mare, încercuită cu benți late de aur îi fură ochii. Poarta se deschise larg și dincolo de ea se desfășură un drum alb, spre o zare infinită de cristal. El se sculă încet din așternutul cald și se îndreptă fantomatic și înalt pe drumul de cretă, care purta

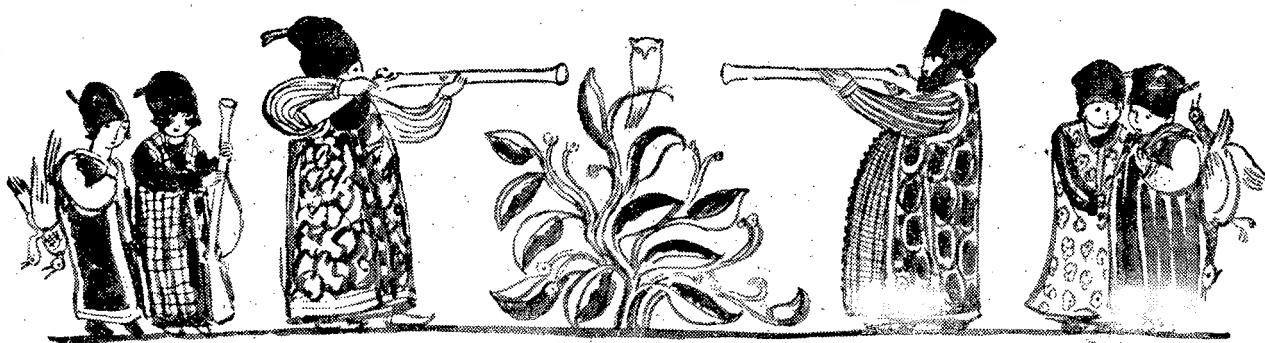
pe margini flori de soare și iarbă crudă. Pe drumul nou pășea cu taina infinită înspre depărtări. Pe lângă fruntea lui fâlfâiau în triluri de farmec păsări nevăzute. Omul era fericit. Când să se înalțe mai sus, îi apărură neașteptat în cale biserica de lumină, clădită din stele. Prin ușa de diamante eși Isus aureolat ca și în icoana de argint. Domnul îl îmbrățișă lung și fratern, apoi sburară amândoi, către înălțimi însoțiți de o mare infinită de îngeri albi, cari purtau pe brațe biserica de lumină, sufletul și viața lui Zamfir...

Toți bolnavii îl priveau, încleștați de spaimă, pe Zamfir, care se ridicase din pat, pe cioatele tăiate. Acesta cu ochii duși în viziunea fără țărnam se muncea din toate puterile să se dea jos. După multă muncă și încordare se prăbuși deodată surd, jos, la capătul patului. Bolnavii scoaseră un țipăt de groază și fiecare își astupă ochii de frică, cu podul palmelor. Femeea de serviciu veni în fugă lângă Zamfir, care se sfârșise într'un horcăit brusc. Apoi foarte calmă strigă la sora de caritate.

— Să vie brancardierul!

Pe coridorul de ciment lângă salonul No. 3, Ana plângea.

P O E S I I

DE

ALEXANDRU CEUȘIANU

I A R N Ă I S T O V I T Ă

Iarna molatică
Tristă și văduvă
Poart' o sălbatică
Jale în măduvă.

Frunzele veștede
Nu se mai scutură,
Ceața pe creștete
Vântul n' o flutură.

Tac depărtările
Zărilor umede,
Goale-s cărările
Fără răsunete.

Albul omătului
Pierde din flamură,
Plânsul brădetului
Picură 'n ramură.

Strunele stropilor
Șterg promoroacele,
Stavila gropilor
Strânge băltoacele.

Crapă lăcatele
Gheții. — Se vede că
Descătușatele
Cârle n' au piedecă.

Vuie șuvoaele,
Freamătă măgura,
Plâng cucuvaele,
Stârue negura.

Taina misterului
Iarna și-o rupe că
Inima gerului
Nu se înduplecă.

D E S N Ă D E J D E

Ți-am dăltuit icoana 'n trup de stâncă,
Te am în piatră rece lângă mine,
Mi-ești cer și-mi ești prăpastie adâncă...
Supremul rău — și cel mai mare bine.

Te simt, te pipăi, îți vorbesc și plâng
Sărman, nebun, becisnic și nătâng.

Lovesc cu dalta 'n forma isprăvită
Se sfarm' un zdrob și sare o scântee...
Mai mult foc sfânt e 'n piatra mea cioplită,
Decât în trupu-ți voluptuos — femee.

T Ă R Ă M N O U

DE

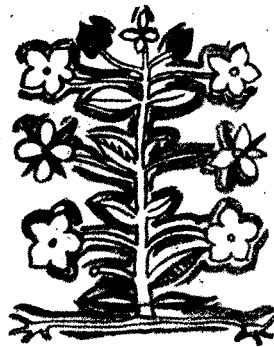
AUREL CHIRESCU

Nu-i aci nimic din câte-aş vrea
Să privesc, să cuget, să pătrund.
Liniştea pe suflet cade grea
Ca pietrişul apelor pe prund.

Niciun cântec nu-l găsesc întreg,
Cerului sau lutului să-l cânt,
Nu e nici o vrajă s'o desleg,
Nu-i nici o durere s'o descânt.

Totu-i geam, e apă, e oglindă,
Nu sunt taine, nu sunt nici unghere...
Albe-amurguri prind să se întindă
Peste albe lespezi de tăcere...

Şi mi-ar fi odihna mai ursuză,
Inşă, Domnul, la plecarea mea —
Pentru nopţi şi pentru călăuză,
Mi-a trimes de sus, din cer, o stea.

UN PAMFLETAR AL CRUCII: CHESTERTON

DE

DRAGOȘ PROTOPOPESCU

O finală îmbrățișare a prosei critice și eseiste a lui Chesterton ne rotunjește definitiv conturul unui om pentru care scrisul e un pretext de simpatii și antipatii, de iritări și exaltări. O rază de susceptibilități în care furnică o spuză de antene, pipăind și zgîndărind actualitatea. În mijlocul ei, un ortodox armurat în medievalism, și evocând cu gândul la veacul al treisprezecilea, o societate de artizani, rustici, cheflii și cum se cade, câștigîndu-și pînea fără sudori, lucrând cu sudori la ceiace în mintea lor e un vis de catedrală, crezând deopotrivă în zîne și în om, ca material de existență sinceră și normală. Tot ceiace modernitatea a încercat să adaoage la acest alfabet dictat pe un Sinai e trufie și mistificare. E mai ales apocrifă asiatică :

„Fatalism, pesimism, paralizia spiritului de luptă, disprețul pentru dreptatea individuală, toate aceste lucruri au fost lăsate să se furișeze în cultura noastră, pînă ce-au devenit de fapt religia negativă a vremii noastre.

„Am cucerit corpul Orientului și l-am lăsat să cucerească sufletul Occidentului“. (Prefață la ediția engleză a Apărării Apusului). Când nu aceasta, e o depreciere a sufletului :

„Cultura e pe punctul să sufere de o aplatisare, o repetiție și rîncezire, o lipsă de demnitate și distincție. Primul lucru care se va spune va fi : Dar asta-i democrație. Dar ca s'o spunem pe față, răul de care vă pun în gardă nu-i excesul democrat, nu-i excesul de urîtenie, nu-i excesul de anarhie. E : standardizarea după un standard inferior“. (Cultura și primejdia viitoare). E procesul început în epoca Victoriană în care vede adesea o pată în istoria Angliei — fiindcă :

„Victorienii credeau că comerțul în afara țării trebuie să extindă pacea, când adesea a extins războiul ; credeau că comerțul înăuntru țării trebuie neapărat să promoveze posteritatea, când el a promovat considerabil sărăcia.

(Victorian Age in English literature, — 1922).

Când, însfârșit nu-i niciuna din acestea, e aberație intelectuală sau pedantism sentimental. Fără teamă de aparentă contradicție, intelectualul de rasă ca și credinciosul și intuitivul dintr'însul, se revoltă la fel contra uneia ca și celeilalte. Gânditorul din Chesterton nu cruță plaga determinismului și științifismului cu tot cortegiul lor de apanaje inutile omului ; catolicul sever își râde cu acelaș răs gras, de pedantismul puritan — „o perpetuă disgrație" și „filantropismul organizat", cu toată gama lor de ipocrizii.

Cu cât se indispuie mai mult împotriva modernității, cu atât evul mediu îl ademenește, acel ev care „apare unic în artele păcei și în tipul producției”, „în care patronul era un patron al lucrului, nu al lucrătorului” și care singur poate transforma „statul nostru servil de azi într’o autocrație spirituală” fiindcă, în starea actuală de lucruri : „nu există nicio scăpare decât să facem ceia ce a făcut evul mediu după o altă înfrângere din partea barbarilor, începând cu corporațiile și micile grupuri independente, pentru a restaura proprietatea personală a săracului și libertatea personală a familiei”. (Scurtă Istorie a Angliei).

Decât „aristocrația zilelor noastre care e o preoțime fără Dumnezeu” mai degrabă putem simpatiza cu anarhia, că aceasta cel puțin e „un remediu împotriva decadenței”.

Până acolo ajunge Chesterton - tradiționalistul, pacifistul și legalistul Chesterton - cu capacitatea lui de revoltă.

Nu face dânsul, tot din această pricină, și apologia războiului atunci când crede, cum se exprimă pe drept un critic al său american, Slosson, că „războiul e un zbcium epic între sufletul vechi al Creștinătății incarnat la cea mai mare evidență în neamurile catolice și suflul materialismului sinistru bătând din păraginele și pădurile Brandenburgului”?

Acelaș critic - care nu se sfiește să-l numească, dintr’o predilecție novice pentru titluri și formule - „profet” (e drept, că tot profeți sunt după dânsul și Wells, ca și Shaw, pe când alții sunt sub-profeți ; ș. a. m. d.) - face o statistică, cu adevărat americană, a preferințelor și repulsiunilor lui Chesterton, care nu-i lipsită totuși de interes. Astfel Chesterton iubește : poporul, lucrătorii, evul mediu, clerul, familia, armata, poveștile cu zâne, miracolele și mai presus de orice biserica. Uraște : știința, femeia emancipată, divorțul, prohibiționismul, puritanismul, reforma fonetică, individualismul, esperanto, cocoa, coloniile, sufragiul universal, filantropismul, eugenismul, pragmatismul, expertii, pacifismul, vaccinația, vivisecția și pe Lloyd George.

Cam multă ură pentru un bun creștin. Dar la dânsul repulsiunea e a ortodoxului tradiționalist, care vede în progres actul de insubordonare a omului, o insurecție împotriva ordinii de Sus ; în ideologia științifică și socială o intruzie în casa simplă și bine văruită pe care ne-a lăsat-o Dumnezeu ; iar în accesul individualist pretenția rectificărilor, neputința de a cânta pe o temă supremă, în cel mai bun caz mângălirea unei mape trasată pentru mari voiaje, nu pentru săpări copilăroase cu lopățica în nisipul dela țarm.

Ca toți teologii, Chesterton e un sintetist. El începe cu sfârșitul și te întreabă ; ce mai vrei. Il ai pe Dumnezeu. Nu-ți ajunge?

Filosofia lui e un Rousseauism religios și patriarhal. Și dacă se’ntâlnește cu moderni ca Berdiaeff în concepția medievalistă cu francezi ca Massis în occidentalism „o fermă cu un suflet i-ar ajunge ca să nchidă în ea toată aspirația lui - și fericirea celorlalți”. Căci, de fapt, „toate lucrurile dela Dumnezeu sunt bune, numai omul le face rele”.

Versul lui Chesterton e rudă bună cu proza. Aceasta se vede dela început, dacă nu din chiar Jocul Bărbilor cărunte - mai mult o glumă poetică - în orice caz, din : Cavalerul sălbatec, și alte Poeme (The Wild Knight and other Poems) ale aceluiaș an 1900.

Un vehicul de catolicism, tip baladă, acel vechi recrut al poeziei medievale. Balada nu arare se mezaliază cu calamburul și dă naștere epigramei, așa cum romanul degenera în acrobații polemice.

Dar la fel seriozitatea credinței îi oferă teme mari. Evul mediu englez, cântat și preconizat în Scurta Istorie a Angliei (1922) ca și în eseurile care umplu intervalele dintre 1900-1911-1915-1923, anii poeziilor sale, dă și acestora mult material. Lunga Baladă a calului alb (The Ballad of the White Horse - 1911), reface epic imaginea lui Alfred, regele războinic și cărturar, eroid și pios, care „ca Artur, Roland și alți uriași ai evului întunecat a luptat pentru civilizația creștină contra nihilismului păgân”. Pendantul său, Balada Sfintei Barbara (The Ballad of St. Barbara, - 1923) scrisă sub inspirația războiului, cântă pe „patroana artileriei și pericolului de moarte neașteptată”. Sunt capodoperile sale poetice.

Motive tot atât de pestrice ca și cele din eseuri, îndepărtează pe cititorul amator de alte titluri decât : Mormintele engleze, Polonia, O nuntă în timp de război, Medievalism, sau Cântece despre Educație.

Nu mai încurajatoare în nota lor miscelanee, sunt Poemele dela 1915, cu dedicații, și balade cântând : Lepanto, vinul, cidrul și căsătoria, biserica militantă, împărăția cerurilor, sau râzând de evoluționism și determinism, de D. Mandragon milionarul ca și de „băcanul cel cu inima neagră”.

Desigur Balada Calului Alb, unitară și egală, e tot ce a produs mai de seamă inspirația catolică în poezia engleză. Dar oricât de Tennysoniană în gravitate, trebuie să spunem că-i lipsește ritmul elevației și cade când în monotonie, când în acea fatraserie ce marchează și restul operei sale poetice.

Chesterton e un epigramist. Poanta și calamburul îl indicau pentru secolul al 18.

Buna dispoziție și dragostea de cânticel, l-ar fi așezat în rândul părinților-poeti din prima jumătate a secolului 17, spirituali și cheflii, ca Vaughan și Herrick. Cu dânșii se înrudește, cred, mai mult decât cu Whitman și Swinburne, între care a fost privit ca o trăsură de unire.

Fapt e că Dumnezeu și sfinții lui se plimbă în voie prin rima lui vertiginoasă și metafora scli-pitoare până la monotonie. Dar nici cu ajutorul lor nu devine poet. Lipsită — cum drept s'a spus de clar-obscur, — strălucirea lui orbește și devine ternă. Ceiace rămâne din poezie e o descurajatoare virtuozitate, din poet : un polemist genial până la ineficacitate.

Chesterton ca poet e de căutat în lucruri mici. Un exemplu : Asinul.

Cînd peștii zburau și umblau pădurile,
Și zmochinele creșteau pe spini,
Intr'un moment cînd luna era de sînge
Atunci desigur m'am născut.

Cu cap monstruos și țipăt leșinat
Și urechi ca aripi rătăcite,
Parodia ambulată a dracului
Pe patru picioare toate cu copită.

Proscrisul zdrențuit al pămîntului,
De o veche voință sucită,
Omorîți-mă de foame, hiciuți-mă, batjocoriți-mă ; Sînt mut,
Și taina mi-o păstrez înainte.

Proștilor : Căci am avut și eu ceasul meu ;
Odinioară. Intr'n clipă strașnică și bună :
Erau urale în urechile mele
Iar la picioare foi de palmi.

(The Wild Knight and other poems)

Nu se poate trece la cartea cea mai de seamă a lui Chesterton Ortodoxie, fără a se cita una din paginile mari teologale pe care le-a scris : prefața la nobila ediție din 1907 a Cărții lui Iov (Book of Job).

Cu greu s'ar putea, cred, găsi o interpretare mai pătrunzătoare a Vechiului Testament, a cărui idee centrală Chesterton o găsește în concepția de „singurătate a lui Dumnezeu”, „Dumnezeu fiind nu numai singurul personaj principal, dar, de fapt, singurul personaj al cărții”.

„Comarate cu luciditatea scopului Său, toate celelalte voințe sunt greoaie și automate, ca ale animalelor ; comparați cu activitatea Lui pe toți fiii cărnei : sunt umbre. La fiecă pas revine nota : *Cu cine s'a sfătuit El?* — *Am călcat singur teascurile cu picioarele, și de prin seminții niciun om nu era cu mine.* Toți patriarhii și profeții sunt simple unelte și arme ale Lui ; căci Domnul e un om răz-

boinic. El întrebuințează pe Josua ca pe o secure și pe Moise ca pe un drug de măsurat. Pentru El Samson e doar o sabie și Isaia o trâmbiță“.

Ori, cartea lui Iov stă definitiv singură fiindcă în ea se întreabă definitiv :

„Dar care-i e scopul lui Dumnezeu? Face să ne sacrificăm chiar umanitatea noastră mizerabilă? ”

Desigur e deajuns de ușor să dai la o parte sărmanele voințe de dragul unei voințe mai mărețe și mai bune. Dar este ea mai măreață și mai bună? întrebuințeze-și Dumnezeu uneltele! Fărâme-și Dumnezeu uneltele! Dar ce face El, și de ce și le fărâmă“?

În chipul aceasta Chesterton socotește Cartea lui Iov ca cea mai interesantă, nu numai din cărțile vechi, dar și moderne, datorită caracterului ei interogativ, care pune bazele criticismului religios.

Întreaga prefață e o poezie de interpretare și analiză. Am zice că interpretarea sa e deprimată, criticism religios însemnând poate negarea religiei. Dar Chesterton ține să se facă clar :

„Iov e un optimist. El întreabă, cercetează pe Dumnezeu. Dar nu ca să-l prindă cu ocau mică, ci fiindcă el e nerăbdător să fie convins, fiindcă crede că Dumnezeu poate să-l convingă“.

Iar răspunsul lui Dumnezeu la sfârșitul cărții e tocmai ce aștepta Iov. O întrebare îndrăzneată a creat o mare afirmare ; și așa Cartea lui Iov devine un triumf creștin.

Prefața la Cartea lui Iov stabilește odată pentru totdeauna atitudinea creștinului față de creație.

În viața Sfântului Francisc din Assisi (Life of St. Francisc of Assisi, 1923), cu un penel înfrigurat conturează portretul ideal de creștin.

După Chesterton creștinul ideal e sfântul și poetul la un loc, căci :

„Pentru unul bucuria vieții e cauza credinței, pentru celălalt mai degrabă rezultatul credinței“.

Astfel Sf. Francisc, „ascetic dar nu mohorât“ nu e pur și simplu :

„Un precursor romantic al Renașterii și o reînviere a plăcerilor naturale de dragul lor numai. Punctul lui de vedere era că taina redobândirii plăcerilor naturale zace în a le concepe în lumina plăcerii supranaturale“.

În aceeași lumină neplăcerea naturală se identifică cu plăcerea, și astfel Sf. Francisc, optimist și exultant :

„Devora postul precum un om devorează hrana. El se cufunda în sărăcie ca un om care sapă nebunește după aur. Și tocmai calitatea aceasta pozitivă și pasionată a laturei lui de caracter constituie o sfidare a mentalității moderne în întreaga problemă a goanei după plăcere“.

Această patimă a negației de sine constituie triumful de sine al adevăratului creștin. Și încă, sub aureola acestui triumf, prietenul soarelui și al păsărilor :

„Era plin de sentimentul că nu suferise de ajuns ca să fie vrednic de a se socoti un urmaș îndepărtat al Dumnezeului care a suferit. Și această parte a poveștii sale poate fi rezumată în treacăt ca Seta de Martiriu“.

În Ortodoxie (Orthodoxy, — 1908) nu trebuie să ne așteptăm la un tratat. Autorul însuși, cum am văzut, ne pune în gardă. Nici la o apologie sectară a catolicismului. Catolicismul lui Chesterton nu e virulent. Dânsul e un fervent, nu un dogmatic. E drept, Roma e cetatea crezului său. Dar e o cetate istorică. Și atunci, precum se exprimă în Viața Sfântului Francisc : „A scrie istorie și a urî Roma atât cea păgână, cât și cea papală, e, de fapt a urî aproape tot ce s'a 'ntâmplat“. Cuvântul e, ni se pare, destul de lax.

În catolicism, așa dar, Chesterton vede, ca sincer tradiționalist, autoritatea bisericii creștine. Și îi trebuie această autoritate. Fiindcă tema Ortodoxiei e tocmai apărarea bisericii împotriva tuturor impurităților sofisticăriei contemporane. Acea sofisticărie ce făcea din copilul de doisprezece-șaisprezece ani un „păgân și un agnostic“, ale cărei ravagii durează mult mai mult în semeni de ai săi. Acestora nu le va spune că Reforma a fost bună sau rea, nici ce-i cu biserica de Răsărit. Le va spune pur și simplu ce-i credința. Chesterton atacă deci problema în centrul ei. Curajul lui e cu atât mai mare.

Pe o astfel de poziție, nu-i de mirare că opera ia forma de biografie mintală a unui creștin. Căci, spre a pune adevărul credinței deasupra adevărului științific ca „izvor suprem de energie și etică sănătoasă”, nu era de ajuns să afirme ca în Viața Sfântului Francisc :

„E o lacună în om ca o lacună într'un vas ; și Creștinismul a fost descoperirea mijlocului de a umple această lacună. Cu aceasta a mers la țintă. . . . Marea veste bună adusă de Scriptură a fost vestea păcatului original“.

Nici să traseze viața creștinului ideal sau atitudinea creștinei ideale.

Se cerea un argument palpabil ca viața. Și viața sa proprie îi sta înaintea. În procesul sufletesc trăit de el însuși, dela adevărul profan, la adevărul creștin, nu zăcea oare argumentul definitiv al dogmei pe care o apăra?

Cu o francheță care face din carte un manual de vivisectie a sufletului contemporan în căutarea unui liman, Chesterton descrie divorțul raționalistului dintr'însul de ceiace în tinerețe socotea ca literă sacră,

Rațiunea era zeița, imaginația era cenușereasa. Adepții și practicanții celei dintâi, s'au bucurat de onorurile supra-omului. Cei ai imaginației, au fost tratați totdeauna de nebuni. Ori :

„Faptele și istoria contrazic deabinelea această părere. Cei mai mulți dintre marii poeți au fost nu numai sănătoși, dar oameni de extremă practicitate ; dacă Shakespeare a fost vreodată țiitor de cai, e fiindcă era omul cel mai sigur de sine ca să-i ție. Ceeace nutrește nebunie e exact rațiunea. Poeții nu înnebunesc ; jucătorii de șah, da. Matematicienii înnebunesc și casierii ; artiștii creatori, foarte rar. . . .

„Poezia e sănătoasă fiindcă plutește cu ușurință într'o mare infinită ; rațiunea încearcă să străbată marea infinită, și așa o face finită. Rezultatul e : extenuare mintală. A accepta orice e un exercițiu, a înțelege orice, e o încordare. Poetul nu dorește decât exaltare și expansiune, o lume pe care să se culce. Poetul cere numai să ajungă cu capul în cer. E logicianul cel care vrea ca cerurile să ajungă în capul lui. Și e capul care în cazul acesta pleznește“.

Ori, omul „trebuie să caute nu numai adevărul, dar și sănătatea. Și salvarea lui vine dela voință sau credință“.

Aceasta e printre cele dintâi descoperiri pe care le-a făcut micul logician și păgîn din Chesterton. Și cu un sfat de caracteristică humoare :

„Dacă te ofensează capul, tae-ți-l ; căci e mai bine nu numai să intri în Impărăția cerurilor ca copil, dar chiar ca imbecil, decât să fii cu intelectul tău cu tot aruncat în iad“.

Omul purcede la trecerea în revistă a tuturor acelor exaltări ale rațiunii, a căror nebunie constituie cea mai puternică pledoarie în favoarea credinței.

„Luați în primul rînd cazul mai evident al materialismului. Ca explicare a lumii materialismul posedă un fel de simplitate de nebun. Are exact calitatea argumentului nebunului ; acoperă orice și lasă afară orice. Materialistul înțelege orice, și orice nu pare vrednic de a fi înțeles... Materialiștii și nebunii n'au niciodată îndoieli“.

În fața materialistului care înțelege tot și nimic se ridică omul de toate zilele :

„Misticismul ține pe oameni sănătoși. Atîta timp cît ai mister, ai sănătate ; cînd distrugi misterul, crezi morbiditate. Omul de toate zilele a fost totdeauna sănătos fiindcă totdeauna a fost mistic. El a îngăduit crepusculul. El a avut totdeauna un picior pe pămînt altul în lumea zînelor. S'a lăsat totdeauna liber să se îndoie de zeii săi ; dar (contrar agnosticului zilei noastre) liber deasemenea să creadă în ei. El s'a preocupat totdeauna mai mult de adevăr decât de consistența lui. Dacă vedea două adevăruri ce păreau că se contrazic, le lua pe amîndouă, cu contradicția lor cu tot. Vederea sa spirituală e stereoscopică, așa cum e vederea fizică : el vede două tablouri diferite deodată și totuși nu vede mai puțin la perfecție. Astfel, a crezut totdeauna că există ceva ce se numește destinul, dar și ceva ce poartă numele de liberă voință. A crezut că copiii ; sînt într'adevăr Impărăția Cerurilor, dar că nu mai puțin ei trebuie să asculte de Im-

părăția de pe pământ. A admirat tinerețea fiindcă-i tinerețe și bătrânețea fiindcă nu-i. Balanța aceasta de contradicții aparente e tocmai ceiace constituie elanul întreg al omului sănătos. Întregul secret al misticismului e că omul poate înțelege orice cu ajutorul a ceiace nu poate înțelege. Morbidul legician vrea să facă orice lucid și reușește să facă orice misterios. Misticul îngăduie ca un singur lucru să fie misterios și restul devine lucid“.

Cauza credinței e de pe acum cîștigată. Dar Chesterton își urmărește prada cu voluptate. După ce a lămurit că „primejdia morbidității vine din rațiune, nu imaginație“ și că materialismul e forma aceasta morbidă a rațiunii, în capitolul Sinuciderea gândirii, se va referi la diferite produse ale gândirii. Cu aceiași extraordinară putere de reducere la absurd, va pune principiul evoluției în fața actului Creației :

„Dacă evoluția distruge ceva, distruge nu religia ci raționalismul. Dacă evoluția înseamnă pur și simplu că un lucru pozitiv numit maimuță s'a transformat încet într'un lucru pozitiv numit om, atunci nu poate răni pe niciun ortodox, fiindcă un Dumnezeu personal ar putea tot atît de bine face lucrul repede ca și încet mai ales cînd, ca Dumnezeu creștin, el ar fi în afară de timp. Dar dacă înseamnă ceva mai mult, înseamnă că nu există așa ceva ca ceva. În cazul cel mai bun, există doar un lucru, anume un flux de orice și nimic. Acesta nu e un atac împotriva credinței, ci împotriva minții“.

Aceiași „manie sinucigătoare“ a gândirii e descoperită în pragmatism, în liberul arbitru, în filosofia voinței ca și în budismul tolstoian.

„Omul modern revoltat a devenit de fapt inutil pentru orice act de revoltă. Revoltîndu-se contra oricărui lucru, el a pierdut dreptul de a se revolta contra vreunui... Tolstoi și Nietzsche, sînt deopotrivă de imposibili. Voința tolstoiană e înghețată de un instinct budist că orice act special e un rău. Dar voința nietzscheiană e egal de înghețată la ideea că orice act special e un bine. Ei stau la răsîntie, și unul urăște toate drumurile, celălalt iubește toate drumurile. Rezultatul e că... rămîn la răsîntie“.

E rîndul acum al credinței să-și aducă contribuția la rezolvarea problemei omului.

În capitolul Etica în țara lelelor, Chesterton face psihologia credinței.

De ce crede dînsul, de ce pentru dînsul chiar țara zînelor e o realitate?

După dezabuzările îndurate de pe urma raționalismului neputincios, o filosofie i s'a impus cu o forță atavică : aceia învățată la sânul doicei : filozofia bazmului :

„Bazmele sunt pentru mine lucruri cu totul raționale. Nu-s fantasii ; comparate cu ele, celelalte lucruri devin fantastice. Comparate cu ele atît religia cît și raționalismul sunt anormale, deși una e anormal de dreaptă, cealaltă anormal de greșită. Țara zânelor nu-i decît țara înșorită a bunului simț. Nu-i pămîntul care judecă cerul, e cerul care judecă pămîntul... Noi nu putem spune de ce un ou se preface în pui mai mult decît putem spune de ce un urs se preface într'un prinț de bazm... Cînd suntem întrebați de ce oule se prefac în păsări, trebuie să răspundem cum s'ar răspunde într'un bazm : e o minune... Și o lăsăm așa, nu fiindcă e o minune, și deci o imposibilitate, ci fiindcă e o minune, și prin urmare o excepție... E singurul mod de a exprima percepția mea clară și definitivă că un lucru e cu totul distinct de celălalt, că nu e nici o legătură logică între zburat și clocitul oulelor“.

Dimpotrivă :

„Toți termenii întrebuițați în cărțile științifice, Lege, Necesitate, Ordine, Tendință și așa mai departe, sunt de fapt neintelektuali, fiindcă ei presupun o sinteză interioară pe care noi nu o posedăm“.

Dimpotrivă, dincolo de logică, posedăm „nervul vechiului instinct al mirării“, sentimentul minunei, care implică o cunoaștere a cărei lipsă de detaliu cauzăției nu face decît să-i mărească luciditatea.

Minunea pentru Chesterton e o realitate. În care dacă „nu mai credem e numai din pricină că credem în materialism“.

De aci la credința creștină nu-i decât un pas.

Măreția acestei credințe — egală numai cu adevărul ei — constă după Chesterton în faptul paradoxal ca toate constatările sale, că : creștinismul a murit de mai multe ori și-a nviat din nou, fiindcă avea un Dumnezeu care cunoștea calea ieșirii din mormânt“.

Sufletește, însă el e suprema împăcare a sufletului omenesc, așa cum a fost a sa, după haosul ereziilor raționaliste. Care e taina ecestei împăcări a omului cuprinsă în dogma creștină? E că creștinismul e „cumpăna fericită a naturei omenești“. Și în capitolul poate cel mai substanțial din toată cartea, sub ceiace numește Paradoxele Creștinătății, Chesterton, ne analizează dualitatea acestei dogme, mohorâtă și luminoasă, timidă și curajoasă, mândră și modestă, aspră și miloasă, plină de amară tristețe ca și de nesfârșită bucurie.

„Acesta e marele lucru în etica creștină : descoperirea unei noi cumpene. Păgânismul fusese ca un stâlp de marmură, drept fiindcă proporționat cu simetrie, Creștinismul e ca o stâncă romantică, uriașe și colțuroasă, care deși se clatină pe pedestal la o atingere, totuși, fiindcă exageratele ei excrescențe se echilibrează precis una pe alta, stă întronată pe locul ei de o mie de ani. Într’o catedrală gotică coloanele sunt toate diferite, dar toate necesare. Fiecare suport pare accidental și fantastic ; fiecare arbutant e un arbutant sburător. Așa și în creștinism, accidente aparente se cumpănesc“.

Arta aceasta a creștinismului de a acoperi pe toată întinderea lui — și Chesterton ne desfășură cu măiestrie unică toate aspectele de compromis ale dogmei — natura duală a omului își are, negreșit simbolul ei august :

„Nu trebuie să mai amintesc cititorului că ideea acestei alcătuii e într’adevăr centrală în teologia ortodoxă. Căci teologia ortodoxă cu deosebire insistă că Cristos n’a fost o ființă aparte de Dumnezeu și om, ca un spiriduș, nici o ființă, jumătate om jumătate nu, ca un centaur, ci ambele laolaltă și pe deantregul, foarte om și foarte Dumnezeu“.

Ar fi prea mult să intrăm aci în desvoltările lăaturalnice și accidentale ale temei. Pretutindeni acelaș Chesterton scăpărător aprinde candelă la pomul de Crăciun al frumoasei lui viziuni teologale, viziune pe care însuși o închide în cuvintele : *Legenda creștină*, sub care denumește învățătura lui Isus.

Negreșit multe s’ar putea obiecta acestei meșteșugite apologetice a creștinizmului, a cărei frază se îmbată de vântul contradicției și după un salt scurt în care prinde prada, planează liniștit și curios ca un zbor de pescăruș pe ape.

S’ar putea obiecta mai întâi lui Chesterton apriorismul judecății sale. În vreme ce dogma creștină o tratează fără o apropiere critică acută, toate postulatele necredinței le tratează în absolut. Nimeni, de pildă n’a spus — în vremea noastră — că știința rezolvă problema omului : că determinismul, evoluționismul sau finalismul sunt cheia întregii cunoașteri omenești. Mai corect ar fi fost dacă astfel de teme se discutau în relativul lor. Atunei poate n’ar fi chiar un act nebunesc să spui că omul se trage din maimuță, nici să preamărești puterea de a vroi. Ideea de evoluție distruge originea ca și rezultatul originii — spune Chesterton. Ar fi mai greu să ne spună — ca să întrebuițăm stilul lui extremist — întrucât distruge atât pe maimuță cât și pe om, dat fiindcă ambii există! Tot așa nu vedem de ce apologia nietzscheiană a voinței e proclamarea oricărui act ca bun.

Dipotrivă, când face filosofia legendei și a miracolului, ne invită să credem că un prinț s’ar putea naște dintr’un urs „fiindcă nu știm de ce” oul se preface în pasăre, și să admitem cu bunica din bazm că ambele sunt minuni, Răspundem că un urs nu poate da naștere unui prinț, după cum dintr’un ou nu poate cloți un aeroplan. Și că nu-mi trebuie să știu „de ce” e așa, ca să știu că e așa ; fiindcă puțină aceia evoluție care e la îndemâna omului mi-a arătat definitiv că e un proces celular elementar care prezidă la prefacerea oului în vietate. Pentru aceasta nu-mi trebuie să știu mai mult nici să spun că e minune, fiindcă nu știu. Voi spune dimpotrivă că nu e minune, fiindcă știu.

Dacă Chesterton ar fi abordat relativul științei și nu absolutul ei, ar fi fost nevoit să recunoască tocmai că aportul științei la cunoașterea omenească e eliminarea absolutului, și deci a Dumnezeuului. Nu-i nevoie să știi *cine* a născut hidrogenul și oxigenul ca să recunosc natura apei. Dimpotrivă mi-e de ajuns se descopăr *cum* două molecule dintr'unul împreună cu una din celălalt produc elementul, ca să-mi dau seama că facerea lumii e alta decât cea din poveste.

Dacă problema crucială a religiei nu e deci rezolvită, nu i se poate imputa lui Chesterton cum spune Joseph de Tonquédec — că luând adevărul bisericesc axiomatic, urmează în cartea sa preceptul Sfântului Paul: omnia probate quod bonum est tenete.

Apriorism e atitudinea teologică fatală. Nici Pascal n'a putut trece dincolo de ea. Rămâne însă ca o demonstrație dintre cele mai adânci și neprejudicate, analiza dogmei creștine ca cea mai bine și mai complet adaptată pe sufletul omenesc. Acest capitol constituie una din cele mai statornice contribuții de apologetică creștină.

Altceva însă continuă să nu convingă în Ortodoxie. E ceiace nu convinge — ci numai place și încântă în întreaga sa operă; însușirea sa genială, virtuozitatea sa, paradoxul.

Paradoxul Chestertonian e opera sa întreagă. L-am văzut în romane dela situații până la dialoguri, în poezii ca și în eseuri. Paradoxul e un mod brusc de a transforma o concluzie în premisă și a o nega ca atare. Toată lumea știe că Bernard Shaw e autor de multe și mari piese de teatru. Chesterton va spune: D. Shaw, cunoscut prin foarte lungi prefete scrise la foarte scurte piese de teatru, — lucru de altfel natural, dat fiindcă toate piesele sale sunt prefete. Toată lumea deosemena recunoaște că poetul Kipling e poetul temelor mari. Chesterton îl va numi: poetul care face lumea mică. Militarismul lui Kipling e parte integrantă din cultul său pentru eroi. Chesterton însă vrea să lovească prin dânsul spiritul prusac. Atunci va lua disciplina prusacă drept premisă și acuzând pe Kipling că vede în militarism disciplină ceiace e a face un lucru mare, mic —, îl găsește mai degrabă anti-militarist decât militarist...

Cine a contestat apoi, patriotismul lui Kipling? Să-l ascultăm însă pe Chesterton:

„Kipling admiră Anglia, dar n'o iubește; căci noi admirăm lucrurile din rațiune, dar le iubim fără rațiune. Dânsul admiră Anglia fiindcă e puternică: nu fiindcă e Anglia. Acesta e anti-patriotism“.

Un spirit neparadoxal ar fi spus: Kipling nu numai își iubește țara, dar o și admiră. Pentru mai multe rațiuni: mai întâi fiindcă-i Anglia. Apoi fiindcă-i o țară mare. Kipling cântă cu elan această țară. E un mare poet patriot.

Pe calea aceasta autorul a ajuns — ne aducem aminte — să spună că hoții sânt mari spărațori ai proprietății fiindcă o fură, iar ereticii — noroc că acolo cuvântul era luat cu dublu înțeles — mari ortodoxi, fiindcă mor pentru rătăcirea lor.

Cu puțină scrutare, aproape întreaga critică a raționalismului, se dovedește întemeiată pe acest tertip intelectual. Toți știm că nebunii sânt de o fantezie nelimitată. După Chesterton, rațiunea e dezordonare, și înțeleptul e nebun. De ce? Fiindcă unele din concluziile rațiunii duc în haos. Ce să mai spunem atunci de biata imaginație?

La fel cu ideia materialistă, cu cea de progres, sau evoluție. Toate sânt reduse paradoxal la absurd. În fața lor, numai ideia creștină, cruțată de salturile mortale ale autorului, străbate teafără vadul credincioșiei sale, în drum spre țara zânelor.

E ceiace orbește dar nu convinge în opera lui Chesterton. E ceiace face dintr'însul un polemist și nu un gânditor. Polemistul e omul care începe prin a spune: nu. Și caută apoi să ți-l explice. Uitând că nu e un punct de ajungere și a-l anticipa peremptoriu e a-l enula.

Chesterton — ca orice polemist — e conștient de aceasta. Atunci se eschivează. Eschivarea lui e ironia. Numeroși săi *nu* sunt îmbrăcați în costum de piaiță, ce te dispune înainte de a te revolta, te câștigă înainte de a te convinge. Propensitatea lui Chesterton pentru umor e marea lui artă. E ceiace face din religia lui o știință veselă. Cu această știință privește problemele cu

o noutate de copil. — Nu spune însuși că nonsensul — și nonsensul e forma sublimată a umorului Chestertonian — te face să privești lucrurile proaspăt?

Pepys, un mare memorialist englez, notează odată în faimosul său jurnal: „Am fost azi la plimbare cu copilul, ca să văd lumea din nou”. Cu Chesterton la braț vezi biserica Domnului ca pentru întâia oară; căci niciodată n'ai făcut atâta haz de absurditatea celor pe care le neagă dânsul, nici nu te-ai mirat cu ochi așa de mari de minunăția celor pe care le afirmă.

Cu Chesterton râsul a fost pus magistral în slujba lui Dumnezeu.

Când spune că Tennyson e „Englezul care se ia în serios, — urât spectacol!” — îți pierde orice poftă să fii Englez. Când cu un calambur rar afirmă în Ortodoxie că: „Satan a căzut prin forța gravitației”, preferi să fii înger numai ca să nu fii grav!...

Acesta e modul în care convinge Chesterton. Cu sugestia ironiei, cu saltul jocurilor de cuvinte, cu mersul pe frânghie al reducerilor la absurd, cu magia apocrifă a nonsensului, cu mirajul mirărilor, cu copilăria zeflemelei.

Cu stilul, într'un cuvânt. Ca scriitor.

Newman, șeful mișcării catolice dela Oxford, care a influențat atât de mult Anglia jumătății a doua a veacului trecut, și căruia Chesterton îi face elogiul mai ales în Epoca Victoriană în literatură, — era și dânsul un scriitor. Dar Newman era un cardinal. Fraza, ca și gândirea lui, se înalță ca o boltă de catedrală, vuesește cu ecoul ei, iar când se ascute, e ogivă. Pe lumea cealaltă va sta desigur la dreapta Tatălui, în laticlavă și falduri purpurii. Pe când veselul său discipol va sta în tichie și clopoței la picioarele A-toate-Făcătorului, ținându-i de urât, cu pîre contra lui Wells, Moore, Bernard Shaw, și alți păcătoși recenti, dându-se cu pietate peste cap, și astfel amuzându-i eternitatea.

Un pamfletar genial al crucei. Un fantast al bisericeii. Un vrac burghez și exuberant, gesticulând dezordonat pe cerul omului; dar la gestul căruia inspirat, ca la degetul sfântului Francisc — pasările văzduhului nu mai puțin se aștern în semnul închinărei.

INTĂLNIRE PESTE ANI

DE

ILARIU DOBRIDOR

Când îmi vor prinde racla în piroane,
Va fi o toamnă palidă și blondă,
Precum un foșnet veșted de coroane
De foi de aur, de cocardă rondă.

Și bulgări grei s'or prăvăli pe scânduri
Cu brusc un buhnet surd de desacord,
Prelung sunând în lemn și, poate, 'n gânduri,
Ca un ecou de valuri pe fiord.

Te-ei duce, apoi, ca o adiere,
Când timpul crește 'n ornici și 'n castani,
Și suvenirul vieții noastre pierde
Departă : tu prin lume, eu prin ani.

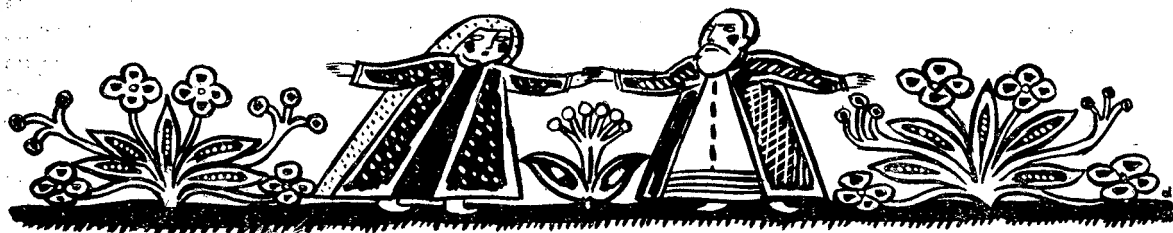
Cum coaja verde depe coapte nuci,
Sub lespezi, carnea moale se desface,
Și pleoapele, pe ochiul orb și luci,
Se rup, ca frunza putredă 'n răstoace.

Iar tu — un zâmbet rumen de garoafe,
Te dărui la viesperi și la albine,
Și îți mai amintești de epitafe
Ca de ceva de mult strein de tine.

Dar, într'o toamnă blondă și bolnavă,
Cu promoroacă pe livezi de meri,
Cocori, cu sboruri plane, ca o navă
N'or să mai ancoreze nicăieri.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I & F A P T E

CONDAMNAREA LUI ANDRÉ GIDE

Excelenta revistă parisiană *Latinité*, condusă de prietenul nostru d. Jacques Reynaud, a întreprins o interesantă anchetă europeană asupra lui André Gide. Ideea acestei anchete s'a născut astfel: Gide împlinind 60 de ani, doi publiciști germani, romanistul Ernst Robert Curtius și W. E. Suskind, elogiindu-l cu acest prilej, au făcut pe socoteala lui afirmații ca despre o apariție epocală. Curtius îl crede descoperitorul *unui om nou, unei noi regiuni a sufletului*. Suskind e sigur că omul viitorului va fi de formație gidiană, — *omul protestant*, în opoziție cu omul european de până ieri, de formație romană sau, mai precis, romano-catolică.

Luând de bune și luând de bază asemenea afirmații, *Latinité* a adresat scriitorilor din Europa aceste patru întrebări:

1. În ce constă pentru D-v. personalitatea lui Gide?
2. Ce influență a exercitat? Eventual asupra D-v.?
3. În ce stă caracterul universal, pentru a nu zice catolicitatea lui Gide în ceasul de față?
4. Dacă e stabilit că *omul cumsecade* a fost, până la Revoluție, de formație romană, doctrina lui Gide e de natură să formeze pe *omul cumsecade* al timpurilor noi?

Grupul scriitorilor dela *Latinité* (titlul revistei e o indicație), în frunte cu d. Jacques Reynaud, e de formație maurrasiană, dar francezi cum sânt, adică oameni conștient și orgolios limitați în granițele culturii lor naționale, socot firesc ca tot ce e francez, chiar când e de dincolo de baricada grupului sau partidului propriu, să fie exemplar valabil pentru omenirea întreagă. André Gide e la extrema contrară față de doctrina lui Maurras, totuși pentru tinerii maurrasieni dela *Latinité* el nu e mai puțin un mare reprezentant al geniului francez. Astă toamnă, la serbările mistraliene, am avut o lungă discuție pe această temă cu Jacques Reynaud și Jean Tenant, un distins colaborator al revistei. Noi românii, am îndrăznit să ne exprimăm profundul dispreț pentru

„moralitatea” și pentru „omul gidian” care nu e decât ultima etapă sau epavă a unei civilizații în soluție. Cei doi francezi au rămas totuși la punctul lor de vedere, poate mai siguri de el decât înainte de această discuție.

Ulterior am primit prin poștă dela Paris chestionarul anchetei. Întrebările 3 și 4 ne-au reamintit discuția din toamnă și am preferat să nu răspundem nimic pentru a nu jigni încăodată, prin scris, sentimentele franceze ale confracților parisieni. Astfel au procedat în majoritate scriitorii italieni chestionați.

Acum, în ce privește rezultatul anchetei. Au răspuns germani, cehoslovaci, italieni, englezi, francezi și un român, Pamfil Șeicaru. *Latinité* remarcă franc că scriitorii chestionați erau cu mult mai numeroși decât cei cari au răspuns. Majoritatea au tăcut, zice revista, fie din *pudoare*, fie din ignoranță, fie din rea voință. Prin urmare, din repulsiune sau din indiferență față de „personalitatea”, „universalitatea” și omul gidian.

După răspunsurile primite, „semnalăm, zice *Latinité*, cu ce sânge rece și cu ce stăpânire au răspuns la întrebările noastre scriitorii latini și tot deodată, cu ce simpatie adâncă au depus în favoarea domnului Gide cea mai mare parte dintre scriitorii germani”. Totuși în ce privește partea a două a acestei semnalări se impune următoarea corectură: dintre toți scriitorii germani au răspuns numai 22. Cinci, adică Emil Ludwig, Kurt Tucholsky, Alfred Döblin, Walther Harich și Georg Hermann se declară indiferenți față de André Gide. Alți cinci, adică Alfred Kerr, Hermann Bahr, Robert Musil, Nicolae Welter și Arnold Zweig declară opera lui Gide ca „*nesănătoasă și primejdioasă*”. Iar doisprezece adică Finck, Ebermayer, Max Brod, Leip, Lampel, Klemperer, Klaus Mann (fiul lui Thomas), Rychner, Betzner, Otto Zarek, Carl Sternheim și Heinrich Mann se declară adoratori ai lui Gide. Dintre acești dois-

prezece adoratori, entuziasmul unor scriitori cu greutate ca Heinrich Mann și Carl Sternheim e susceptibil de oarecare bănuială. Sînt cunoscute legăturile lor cu cenaclul lui Gide și dorința lor de a se lansa cu orice preț la Paris unde acest cenaclu poate ceva. Restul sînt în majoritate nume foarte tinere și cu totul necunoscute în Franța. Asupra acestor tineri influența lui Gide e incontestabilă. Și lucrul se explică. Moda „vițiului elegant“ al căruui sinistru și cinic apostol e André Gide face ravagii în Germania unde teoriile sexualiste ale lui Sigmund Freud și campaniile ostentative ale doctorului Magnus Hirschfeld, șeful „ligei homosexualilor din vocație“ au deslănțuit cele mai abjecte și mai subanimalice patimi în generația tînără. Freudismul, nudismul și liga lui Magnus Hirschfeld, semne ale degenerescenței morale, cultivate frenetic pe bază de „principii științifice“ creează dincoace de Rin climatul aberațiilor în care poate prospera, ciupercă în bălîgar, trista celebritate gidiană. Să nu uităm însă că scriitori de mare renume ai limbii germane, ca Hermann Bahr, Emil Ludwig, Alfred Döblin, Robert Musil, Alfred Kerr, Arnold Zweig, se declară indiferenți sau condamna caustic insanitățile literaturii lui André Gide.

Mai departe, doi cehoslovaci, Jarmil Krecar și Vladimír Raffel, nu dintre cei mai însemnați, sînt partizanii autorului lui *Corydon*.

În schimb, doi englezi, Bernard Shaw și Francis Hackett îl declară „Zero“ pe toată linia.

Răspunsurile italienilor Lorenzo Gigli, Luigi Tonelli, Alberto Consiglia, Corrado Pavolini, Guido Stacchini, Guido Manacorda și Pietro Mignosi, gândite toate ca de acelaș om, cad ca o condamnare definitivă. În ele se exprimă clar și autoritar severa disciplină a uneia și aceleeași culturi catolice, proclamată sus și tare ca singura capabilă să dea viitorului pe *homo probus* în opoziție cu omul gidian dezagregat de vițiu. *Latinité* concludă: „Sunt două puncte în care există un acord aproape unanim: chestiunea morală care găsește pe italieni hotărît ostili lui Gide; chestiunea influenței pe care nimeni n'o vede în Italia unde totuș autorul *Imoralistului* e foarte cunoscut“. Teama de a nu lungi prea mult această cronică ne interzice satisfacția de a reproduce pasagii din luminoasele și documentatele răspunsuri italiene.

Răspund 23 de scriitori francezi (clanul gidian s'a abținut), majoritatea ironizând sângeros particularismul moral al lui Gide.

În fața acestui rezultat, probabil neașteptat, constatăm cu amicală surpriză că redacția revistei *Latinité*, își rectifică ea însăși părerea despre Gide. La sfârșitul copioasei anchete, d. Jean Tenant publică un lung articol în care atitudinea revistei se razimă pe critica magistrală a lui Henri Massis împotriva lui André Gide. Iar d-nii Jacques-Victor de Laprade și Jacques Reynaud, răspunzând acuzației de gidism, pe care le-o aruncase poetul François Porché, adaugă: „Să știe (Porché) că noi pe alte altare ne ardem tămăia“. Judecând după aceste rezultate, ancheta europeană asupra lui André Gide apare ca un tribunal internațional de unde spiritul lui anormal și dizolvant iese condamnat. Nimeni nu-i neagă talentul. Osânda ce cade grea e de natură morală. Pentru cine s'a îndoit de sănătatea spiritului european, rezultatul acesta e dintre cele mai reconfortante.

Răspunsul lui Pamfil Șeicaru e judicios și documentat. Dar avem două observații de făcut:

1. Oponând omului gidian tipul omului prob format de „lucida disciplină catolică“ el are elogii pentru această disciplină; reproșând lui Gide lipsa de înțelegere pentru creștinismul lui Dostoiewski, el afirmă preferința pentru acest creștinism ortodox. Dar în acelaș timp și în diferite ocazii, Șeicaru și-a exprimat aversiunea pentru acelaș ortodoxism. Sunt două atitudini contrare: una pentru străinătate, alta pentru acasă. Nu e necesară o lămurire?

2. În acelaș frumos răspuns, Pamfil Șeicaru afirmă că influența lui Gide în România e nulă și nu cunoaște nicio operă înrăurită de apostolul inversiunii. Dacă n'a făcut-o din orgoliu național, explicabil în asemenea ocazii, cred că se înșeală. Romanul lui Mircea Eliade *Izabel și apele Diavolului*, atât de ostentativ lăudat de câțiva publiciști „neo-ortodocși“ și „tradiționaliști“, e făcut exact după rețeta lui Gide. Literatura în proză a lui Tudor Arghezi, de un degustător anarhism moral, e deasemenea gidiană. Cu o deosebire: Gide adoră organul eliminator al trupului omenesc, Tudor Arghezi adoră conținutul eliminabil al aceluiaș organ. Față de degenerescența gidiană, degenerescența argheziană e un pas mai departe spre neant. Totuși Arghezi e proslăvit în *Curentul*, iar Gide condamnat în *Latinité*.

NICHIFOR CRAINIC

○ URSS — IMPARAȚIA ANTICRISTULUI

Există o literatură imensă în toate limbile popoarelor civilizate care tratează problema bolșevismului din toate punctele de vedere: istoric, politic, social, economic, psihologic și care totuși nu ne revelează esența interioară a revoluției rusești. Toate cifrele pe care le publică presa economică relativ la succesul faimosului

„plan de cinci ani“, toate caracteristicile regimului dictatorial al guvernului sovietic, care încearcă a ne zugrăvi esența politică a comunismului, toate studiile istorice, care ne arată revoluția rusă ca o consecință naturală a procesului istoric precedent, toate aceste încercări literare, zicem, nu sunt în stare a ne da un tablou

complect și desăvârșit al revoluției rusești, un tablou în care toate componentele să fie legate printr'o idee interioară și care să ne permită înțelegerea tuturor fenomenelor ce ni se par anormale și nenaturale din punct de vedere științific. Cauza este că aceste încercări de care vorbim ne descriu de fapt tocmai fenomenologia revoluției rusești, scăpând din vedere sensul ontologic — și noi am spune — chiar mistic al ei, dacă nu ne ar fi teamă să fim luați drept sălbatici după formula d. prof. Rădulescu-Motru. (vezi articolul „Sufletul mistic” în „Gândirea” No. 4—5, an. VI).

Majoritatea scriitorilor politici urmând o tradiție istorică mai mult sau mai puțin pozitivistă sau chiar materialistă, caută a defini revoluția rusă ca un caz mai mult sau mai puțin tipic de revoluție clasică. Și cum cazul cel mai pur de revoluție clasică este cel al mării revoluții franceze, ei încearcă a încadra și revoluția rusească în formula celei franceze.

Esența pozitivizmului filozofic, vorbind în general, constă în recunoașterea imanenței și a necesității cauzale a oricărui proces natural. Procesul istoric, fiind un proces natural, este subordonat acestei legi generale. Toate școlile sociologice pozitivistă recunosc această subordonare, indiferent dacă este vorba de școala organică a lui Comte sau de cea biologică a lui Spencer. Dar chiar mai mult : oricare ar fi deosebirea școlii materialiste de cea pozitivistă, totuși și ea are o asemănare esențială cu cea din urmă, asemănare care constă în recunoașterea necesității cauzale a procesului istoric. În general orice teorie istorică, care pretinde a fi științifică, pune la baza procesului istoric ideea imanenței și cauzalității.

Această modalitate a procesului natural ne permite a construi legi după care s'ar desvolta procesul istoric. Deosebirea esențială a fiecărei teorii istorice științifice constă tocmai în această posibilitate de a construi legi, care la rândul lor ne permit nu numai explicarea evenimentelor deja petrecute, dar și prezicerea acelor care urmează să se producă. Valoarea unei teorii istorice se măsoară în primul rând prin această calitate de a prezice viitorul ; odată teoria lipsită de această calitate, ea își pierde caracterul științific. Ea încetează a fi știință.

Urmând această tradiție istorică, majoritatea scriitorilor politici, și mai ales marxistii, încearcă a vedea în revoluția rusească o repetire a celei franceze ; deși ea se petrece într'un alt mediu istoric, totuși — spun ei — ea se desvoltă după aceeași legi, ca și oricare altă revoluție și deci permite prevederea finalului ei.

Sensul social-economic al mării revoluții franceze, după cum se știe, constă în victoria burgheziei, abia născute, asupra regimului feudal, iar sensul politic al revoluției constă în victoria democrației asupra monarhiei aristocrate. Scriitorii politici, urmând tradiția școlii pozitivistă în sociologie, construiau schema desvoltării revoluției rusești după șablonul gata al revoluției clasice, adică celei franceze. Intr'adevăr, la începutul revoluției rusești, în perioada dominațiunii democrației, majoritatea scriitorilor politici susțineau ideea, că

revoluția rusească are un caracter burghez și că toate încercările bolșevicilor de a o preface într'o revoluție proletară sunt condamnate la insucces. Intr'o țară, susțineau ei, cu o industrie tânără, cu o burghezie destul de puternică pentru a distruge regimul semi-feudal al țarismului, și cu o clasă de proletari prea slabă pentru a învinge deodată forțele aristocrației și ale burgheziei, revoluția socialistă se prezintă ca o utopie. . . Chiar și după izbucnirea revoluției bolșevice unii scriitori socialiști (Karl Kautscki) afirmău că revoluția comunistă se află în contradicere cu teoria marxistă și deci este ilegală. . . Dar revoluția comunistă a învins. Și atunci s'au găsit alți scriitori politici cari pe baza aceleiași teorii „științifice” afirmău că revoluția comunistă se va termina ca și cea franceză cu un Thermidor sovietic și că bolșevicii vor urma soarta iacobiniștilor.

Această încercare pozitivistă însă de a ticsi toate fenomenele revoluției rusești în pretensele legi ale revoluției clasice spre sfiala învățaților și spre necazul oamenilor politici a dat greș. Intr'adevăr, în desvoltarea evenimentelor revoluției comuniste din Rusia sovietică au fost multe situații asemănătoare celor, care în Franța au provocat Thermidorul și care însă aici n'au avut aceeași consecințe. Thermidorul sovietic cel puțin întârzie prea mult. . .

Dar sunt și alte fenomene în revoluția rusă care subliniază și mai mult contrastul în unele privințe între ea și celelalte revoluții mai mult sau mai puțin clasice. Istoria cunoaște diferite revoluții sociale, politice și chiar religioase (cele din urmă de fapt pot fi socotite ca revoluții politice deoarece motivul libertății de conștiință religioasă joacă în ele un rol preponderent), dar toate având un caracter eminent național. Istoria însă prima dată înregistrează o revoluție în care un mare popor se distruge pe el însuși, ca națiune, în numele unei idei internaționaliste, se jertfește pe sine pentru binele atotomenirei. În acest fenomen, demn de o uimire extraordinară, se revelează adâncimea irațională a revoluției rusești, inexplicabilă prin legile revoluției clasice. Nu e nevoie, credem, să înșirăm toate faptele din revoluția rusă, care să ne dovedească că procesul ei nu e o linie dreaptă, ci o linie ruptă, cu zigzaguri ciudate, cu prăbușiri neașteptate, care deși sunt în contradicere cu legile revoluțiilor „științifice” sunt însă fapte neînlăturabile. Ori și ce încercare de a le intercala în lanțul cauzalității naturale e imposibilă. Toate încercările de a așeza aceste fapte în șablonul logicii pozitive sunt zadarnice : ele urmează o logică cu totul neobișnuită, o logică irațională. Aceasta înseamnă că dialectica desvoltării revoluției rusești e alta decât aceea a revoluțiilor așa zise clasice, că în revoluția rusească activează forțe de altă ordine decât cea naturală și care până acum nu se luau în seamă de scriitorii politici.

Am spus deja că toate teoriile istorice contemporane, care pretind a fi numite științifice, sunt construite pe principiul imanenței și necesității cauzale a procesului istoric. Dar am văzut că acest principiu nu e în

stare să ne explice absolut toate fenomenele istorice. Sunt fenomene ce nu se încadrează în teoriile istorice cunoscute și care pentru explicarea lor cer în mod imperios introducerea în aceste teorii a unei noțiuni noi — noțiunea de libertate. Această noțiune schimbă cu totul sensul metafizic al procesului istoric prin introducerea unui nou factor în jocul forțelor istorice — un factor transcendent. Deși la prima vedere noțiunea libertății pare a fi un simplu termen auxiliar, de fapt însă ea ne revelează esența adevărată a procesului istoric în lumina creștinismului. Pentru că ideea libertății absolute aparține numai creștinismului.

Evangelhia ne prezintă viața umană ca o luptă veșnică și neîncetată între bine și rău, între puterile luminoase ale cerului și puterile întunecate ale Infernului, între Dumnezeu și Diavol, și în perspectivă istorică — între Hristos și Anticrist. Punctul de aplicare al acestor forțe este omul: conștiința lui. În lupta între aceste forțe opuse conștiința este chemată să aleagă liber. Deschizându-și liber inima Dumnezeului, omul primește în Sfintele Taine ale Bisericii harul Sfântului Duh, care har prin voința liberă a omului se realizează în exterior, eliberând și transfigurând lumea aceasta. În sensul metafizic însă nu avem nevoie de aceste noțiuni pur religioase pentru explicarea esenței procesului istoric și ne putem limita la noțiunile de libertate și necesitate: E nevoie numai să subliniem aci că din punct de vedere religios aceste noțiuni au un sens pur funcțional. Și în acest caz noțiunea de necesitate ne înfățișează lumea căzută, lumea păcătoasă, încâtușată în lanțurile cauzalității naturale, iar libertatea înseamnă ruperea acestor lanțuri, eliberarea de necesitatea naturală și transfigurarea lumii căzute.

Admițând participarea libertății în dezvoltarea procesului istoric, noi nu vrcim să spunem că acest proces e absolut liber, ci vrcim să arătăm că el prezintă lupta neîncetată a omenirii pentru învingerea necesității naturale, căreia este rob omul, și pentru victoria libertății. Și în aceasta constă caracterul tragic al istoriei omenirii. Dacă necesitatea tinde a face din procesul istoric un proces absolut imanent și necesar, un proces care se dezvoltă din sine însuși, apoi libertatea tinde la învingerea acestei necesități, deschizând porțile istoriei unor forțe transcendente. Cu alte cuvinte libertatea tinde să înghită istoria însăși, s'o desființeze complet; sfârșitul istoriei înseamnă învingerea completă a necesității naturale și intrarea omenirii și a lumii întregi în împărăția libertății, care este Împărăția Domnului. Și dacă eshatologia marxismului (ca extrema exprimare a ideii imanenței și necesității în procesul istoric) se prezintă ca întărirea definitivă a omului și lumii în împărăția necesității și a sclaviei naturale, apoi eshatologia creștinismului în sfârșitul lumii vede învingerea absolută a necesității, victoria libertății, sfârșitul istoriei, transfigurarea omului și a lumii și intrarea lor în Împărăția Domnului.

Și acum se naște o întrebare: cum se prezintă revoluția rusească în aspectul acestei înțelegeri a procesului

istoric, ca lupta între libertate și necesitate, între Dumnezeu și Diavol, Hristos și Anticrist? Cine învinge în această luptă tragică: puterile luminoase ale Cerului sau puterile întunecate ale Infernului? În haosul distrugerii complete a valorilor vechei culturi rusești, se întrevăd oare semnele unei învieri creștine a poporului rus, ori în căderea sa acest popor s'a încălțit definitiv în mrejele Diavolului, în mrejele unei sclavii nu numai politice, dar și spirituale?

La această întrebare găsim răspuns în zguduitorul articol al lui Mihail Artemiev, filosof rus, care nu de mult a părăsit Rusia Sovietică. Acest articol, publicat în ultimul număr al revistei filosofice rusești *Calea* ce apare la Paris sub conducerea cunoscutului gânditor Nicolae Berdiaev, prezintă după cum știm noi prima încercare de a chibzui esența ontologică a revoluției rusești, de a ne arăta sensul ei religios, subliniind mersul luptei gigantice ce se duce între oștirea lui Hristos și legioanele Diavolului. Cetit în rusește, acest articol produce o impresie zguduitoare prin descrierea grozăviilor mistice ce se revelează în fenomenele noiei culturi comuniste și prin pesimismul lui istoric, pe care autorul nu numai că nu-l ascunde, dar face totul ca să-l expună mai în relief. Din nefericire noi nu putem să reproducem în întregime acest articol și îl redăm aci numai în rezumat. Chiar și în această formă el va ajuta mult pe cititorii noștri în înțelegerea unei laturi a revoluției rusești, care latură până acum era neglijată.

Cu toții știm cum moare omul, cum își dă sufletul omul rus: solemn și în tăcere. Dar niciodată încă nu murea Rusia însăși, niciodată încă nu murea așa de tragic o mare națiune, înfloritoare, plină de forțe spirituale și de posibilități creatoare, în ghiarele fiarei. Niciodată încă o mare cultură nu pășea spre Golgota în ochii întregii omeniri sub strigătele „Răstignește-o?” ce se aud din toate colțurile lumii capitaliste...

Dar în ce se manifestează moartea Rusiei?

Moartea Rusiei nu stă în lipsă de alimente pentru că aceste dificultăți se pot ușor învinge. Peirea Rusiei nu e nici în moartea fiilor ei cei mai buni pentru că în locul lor vin alții, urmași și continuatori demni ai culturai rusești. Peirea Rusiei nu e nici în sclavia celor o sută și cinzeci de milioane de oameni, pentru că fiecare sclavie are și capătul ei. Peirea Rusiei nu e nici în distrugerea sistematică a templelor ei, când țăranul rus cu pârgă în mână sparge chipurile lui Hristos și a Maicii Domnului, zugrăvite pe boltitura bisericeii, căci Rusia în sensul sociologic e mai mare decât Biserica și Biserica e mai mare decât templele zidite.

Peirea Rusiei nu e nici în faptul că intelectualitatea ei a ajuns la o stare de completă depresiune morală și intelectuală, când idealurile ei supreme au degenerat într'un vis ascuns sau vădit de pogrom ovreesc, căci Rusia ar putea să-și crească și o altă intelectualitate. Peirea Rusiei nu e în prigonirea cugetului științific, în desființarea universităților ei, în batjocorirea artei și a

literaturei ei, pentru că toate acestea sunt numai o funcțiune a autorității sovietice, care nu e imortală și veșnică.

Peirea Rusiei e în faptul că toate aceste fenomene se petrec deodată într'un singur proces de descompunere și dezintegrare, iar concomitent cu aceasta se revelează și un alt proces de creștere enormă a elementelor tinere ale unei culturi noi și antipode celei vechi. Bolșevismul, în care se concretizează tot complexul acestor elemente de cultură nouă, nu este numai o maladie a Rusiei, infirmitatea spiritului ei. Această diagnoză nu revelează esența ontologică a bolșevismului. Bolșevismul este embrionul și vestitorul unei culturi grandioase după diapazonul ei, unei culturi anticreștine, unei culturi a Anticristului. Această cultură a Anticristului pătrunde în solul Rusiei și se întrupează în omul rus.

Uitați-vă bine la fața omului cel nou din URSS.

Nu mai recunoșteți în ea fața moale și feminină, lipsită de forme stabile, a lui Tolstoi sau Bacunin (marele teoretician anarhist rus); vedeți o față cu totul nouă, deși nu în aspectul ei luminos, dar o față de tip androgen, cum este de exemplu față ovreiului, și care se deosebește ca fața americanului de cea a englezului. În comparație cu Bacunin, Lenin n'are nimic feminin, căci fața lui e o aramă masivă și tare, și numai mânele lui și unele deosebiri ale caracterului prezintă rămășițe ale naturei feminine a rusului. Umblați puțin prin Moscova, intrați într'o instituție sovietică — veți întâlni acolo pe omul cu „geantă” (adică funcționarul sovietic). Pe fața fostului intelectual rus veți vedea trăsături cu totul noi: veți distinge pătratul bărbiei lui rase, linii verticale dealungul feței, buze vârtoase, privirea concentrată nu în interior, ci în exterior, din care cauză ai impresia unei priviri agere. I se schimbă mersul, care devine mai iute și mai corespunzător ritmului vieții contemporane; se obișnuiește să stea rezimându-se nu pe un picior, cum ar fi natural la un om cult și religios, ci deodată pe amândouă picioarele, ceea ce divulgă încrederea exagerată în sine și impertinența lui; i se schimbă mișcărilor care devin mai vane, spasmodice și convulsive; i se schimbă vocea care devine mai joasă, mai hotărâtoare; încă un fenomen caracteristic: i-e frică de tăcere. . .

Peirea Rusiei e în generațiile viitoare ale ei. Tinerimea contemporană rusă vrea să fie călăul Rusiei: ea va răstigni vechea cultură rusească; tinerimea comunistă, așa zișii pionieri, sau cum le zice poporul „pui ai diavolilor roșii”, acești păgâni nebotezați, vor construi noua cultură din masa etnografică impersonificată a poporului rus. Ori care ar fi soarta politică a URSS-ului — viitorul acestei țări aparține lor. Chiar dacă toți bolșevicii vor fi nimiciciți cu foc și fier, Draconul apocaliptic le va supraviețui și va rămâne în sufletele generației noi, care a absorbit tot sucii crimelor din atmosfera de minciuni și violențe cu care este înconjurată. . . În generațiile noi Rusia își pierde sufletul ei, iar masele etnografice, care rămân, vor servi la formarea unei culturi noi.

Profesia de lustragiu în Rusia actuală aparține așa

zișilor „aissori”, descendenți ai marelui națiuni din antichitate — asirienilor. Aceasta este soarta descendenților tuturor națiunilor civilizate: pierzându-și chipul lor național cel adevărat, rupându-se de rădăcina religioasă a culturii lor și fărâmițându-se, ei devin servitori ai altor națiuni. Aceasta va fi și soarta descendenților „diavolilor roșii” din Rusia sovietică — ei vor deveni lustragii la alte națiuni. Simptomele acestui proces se pot vedea chiar de acum: e destul să vizitezi numai o instituție sovietică, ca să te convingi: cine sunt stăpânii în această țară și cine sunt lustragii lor. . .

Bolșevismul este vestitorul unei culturi a Anticristului, a unei culturi internaționale, atotomenirei. Dar există o diferență profundă ontologică între cultura națională și cea internațională. În aspectul spiritual cultura atotomenirei — e omenirea transfigurată, Împărăția Domnului, iar în sensul potențial — Biserica Ecumenică. Aceasta este viața omenirei în aspectul luminos; dar fiind privită în aspectul întunericului ea reprezintă următoarea scară în jos: 1) planul fizic — clasa aleasă, cu simbol al omenirei fărâmițate, rupte în bucăți; aceasta este cristalizarea elementului de luptă, violență și crimă; 2) planul psihic — Orașul mondial sau omenirea ateistă, idealul socialist de Zukunftstaat, Internațională; 3) planul spiritual — Anticristul sau împărăția diavolului, peirea spirituală a omenirei, „sfârșitul lumii”, esență inversă a eshatologiei istoriei omenirei.

Revoluția rusească prezintă lupta între Anticrist și Biserica Ecumenică și din acest punct de vedere ea înfățișează drama omenirei întregi, peirea ei viitoare.

Dar în ce forme concrete se revelează Anticristul și cine anume este purtătorul spiritului lui? Răspunsul îl găsim în literatura clandestină în manuscrise cu caracter religios filozofic ce apar în abundență în Rusia sovietică. Și trebuie să spunem drept, zice autorul, că această literatură dă cea mai mare atenție rolului mesianismului ovreesc. Niciodată până acum Izrailul n'a ocupat un loc în gândirea rusească așa de mare. E drept, autorii care tratează aceste probleme nu le rezolvă în sensul antisemitismului vulgar — dimpotrivă, ei protestează contra antisemitismului de rasă și chiamă pe toți creștinii la o luptă morală și de idei cu iudaismul.

Cel mai interesant manuscris cu un asemenea subiect e intitulat „Cele două aripe ale Anticristului”, care nu poartă numele autorului, dar care manuscris îl poți găsi în toată Rusia. Autorul desvoltă ideea că omenirea cunoaște până acum numai două culturi: una revelată — ovreească, și alta creștină — nerevelată. Ovreeimea, reprezentând singurul popor mesianic, a întâlnit în persoana Rusiei adversarul său, care realizează mesianismul său luminos. Revoluția rusească este rezultatul acestei întâlniri. Comentând mai departe pe marele sociolog Sombart, autorul manuscrisului arată că Sombart în cartea sa „Evreii și economia” subliniază că capitalismul este manifestarea spiritului ovreesc. Autorul dovedește că capitalismul este singur Izrailul în planul lui fizic și atacă pasionat pe K. Marx, pe care-l soco-

tește un apologet ascuns al capitalismului : în lupta sa contra spiritului creștin de libertate K. Marx a creiat doctrina socialismului care de fapt este o nouă dezvoltare a capitalismului. După părerea autorului manuscrisului, socialismul practicat în URSS este pur și simplu capitalism de stat, care a realizat deja sclavia completă a omului și a personalității în folosul statului. În concluzie autorul spune că bolșevismul este emanația cea nouă a spiritului ovreesc, iar K. Marx e apostolul noii religii a socialismului materialist, care trebuie să înlocuiască creștinismul istoric.

Acestea sunt ideile principale ale acestui manuscris. Dar sunt și alte manuscrise care demască ovreimea în planul spiritual prin critica Bibliei și prin contestarea divinității lui Iehova al ovreilor și prin degradarea lui la nivelul unui spirit întunecat.

E absolut imposibil, spune M. Artemiev, să dai aci caracteristica integrală a noii culturi a Anticristului. Dar nu e nici o îndoială că vechea cultură rusească, pătrunsă ca nici o altă cultură de spiritul Mântuitorului — piere. Aceasta este și peirea Rusiei, aceasta este Golgota ei.

Dar e vie oare Rusia? S'a terminat oare Golgota ei?

Soarta mistică a Rusiei, răspunde autorul, e pecețluită și de mult e prezisă de cel mai mare prooroc al ei — Dostoievski, care a pus drept epigraf înaintea romanului său cel mai genial — „Frații Caramazov” — cuvintele evanghelice despre grânele, care trebuie să moară ca să poată răsări. Cine crede în Rusia tot așa de înfocat ca și Dostoievski, acela știe că drumul mesianismului culturai rusești nu s'a terminat încă și că ceasul învierii ei se apropie.

DIM. REMENCO

C R O N I C A L I T E R A R A

COMOARA REGELUI DROMICHET DE CEZAR PETRESCU

Literatura d-lui Cezar Petrescu este o arborescență care ramifică mereu mladă nouă. Mereu alte fețe. Treceți pe sub ochi cele cinci romane : *Intunecare*, *Simfonia fantastică*, *La paradis general*, *Calea Victoriei* și *Comoara regelui Dromichet*, spre a verifica varietatea. Fiecare volum conține o problemă și polarizează în jurul unei idei, realități transfigurate, planuri dintr'o poziție de gândire proprie, atitudini dinaintea aspectelor sociale. Pe axa narațiunii — perfect articulată în nexa cauzale — se prind caractere, se face transpunerea vieții, germinează năzuinți și se dau bătălii.

Creatorul este însă mai mult decât romancier — în sensul curent. Se dublează prin personalitatea unui poet. Dacă ar fi numai romancier, ar aplica masiv o metodă — rigidă ca toate metodele — și ar plămădi o lume în care repetiția s'ar face simțită. De lângă romancier te-ai desface cu înțelegere, neînsoțită de farmec. Cu impresia verosimilului, minus tonalitatea sufletească prin care poți urca altitudinile, ca să ai ochirea dominantă asupra reliefului accidentat al lumii. Prin intermediul puterii sale analitice ai intuit, dar nu ai rămâne și cu emoția superioară a elevațiunii. Știm scriitori amatori exclusivi de narațiune și scriitori-poeți pentru cari narațiunea constituie nu scop, ci mijloc. D-l C. P. este dintre ultimii. Epica d-sale are darul de a crea dincolo de afabulație, atmosferă simfonică, inspirată dintr'o tematică fundamentală de scepticism, deziluzie și pesimism. După scriitorul epic realizat în obiectiv, își face apariția subiectivitatea indirectă. Sub teama faptelor se rotunjește simbolul, se hașurează penumbre.

*

Comoara regelui Dromichet reia în epica romanului o temă abordată de cel mai de seamă predecesor (Duliu Zamfirescu) și cultivată de atunci con-

tinu în nuvelistică sau în anvergura mare a genului de mulți scriitori. Nu era posibil să nu-l ispătească și pe d-sa procesul dispariției a două clase : boerească și răzeșească, occidentalizarea rapidă, industrializarea dictată de unda ritmului în care am intrat cu secolul trecut și continuăm era prefacerilor și astăzi. Dela Duliu Zamfirescu, a doua fază a surprins-o, cu modalitate de povestitor, d-l M. Sadoveanu în *Venea o moară pe Siret*. În evoluția speței d-sa ocupă cea de a treia etapă a prezentării aceleiași lumi, cu deosebite mutații. Cel dintâi a fost translatorul fenomenului inițial din preajma anului 1870 ; cel de al doilea preocupat de panorama evenimentelor rulate cu câteva decenii mai târziu ; iar d-l C. P. este interpretul primelor două decade ale sec. XX. *Comoara regelui Dromichet* are aderențe organice cu ascendența literară și își implântă ancorele investigațiilor revelatorii în câmpul vieții românești. Perpetuând un început, a anexat un alt panou întregitor. Româanismul îi datorează d-lui C. P. recunoștința de a i se fi materializat sufletul în devenire și formele tranzitorii dela civilizația veche la alta recentă. Ii este apoi tot așa de obligat pentru reprezentarea unei drame rezultată din criza creșterii și adaptărilor. Restaurările psihologice nu intră în compatibilitatea istoricului, artistul scrie anele acelor conflicte cari se pun deopotrivă interior și exterior. El sezisează derivații disparente, realități cu structură fluidică, cari dacă nu sunt înregistrate estetic la timpul lor, nu vor mai putea fi reconstituite. Deaceia ni se pare în deosebi de important romanul social. Cele autobiografice, psihologice, istorice, etc. sunt mai puțin pretențioase : pot fi scrise independent de timp. Epica romanului social postulează prezența scriitorului în fața evenimentelor sau în vecinătatea lor. Perioadele cruciale sunt

condamnată să rămână necristalizată literar, în caz când nu nasc din sânul lor scriitorul care să le definească. Pentru atari considerente apreciem în noua operă a d-lui C. P. darul unui crainic predestinat și unic.

*

Interesul se întreține din coliziunea a două concepții. Deoparte spiritul autohton al trecutului, care se înșurubează profund îndărăt până în straturile getice; de cealaltă, spuma valului inovațiilor reformatoare. Ai zice o luptă între tradiție și modernismul arogant. Zaharia Duhu și Alexandru Opreș sunt exponenții principiului tradiției. În ei trăesc geniile locului, dârze și iluminate. Prefectul Sava, Iordan Hăgi-Iordan și cei doi Secară, agenți distrugători ai lumii vechi, lumea pământului și a trecutului. În jurul corifeilor se îngrămădesc energiile de-a doua mână, pionii cu rol modest, dar cu aceleași țeluri. În Z. Duhu este involvat un tip istoric românesc și altul universal. Contingențele băștinașe au în acest erou amploarea virtuților ancestrale, de conservatism și noblețe primară. Ca tip general uman, Z. Duhu descinde din forma originară, de unde au purces toți marii autoiluzionați, visătorii cu dospeală de Don Quijote. „...el trece prin viață într'o aspră singurătate și în neînțelegerea tuturor“ „...singurătatea îl apăsa dureros, dar durerea lui era dulce ca mierea acestei lumini de primăvară“. Romantic prin esență. Romantic înnașcut. Ar fi fost același chiar dacă ar fi trăit în epocile anterioare veacului XIX. Căci romantismului e un modus omenesc, care a preexistat manifestului-prefață al dramei Cromwell. Iar, în ordinea lucrurilor de la noi, înainte de *Semăntorul*.

Z. Duhu are un tâlc. E misionarul unei lumi alese, veșnic în disonanță cu ambianța. Privirea lui pătrunde acolo unde omenirea nu vede. Cei din jurul lui sunt orbi, fiindcă au zarea îngustă și sunt învrăjbiți de lăcomie. Încă odată, nu! Nu poate fi Z. Duhu o siropoasă rețetă reactualizată. E om autentic, dar puțin comun.

*

Pe lângă cercetarea celorlalte elemente de laborioasă sinteză, (fixarea unui proces social, caracterizarea unei varietăți psihice, topografierea moravurilor. etc.), o specială atenție trebuie îndreptată asupra materialului brut prelucrat de scriitor. Se disting două rânduri mai însemnate: întâi, acel al evenimentelor contemporane și al doilea, al mentalității străvechi populare. Acte și oameni cari circulă în amintirea actuală. Credințe, superstiții, legende, obiceiuri cari pun accent pe ființa etnicului. Răzmirița din 1907, umbra războiului dintre 1916—1918, ecoul luptelor electorale, incendiul dela Costești sau nervii de căpetenie: getismul lui Pârvan și lupta pentru petrol au trecut prin flacăra artistului, au fost flambate până la roșu și s'au purificat până la spiritual. S'au ros de efemerul locului și vremii, ridicându-se la rangul de elemente perpetue.

Intr'o măsură mai importantă se relevă aportul folkloric. În chilimbarul încrămădit s'a pietrificat corpul în dispariție al miticului românesc. Iată, b. o., la pag. 76, unde Petruță arată duduiei Madala rostul blajinilor. D-l C. P. și-a înfipt sonda exact în punctul exploatat liric de poetul *Drumului spre stele*. Aducerea în scenă a babei Maranda Cuțui este făcută nu pentru un pitoresc eftin și ocazional. Ea are rolul de a înfățișa legea comorilor curate și bune sau a acelor „legate cu jurământ greu și păzite de-o vâlvă vicleană și îndrăcită“. În același scop este introdus episodul celor doi streini — unul cunoscător al ierbii fiarelor, celălalt mânuitor al nuelei descoperitoare de comori. Prin astfel de daruri — din natura și mentalitatea românească — d. C. P. se remarcă bulgăre rupt din spiritualitatea noastră.

*

I s'a aruncat autorului imputarea că e subiectiv. Ni se pare că această trăsătură nu este totdeauna condamnată. Când intervine neadecuat să disloce o masă omogenă, atunci, de bună seamă, că supără, ca vegetația care sparge fisuri în blocul stâncilor. Când însă crește flori pe marginea abisurilor, lirismul dobândește valoare de efect rar și de lied care punctează gravitatea cu idilic. Sfărâmarea cu ciocanele grele și realiste se cere alternată cu evadări în descriptiv poetic. Grația și sugestivul pastelului fixează locurile și atmosfera patriarhală. Fiindcă nu trebuie să pierdem din vedere că dacă romanul *Calea Victoriei* este citadin, *Comoara regelui Dromichet* este rustic; și deci toate mijloacele peisagiste sunt în nota justă a operei. Refrenul porumbeilor albi pe cerul de cristal transparent aduce tabloului gingășie și puritate. Scuturarea salbelor albe pe bolta înaltă te transportă în mijlocul farmecului primitiv și senin. Iar când aripele lor se zăresc pătate de păcură sau când unul să târăe în lichidul cleios și murdar, imaginea primește o semnificație în acord cu mersul emoționant al faptelor omenești; este expresia năvalei tehnice peste calmul angelic al câmpurilor, peste sufletele naive ale oamenilor.

Ca și despletirea stolului porumbeilor, planarea cororilor în lumina mare a primăverilor, se înscrie ca acordurile unei balade melancolice, prevestitoare a durerii, într'o furtunoasă rapsodie.

Talentul descriptiv al d-lui C. P. a pus în capitoarele epice, încrustate cu „en-tete“ de motiv, tente de reverie. Recitiți pasajul în care sub caișii înfloriți ai livezii. Opreș schițează portretul fetei Madala. Printre șirurile de povestire răzbate boarea înviorătoare a unei poeme. Săgetări metalice de găze poleite cu aur și investmântate în catifea se strecoară ca o suveică printre urzeala narațiunii, spre a face inserția unor fire strălucitoare. Trupul uriaș al pământului nostru își arată configurația și își trimete răsufletul greu. Zâmbesc primăveri, atârnă soare de incendiu peste veri, își flutură meleancolie multă toamnele și înțepă cu ace de ger iernile. Toate se integrează, nu sunt dis-

parate. E un climat care nu se poate scinda de Unii o numesc semănătorism, afecțiune romantică ; dar mai presus de orice este o față a specificității locale. Insemnătatea care i se atribuie aici completează un profil, acela al sufletului autohton încă deconcertat de noile forme apusene ; încă depeisat, fiindcă n'a trecut nici un veac de exercițiu pe calea adaptărilor, încă tulburat de operația repicărilor. Bucolica din *Comoara regelui Dromichet* și anatimizarea din *Calea Victoriei* nu frizează maniera. Intre cele două aspecte ostile se sbuciumă etnosul nostru declanșat de pe linia parabolei sale istorice.

Prin urmare descripția câmpenească se legitimează ca o necesitate poruncită de linia arhitecturală a compoziției. Nu se face însă risipă niciodată. Magistratele locuri consacrate zugrăvirii furtunii sau secetei sunt piese care se îmbină ca încheeturile. Cu deosebire seceta are culminări așa de perfecte cari prin excelența lor se întâlnesc cu acelea din *Cetatea Soarelui* de Corneliu Moldovanu.

În jocul ca o flacăără roșcată a veveriței, ca într'un medalion, e viziunea codrului întreg. „In mica sălbătăciune aeriană, pulsa elastic toată viața codului, închisă în capsula inimii cât o alună. Grație, libertate, capriciu“. Solitudinea înfiorată de bisilaba „cu-cu“ completează hăul și taina pe care o simți în fundul pădurilor. Sunt mijloace multiple de a face să participe cititorul la o feerie de vrajă. Artistul care trezește complexul total al vieții și naturii, dă intensă emoție gravată pe cadranul psihic.

Revenirea necesară la natură îl întoarce pe d-l C. P. la debuturile *Scrisorilor unui răzeș* și îl apropie de cel mai ilustru dintre peisagiști, d-l M. Sadoveanu. Răzeșul C. P., cu sentimentul naturii și trecutului, protivnic robiei civilizației e într'una prezent. Nu inoportun. A-l pune pe patul anecdotic al lui Procus, e o aberație.

*

Forța epic-obiectivă a d-lui C. P. se evidențiază, în afară de țesătura narativă în individualizările omenesti. Conturul lor se dilată și se umple treptat cu mersul acțiunii lăsate în voia elementară a instincțelor și datelor survenite din circumstanțe. Nu ne stă în față un regizor, nu simțim artificiile mânăurii de după perdea. Pe rădăcinile animale se dezvoltă dela sine personalitatea, în torentul faptei. Cu bogăția de chipuri ne-a deprins d-sa chiar dela *Intunecare*. Numărul abundent de acolo este în neîntreruptă multiplicare. O galerie în care se situează notele cele mai contradictorii. Oarță, un frate de al lui Gângu, dar mai adâncit, e întruparea tipului cretinismului, al bestiei respingătoare. Lui i se juxtapune silueta de farmec a duduiei Madala urmărită de scriitor dela înmugurire până la crepusculul de crepit, când este ofilită de vântul tăios al nevrozei. (Face parte din familia Luminiței și Sabinei). Alături firea încordată, dură, practică și rezistentă a răzeșului Ruxandra la caracterul lui Z. Duhu ; pe

Dinu Grințescu și Petruță de Opriș ; pe Leibe Țudic de baciul Timofti Gâțulea, amândoi purtându-și sigiliile rasei ; pe boerul Boldur Iloveanu de cinicii Secară, Emil Sava și Iordan Hagi-Iordan și veți avea într'o frântură reflexele umanității Pe scena deschisă unui spectacol trec și alte personaje mai mărunte, așa cum le pretinde planul cărții : Se ivește Cecil, chipul de viespe, feminitatea atroce virilizată, bătrânețea Marandei Cuțuiana, obrazul exotic al lui Joseph și în linii sumare : Moșișică, Abelles, Gheorghieș, Tălpăligă. În jurul lor foiește mulțimea anonimă de plugari, argați, copii. Piscul Voivodesei bănuim că nu există pe harta geografică, dar de aici încolo s'a precizat pe cea literară, prin atâtea suflete înscrise la oficiul stării civile de d-l C. P.

În analiza lor nu se abuzează de o explorare a interiorului sau exteriorului. Amândouă sunt întrebunțate proporțional.

Pasiunile le sunt aprinse de gânduri. Deasupra capetelor lor stă semnul unui destin scris în veleități care le izbește între ele sau le mână să le prăbușească în prăpastia ce și-o despică singuri.

La unitate se ajunge prin caracterul lui Z. Duhu. Autosugestionat, nemodificabil de o cauzalitate externă, cu o logică proprie. Într'însul recunoaștem factorul motor care dinamizează invențiunea, vivifică oameni, prilejește descoperirea stărilor ; erou epic specific romanului.

*

Orice roman al d-lui C. P. e o *intunecare*. O depunere progresivă de tragic care se sfarmă evolutiv și terifiant. Ansamblul de cauze aglomerează până la saturație germeii distrugerii. Toate celelalte — cu excepția romanului *La paradis general* — sunt la fel de coplesitoare prin durerea ce o conțin. În *Calea Victoriei*, de pildă, Principele Anton Mușat și Costea Lipan ori profesorul Mogrea din *Intunecare*, prin misantropia lor. injectează acțiunii toxina tristeții apăsătoare. Un rechizitoriu cu sublinieri ținut tuturor păcatelor congenitale și contractate. Păcla fumurie care astenicizează se lasă dens peste sfârșitul romanelor. Când răsună gongul, deasupra primei scene, ești par'că pregătit — prin numele autorului — să asști la desfășurarea unei exhibiții tragice, care va culmina, cu ultima pagină, până la pesimism. Incherea amarnică, de lespede cu inscripția : zădărnicia, zădărniciilor... cade inert, implacabilă ca un fatum, peste toată vânzoleala omenească.

Operele d-lui C. P. sunt totdeauna răscolitoare. D-sa e un amfitrion ademenitor. Are licori arome cari păstrează la fund rezidii de cucută. Durerea desigur e o otravă : ea redeșteaptă sensibilitatea și stimulează acuitatea rațiunii, spre a străbate în culcușurile secrete ale existenței.

Efectele sunt dobândite pe două căi : tăetura realistă și desprinderea meditativă. Dozarea sângelui moldo-valah se evidențiază și în temperamentul artistic. D-sa reunește verismul rece muntenesc cu reveria scriitorilor de peste Milcov. Paginile : lui Oarță în furtună,

cu scăpărări de patetic, dezolanta despărțire a lui Bol-dur Iloveanu de mormintele familiei ; și mai departe : plecarea lui dela curte sunt indicațiile unei melancolii incurabile de care pătinesc toți moldovenii în literatură. Efluvii sentimentale, stârnite ca să alunge realitatea brutală și să o anihileze prin refugiu. Alteori chiar pentru a figura o antiteză. Examinarea rapacității (a lui Nicachi Secară, Iordan Hagi-Iordan, E. Sava), descoperirea scheletului, înfățișarea prăpădului din biserică (rugul copiilor în Vinerea Patimelor), Seceta (în *Calea Victoriei*, foamea), țin de a doua latură a personalității scriitorului C. P.

Scenele sguuitoare se imprimă în memoria afectivă și te obsedează. Dintre acestea se cade să facem mențiune pentru trei : psihoza colectivă a căutătorilor de comori, suferința oarbe și insistenta descriere a găsirii comorii regale (pag. 377 și urm.).

Peste echivalența realității alunecă un curent de sensibilitate. Notația odiosului și substanța subiectivă se leagă în acoladă. Romanul nu refuză nimic din ceea ce aparține veridicului. Este, în artă, categoria cea mai încăpătoare și elastică. Fiecare romancier instaurează un tip. Hotărârea granițelor i-ar prescrie o inevitabilă piere.

Comoara regelui Dromichet deschide un ciclu, care laolaltă cu cele de până acum va realiza *comedia umană* dela noi, într'un nod de insolite fenomene sociale. Dintre scriitorii timpului singur d-l C. P. este chemat să o scrie, fiindcă talentul d-sale a probat cea' mai întinsă competență. Ca nimeni altul posedă intuiția celor trei clase ale societății : țărănimea, burghezia și intelectua-

litatea (cu nuanțele lor), concepute în relațiile ciocnirilor violente ori în fazele normal evolutive. Majoritatea scriitorilor s'a limitat în laturi țărnuite și ori de câte ori schițează depășirea, nu izbuteste. Putem să distingem romancierii ai țărănimei, ai burgheziei, ai mediilor mizere orășenești, etc., specializați par'că într'o regiune, nu însă cunoscători ai întregului. D-l C. P., singur are privirea sinoptică a tuturor. Pantru acest cuvânt opera produsă are prestigiu de frescă. Iar orice nouă apariție face impresia de firească și așteptată urmăre. *Calea Victoriei* se extinde peste Piscul Voevodesei. Era inevitabil să se întâmple. Civilizația industrială își întinde imperiul și peste ce i-a scăpat încă de sub stăpânire.

Avem convingerea că trilogia anunțată va încadra transformările succesive războiului, cu aceiași izbândă cu care *Intunecare* a captat privescările dinainte, din timpul și de după marea răspântie. În această dintâi lumină de constelație, recent înflorită la orizont, constatăm calitățile anterioare : mobilitate, intrigă modestă, desenul exact al ambianței, sobra defilare a etapelor psihologice.

Observația a fost modelată în plastilină fină și a generat un organism armonicos, echilibrat, viabil, în care recunoscând existența, o prelungesti, o completezi cu o fecundă marginalie proprie. Din creațiunea compactă radiază striațiuni adâncite în sufletul cititorului, se concentrează sugestia sau stări latente irump în conștiință. Un roi de concluzii se învâlmășește. Și aceasta este suprema certitudine a capacității estetice.

CONST. D. IONESCU

O CARTE NOUA DE HEINRICH ZILLICH

Centrul exterior al acțiunii din glumele, anecdotele, nuvelele și legendele vieții de toate zilele strănse în noul volum de proză al lui *Heinrich Zillich*, pare a fi coșul înalt al fabricii de zahăr din Bod de lângă Brașov. Intr'adevăr, locurile unde a copilărit distinsul poet și prozator sas, Țara Bârsei și alte regiuni ale Ardealului sunt zugrăvite în împletitura savant meșteșugită a acestor anecdote și nuvele cu înțelegere intimă, care depășeste întotdeauna obârșia rațiunii și care isvorăște de-a dreptul din dragostea pentru locul natal. *Heinrich Zillich* e brașovean, ardelean, bun cetățean al țării noastre, e toate astea și în poezia și în proza lui, toate astea și mai mult decât atât, fiindcă e scriitor cu resurse bogate și un intelectual ce și înțelege misiunea în angrenajul spiritual al minorității germane din România. Deaceea noul său volum de proză „*Der Toddergerch*”, apărut în editura lui Markusdruckerei din Sighișoara, ni s'a apropiat, chiar începând cu conținutul primei pagini, mai mult decât produsele altor poeți și prozatori sași. Cine știe să povestească atât de simplu și concis ca *Heinrich Zillich*, cine mănuește atât de sprinten și sigur limba germană poate fi sigur de atențiunea lumii literare, chiar dacă subiectele alese sunt voit provinciale, îngrădite de munții apropiați din

jurul Brașovului sau de orizontul prea îngust al vreunui sat săsesc. Tânărul scriitor, reușește să ridice amănuntul vieții celei mai obișnuite la nivelul omenescului de pretutindeni, astfel că orășelele, satele și oamenii zugrăviți cu mijloace precise aparțin fiecărui cetitor înțelegător, indiferent dacă acesta are sau nu ceva comun cu mediul, din care cresc organic anecdotele și nuvelele lui *Zillich*.

Cunoaștem părerea criticeii minoritare germane despre cartea distinsului confrate brașovean, cunoaștem chiar părerea exprimată de d. *Karl Kurt Klein* în recenzia d-sale publicată de revista „*Klingsor*”, pe care *Zillich* o conduce cu atâta pricepere, și îndrăznim totuși să afirmăm că volumul ne pare extrem de reprezentativ pentru autor ca și pentru literatura germană dela noi. Căci cetind această proză, care înseamnă un vădit progres față de descrierile lirice din frumoasa carte „*Kronstadt*” și față de anecdotele din volumul „*Siebenburgische Flausen*”, suntem prinși de varietatea subiectelor, dar mai ales de structura economică și prețioasă a unui stil german, cum nu l-am întâlnit la nici un alt scriitor al Sașilor din Ardeal. Calitatea aceasta hotărăște și nu provoacă în noi acel oftat, pe care l-au scos alții, gândindu-se la faptul că *Zillich* nu și-a

scris încă romanul — romanul reprezentativ, ce, fără îndoială, va apărea la timpul său, adică atunci când scriitorul brașovean se va crede îndreptățit și destul de suveran spre a încheia într-o singură clădire epică toată bogăția vieții, cristalizate de atâtea ori în versurile, în anecdotele și în nuvelele sale. În evoluția organică a unui creator adevărat, părerea criticii cântărește de obicei numai cât o notă marginală; misiunea recenziei în cea mai mare parte e educarea publicului și apropierea lui de opera de artă. De aceea sfaturile date de critică lui Heinrich Zillich par oarecum de prisos.

Un povestitor născut ne încântă prin înșirarea pășaniilor lui „Toddergerch”, ne vorbește din glumele pline de măduvă din anecdotele „Der Allmesch”, „Der Sarg” sau „Die Bärenjagd”, ne apropie de mitul veșnic al copilăriei în „Weihnachtslegende” și „Das Jordanwasser”, evocând totodată vraja îndrăgită a șesului natal din Țara Bârsei. În schița „Die Teufelsaustreibung”, acțiunea se petrece între Carpați și Marea Neagră, undeva în câmpia Munteniei, iar în multe alte povestiri fundarul, în fața căruia se agită personagiile și care nu rămâne niciodată decor ornamental, desprins de suflul și de faptele lor, e lumea largă, lumea altora și a noastră, fiindcă e a autorului acestei valoroase cărți. Peisagiul transilvănean se desfășoară aci, străbătut de aer pur și sănătos. Claritatea rară a stilului sintetizează până și momentele cele mai diferențiate, iar dinamica acțiunii, strânsă deseori în câteva propozițiuni nespuse de concentrate nu turbură accentele principale, deseori de speță caracteristică germană, — ba chiar săsească.

În structura sintaxei germane se pot desluși limpede două tendințe: una latinizantă și alta bazată pe temeliile

germanice. În scrisul lor Luther, Heinrich von Kleist și Johann Peter Hebel sunt poate germanii cei mai germani, iar printre contemporani, tendința aceasta sobră e reprezentată de trei stilisti extraordinari: Wilhelm Schäfer, Kolbenheyer și Albrecht Schäffer. Latinizanți au fost și sunt destui. Ajunge să amintim câteva nume: Novalis, Heine, Nietzsche, Hofmannsthal și Rudolf Borchardt. Heinrich Zillich se apropie în construcția prozei lui, tot mai mult de prima tendință, în deosebi de *Wilhelm Schaefer*, dela care pare a fi învățat mult. Schäfer e totodată autorul atâtor „anecdote”, care poartă această simplă și nepretențioasă denumire și fac parte din cea mai aleasă proză germană scrisă în secolul nostru. Cred că nu ne înșelăm dacă afirmăm că exemplul lui Schäfer a avut o înrăurire dintre cele mai rodnice asupra evoluției scriitorului brașovean, care ne-a arătat și de data aceasta cu prisosință că puternicul său talent nu e acela al unui oarecare imitator, ce-și însușește tehnica altora, fără a avea de spus ceva nou și original. Nu oricine poate învăța susținându-și astfel propriul temperament. Și 'n privința aceasta Zillich e o excepție.

Ca și compatrioții scriitorului ardelean, așteptăm apariția unui roman semnat de admirabilul povestitor al lui „Toddergerch”, carte, care nu va rămâne însă mai puțin reprezentativă în conștiința aceluia ce știe cât pot valora „anecdote” de substanța vie a acestora. Coșul fabricii de zahăr Bod rămâne deci numai un centru exterior al conținutului cărții; cel lăuntric e forța de viață din sângele unui creator adevărat.

OSCAR WALTER CISEK

C R O N I C A P L A S T I C A

EXPOZIȚIA BUNESCU, deschisă la Muzeul Simu, cuprinde cele mai recente pânze ale pictorului. În actualele peisagii și naturi moarte, pictorul a ajuns la definitiva biruință a preocupărilor sale de totdeauna: stăpânirea desăvârșită a materiei.

Adeptul postulatului plastic, care pretinde că nu se poate concepe pictură de bună calitate fără un colorit impecabil dozat și armonizat cu maximum de sensibilitate, cizelură înscrisă pe toată suprafața determinată a pânzei, fără de porțiuni neglijate ori intensități variabile, D-l Bunescu a realizat în pictura sa, esența acestor principii.

S'a pus poate prea mult accentul asupra poeziei urbane atât de specifice, care învâluie peisagiile D-lui Bunescu. Drept este, că pictorul are harul rar, care-i permite să creeze emoțional prin culoare „atmosfera” motivului pictural; ne face însă impresia că nu pitorescul motivului ar fi preocuparea de căpetenie în arta D-lui Bunescu.

Pictura socotită o valoare intrinsecă, marea și îndelunga luptă angajată de pictor pe paletă, se dă întru captarea a cât mai multor secrete de meșteșug, pe cari

artistul le trece prin filtrul unui temperament format din îmbinarea conștiinței cu intuitivul, pentru închegarea fermă și solidă a operei de artă.

Setea de a păstra pe pânză toată vitalitatea culorii la eșirea sa din tub, grija de a nu o ucide în timpul lucrului, l-a determinat pe D-l Bunescu să-și „lucreze” tehnica îndelung și perseverent, trecând-o la început — pentru o cât mai adâncă pătrundere în spiritul culorii — prin însuși furnalul impresionismului.

Uleiul, material puternic și prețios, capătă în pânzele D-lui Bunescu adevărata sa valoare. Pasta se așterne solid și frământată pe toată suprafața tabloului; totuși fapt caracteristic personalității artistului — tabloul dă impresia generală de frăgezime. Într-o asemenea tehnică sunt construite peisagiile bucureștene, cari în ciuda tendinței de excludere al oricărui element literar, iradiază poezia locului; astfel aspectele impresionante de vechi mănăstiri, deosebit de puternice, iermele atât de diferit simțite dela o pânză la alta, astfel și naturile moarte cu motivul sobru, sculptural, aproape inedit al bananelor. Pentru fiecare din aceste naturi-moarte artistul a creat o atmosferă deosebită. Armonia

coloristică a lucrărilor de cari vorbim e formată din tonalități de alb și negru susținute de o pată de gris, dominantă ce pune în valoare întreaga compoziție.

Căldura tonurilor din majoritatea lucrărilor nu este intenționată. În pictura D-lui Bunesu, căldura devine un sentiment de ordin interior care învălue tabloul compus în respectul culorii și îl pătrunde. Fără să caute auriul-efect, D-l Bunesu imprimă pânzelor sale, căldura operelor robuste și definitive.

*

Genul pictural și concepția coloritului D-lui *Pallady* care expune în sala „Universul”, se diferențiază fundamental de pictura obișnuită la noi.

Pentru un ochiu mai puțin exercitat cu coloritul D-lui *Pallady*, expoziția dela „Universul” apare o vastă și curioasă armonie de gris-uri. Această primă impresie se modifică pe măsură ce privitorul începe să pătrundă în analiză.

Nuanțele tonurilor, doveditoare de superior rafinement plastic, sunt foarte juste. Armonia cromatică este obținută din tonalități precise, puse una lângă alta, simplu și fără ezitări. Unde un pictor consumat ar da greș, D-l *Pallady* reușește îmbinări de culoare sub aspectul unui savuros inedit. Aparența tehnice aproape spontană, ascunde munca dificilă a meșteșugarului pătruns de conștiinciozitate profesională. Alături de culoare, desenul compozițiilor D-lui *Pallady* este deadreptul pictural. Pictura și desenul în tablourile sale se contopesc indisolubil.

Figurile, nudurile feminine, sunt compuse în poze și atitudini de interior, în sensul lui *Matisse*, cu care pictorul are mari afinități de viziune. În paleta D-lui *Pallady*, carnația capătă o luminozitate specială. Credem totuși că naturile moarte și peisagiile sunt realizările sale cele mai prețioase. În peisagii mai ales, reușește să redea toată melancolia atmosferei estompată în gris-uri, atât de specifică Parisului în care D-l *Pallady* lucrează de atâta vreme. Atelierul pictorului este

instalat în inima unui venerabil ansamblu arhitectonic, frate cu cel din cartierul „Ile St. Louis” cu fațade și portaliuri evocatoare de mare artă. Ambianța: în apropiere grădinița lui *Vert-Galant* aruncată pe *Sena* între arcadele podului mult centenar, ritmul penişelor lunecând majestos pe pânza de oțel a apelor, totul contopit, patinat, ca o tapiserie medievală. D-l *Pallady* a prins esența acestei poezii unice, pe care a transfigurat-o în armonii picturale, ajunse în actuala sa expoziție la un punct optim de cristalizare.

*

Pictorul Nichita a expus la Ateneu o serie de picturi în care se deslușește un talent ponderat și concentrat în adunarea elementelor plastice de construcție și culoare.

Privești orientale din preajma *Mangaliei*, peisagii urbane, portrete, naturi moarte cu subiecte delicat alese, compoziții interesante, ne arată posibilitățile de realizare ale pictorului. Tendința spre panoul decorativ nu este exclusă din anumite compoziții ale d-lui *Nichita*. O pastă mai vibrantă ar pune mai mult în valoare posibilitățile sale de armonie plastică.

*

Expoziția de pictură și desen a pictorului *Hrandt Avakion* a avut loc în Foyerul Teatrului *Maria Ventura*.

Uleiurile d-lui *Hrandt* au multe calități. Desenele însă, au o forță atât de intensă, că-l ridică sigur la nivelul bunilor desenatori ai noștri. Cu elemente exclusiv de alb și negru, utilizând lavis-ul de tuș ca mijloc de expresie, *Hrandt* reușește să dea liniei viața și prețiozitatea *bourin*-ului.

Peisagiile dobrogene capătă în lavis-ul d-lui *Hrandt* luminozitatea și atmosfera specifică ținuturilor coapte de soare în conglomerări de elemente, alături de mari suprafețe de repaos.

Vibrant și sensibil, un desen de *Hrandt* va interesa întotdeauna ochiul.

MAC CONSTANTINESCU

CRONICA SPECTACOLELOR

EXISTĂ atâta public în București, cât să poată ticsi, în aceeași seară, patru săli de premiere? Iată o întrebare care ar fi fost nimerit să se pună celor patru directori de teatru, operă, concert care au încercuit, în aceeași seară în cursul acestei ierni pe spectatorul bucureștean cu împătritul atac al simultanelor lor premiere.

Faptul ni se pare semnificativ pentru divergența eforturilor organizatorilor de spectacole. O concurență acerbă pentru a împărți o anemică pradă. În loc de o acțiune concentrată, teatrele deconcertează publicul prin ignorarea câtorva principii elementare pe care trebuie să le cunoască un bun impresar. Dar avem noi impresari? (Impresar e, oare, d-l *Feder*, care, spre a-și mai vinde ultimele bilete, când făcuse destul dever, refuză criticele locurile ce i se dătoresc,

potrivit unui cod al spectacolelor bine determinat cum a făcut cu prilejul concertului d-nei *Lotte Lehman*?) Apoi această nemai pomenită schimbare de afiș, la toate teatrele: dacă nu sunt simultane, în orice caz avem câte patru premiere săptămânal. Fiecare teatru bucureștean își primenește spectacolele mai repede decât cinematografele. Dacă e aceasta o politică a spectacolelor, prin care toată lumea să fie mulțumită, ne înțelegem. Mai mult, suntem siguri că la noi, criza teatrului este datorită acestei lipse a spiritului de impresariat. Căci organizația fiind defectuoasă, aceasta se va resimți până în cele mai mici amănunte în fructul ei, care e spectacolul însuși. Această fugă, această clădire pe efemer, face ca totul să crească efemer și să se rezolve în neserios. Principiul de a schimba des afișul

face ca piesele să se pregătească repede, să nu se aprofundeze, să se joace, deci, prost și să cadă. Cerc vițios din care nu se va ieși decât vindecându-se acest principiu fundamental vițiat la noi, și care e acela al unei juste politici impresariale.

Te pregătești serios de luptă? Vei cuceri publicul cu o piesă chiar mediocră. Și, invers, atâtea piese bune cad la noi, fiindcă sunt rău pregătite și sunt rău pregătite pentru că se schimbă prea repede afișul. Această schimbare nebunească a panopticolui spectacular se datorește și unei confuzii principiale. Avem trei teatre în București. Toate trei vor să joace rolul Comediei Franceze! Ceeace e absurd.

În adevăr, spectacolele sunt angrenate într'o arhitectonică bine structurată. Cucerirea spectatorului se face prin o acțiune unitară, avându-și bazele în desfășurare armonică de eforturi. Dela Teatrul Național și Operă, trecând prin teatrele de comedie și operetă, ajungând la revistă și teatru boulevardier, falanga spectacolelor, cu preoții, bonzii și baiaderile ei, trebuie să se desfășure, complex și armonic. Ce se întâmplă în București? Avem un teatru național și încă două teatre care se vor naționale! Cărora statul, prin subvențiile pe care le acorda, le impunea un repertoriu național! De teatru național mai bine zis.

Însă, Teatrul Național trebuie să aibă un rol educativ, un caracter serios, care celorlalte teatre nu le stă bine. Care le dăunează. Teatrele bucureștene au toate repertoriu. Ceeace nu se întâmplă nici la Paris! Singură Comedia Franceză are un repertoriu. Celelalte teatre lansează piese. Caută și *provoacă* — și aci altă resfrângere la noi a vițului de care am vorbit — piese care să țină afișul un an de zile! Autorii sunt stimulați să dea ce au mai original. Regisorii și actorii studiază bine piesa, timp îndelung. Fiindcă teatrele, celelalte decât naționalul, care nu trebuie să se întemeieze pe bugetul statului, ci pe învingerea publicului și prin noutatea spectacolului, au ca principiu de impresariat organizarea aprofundată a unui minim de spectacole pe an. Teatrul Național nu lansează, ci formează repertoriul, teatrele celelalte, dimpotrivă, își iau în sarcină piatra de încercare a pie elor ce vor sta mai târziu în repertoriu.

Dar la noi, și reciproca e adevărată. Căci și Teatrul Național își confundă rolul cu acela al teatrelor de lansare.

Deci, dacă spectacolele nu izbutesc la noi, nu sunt de vină nici autorii, avem buni și noi, nici regisorii, cari sunt în genere foarte pricepuți și iscusiți, și nici actorii, cari au destul talent și școală. Lipsesc câțiva impresari. Dar nu am făcut decât să punem problema.

Un eveniment de mare importanță a fost, desigur, redeschiderea Operei. Din piramida teatrelor, lipsea una din pietrele fundamentale, o colonadă întreagă și un fronton, opera. Inutil să mai arătăm importanța redeschiderei operii.

Un frumos efort de montare a fost făcut cu prilejul reprezentării lui „*Boris Godunov*”. Actul încoronării

a fost încoronat de un fast în adevăr bizantin. Decorurile, afară cel din actul I, — pictorul a voit să stilizeze și a devenit abstract — frumos întocmite. D-l Folescu adânc impresionant în rolul chinuitului Boris, mai cu seamă în biserică.

„*Rigoletto*” a dat prilej d-lui Jean Athanasiu ca să-și manifeste — odată mai mult — talentul covârșitor de actor, unit voci sale care unește toate calitățile posibile: căldură, timbu, volum, inflexiune.

Opera noastră, desigur, are un mare cusur. E lipsită de tenori și soprane. Voci drăguțe de salon, da. Însă voci de operă nu. Ciudat e de observat că voci profunde, se găesc destule și admirabile. De ce ne lipsește partea superioară a registrului vocal?

Deaceea, Opera română, cu toate eforturile direcției și administrației, nu e o adevărată operă. Ea nu izbuteste să ne dea ansambluri. Ci concerte, care pot fi admirabile, când cântă Athanasiu, Folescu, din trupa obicinuită, Ștefănescu Goangă, Marcel Journet etc., din cei chemați în reprezentație.

Deasemeni, ea încă nu posedă un balet cum trebuie. D-na Karali nu prea poate da lucruri izbutite în coregrafie, iar baletistelor le lipsește școala și antrenamentul.

În acest timp, cea mai mare a noastră maestră de balet, D-na Floria Capsali, stă în afara operei.

Un eveniment teatral, în adevăratul înțeles al cuvântului, a fost „*Porumbița fără aripi*”, reprezentată la Teatrul Regina Maria. D-l Ion Minulescu a izbutit, de astă dată, să ne ofere o piesă de teatru participând dela o iscusită tehnică teatrală și dela o inspirație din cele mai autentice. Haig Acterian a lucrat regia ca o dantelă. El a izbutit să compună, cu sublinierea textului și învierea lui, o arhitectonică a gesturilor din cele mai remarcabile. Fiece actor, și mai ales rolul principal al *Porumbiței* a fost detaliat în cele mai amănunțite mișcări. D-l Storin, a creat figura lupului de mare, devenit stâncă, în contact cu marea și ghița ce se topește sub farmecul femeii. D-na Maria Antonova, a fost, în adevăr, „*porumbița*” visată de d-nii Minulescu și Acterian. Toți băeții, admirabili ca marinari! Conu Manole-Maximilian și Coana Zenaida-Sofica Ionescu au patronat cu vervă ședințele cabaretului.

Intr'un cuvânt, autor, regisor, actori, au izbutit să ia revanșa lui Caragiale și să reabiliteze acea lume de periferie pe care o încondeiase atâta acesta. Au dăruit un suflet haimanalelor, le-au îmbrăcat în aurul durerii și al gândului, le-au readus la scara omului.

Nu putem uita decorul de Iser și Petrescu Muscă. Cel mai izbutit decor din stagiune.

În cursul lui Februarie a trecut prin București și submediocrul Jean Sarment, adus de d-l Feder, cu spectacole cel puțin sinistre, însă populate de un public care știe franțuzește.

Concertele au adus la Atheneu pe Lotte Lehman, Anna Maria Gugliemetti și Jeanne-Marie Darré. (Acesta două din urmă în seria organizată de *Impressa*). Lotte Lehman, înzestrată cu un aparat vocal deosebit de monstruos, reprezintă o forță naturală din cele

mai excepționale. Despre ea se poate spune că e incomparabilă. În partea a doua a concertului, mai ales după ce vocea s'a încălzit, Lotte Lehman ne-a urcat lângă serafimii cei cu o mie de ochi ca o mie de glasuri și cu multe aripi. Vocea ei poate fi comparată cu apariția spiritului wagnerian în compoziție.

Liedurile care compuneau programul cântăreței cereau un partener la pian, nu un simplu acompaniator, partea pianului întreșesându-se cu partea vocală.

Anna Maria Gugliemetti, stă tocmai la antipodul lui Lotte Lehman. Glasul ei este comparabil unui rarissim stradivarius, iar structura ei vocală cu arta abstractă și pură a lui Bach.

Jeanne Marfe Darré, pianistă de mare anvergură, a concertat cu mult nerv. Poate cu prea mult nerv. Căci și-a desvăluit prea ostentativ calitățile de virtuoașă, în dauna temperamentului pe care îl are cu prisosință.

Cronica noastră apare cu întârziere. Nevoie este, deci, să adăugăm un codicil, pe care să însemnăm evenimentele spectaculare mai recente. *Venit Ventura*. A venit, a jucat, a învins, ca întotdeauna. A creat rolul atât de greu al muribundeii din „Carnavalul Copiilor”, piesa lui Bouhélier care are toate efectele și defectele romanelor lui Ponson du Terrail.

Căci, fără îndoială, că numai inepuizabilele resurse scenice ale artistei de rasă au putut să o facă să conducă spre liman triremele pateticului printre Scylla melodramei și Carybda penibilului realism. Și ne-a mai lăsat, domnișoara Ventura, în suflet, *imagea* dureros de dulce a neputinței învierii păgânului Eros odată defunct, prezentându-ne „*Imagea*” lui Denys Amiel.

PAUL STERIAN

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

D. LIVIU REBREANU. Citim într'o foaie culturală „Avântul” din Piatra-Neamț următoarea informație: „În ziua de 22 Aprilie a. c. d. Liviu Rebreanu va conferența în orașul nostru despre Romanul Romanelor.

Ministerul a cerut prefecturii să i se dea tot concursul”.

Asta înseamnă: s'a dat ordin poliției să-i plaseze biletele de intrare. Ordinul e dat, pe cât se pare, în toată țara.

Citim deasemenea o informație oficială că Ministerul Sănătății l-a însărcinat pe d. Liviu Rebreanu să inspecteze „toate sălile de cinematograf din țară”. Inspekția aceasta a cinematografelor e concomitentă cu turneul de conferințe sprijinite de poliție. Misiunea e la înălțimea d-lui Rebreanu: terorist al cinematografiștilor și orator al vardiştilor! Fiecare om la locul său.

Și oricum, e mai în larg decât la „Educația Poporului” de unde a fost înlăturat în mod discret la 1 Ianuarie a. c. Adică fusese înlăturat cu două luni mai înainte de această dată, servindu-i-se pe sub mână leafa.

Cu ocazia aceluși trist eveniment, d. Liviu Rebreanu a fost sărbătorit în presă de d. Perpessicius și de d. M. Sevastos, admiratori ostentativi ai moralității rebrenești. Faimosul educator al poporului român ni-a fost înfățișat la această sinistră sărbătorire ca un mucenic prigunit în opera lui salvatoare de cei cari nu voiesc binele poporului. Au fost înfierați cu o nobilă indignare toți câți au dus campanie împotriva-i „din ură și din nedreptate”. Printre cei înfierați suntem și noi.

Intr'adevăr, am participat la acea campanie. Din ură? N'aveam motiv. Drumurile noastre merg în direcții cu totul altele. Din spirit nedrept? Să ne lămurim.

Am fost și suntem principal împotriva „Educației Poporului” așa cum a fost concepută și încadrată de guvernanți cu totul naivi și inocenți în materie de cultură românească. Alipirea acestei instituții la Ministerul spitalelor e una din erorile menite să discrediteze o acțiune culturală. Acolo ea n'a putut și nu va putea prospera niciodată, chiar sub conducerea unui om cu toată pregătirea necesară cum e azi d. Emanoil Bucuța. Căci nu e vorba de om, ci de cadrul absolut impropriu în care e condamnată la moarte instituția aceasta, înainte de a trăi.

Și am fost împotriva d-lui Liviu Rebreanu ca șef al ei, pentru motivele următoare:

Conducătorul, mai mult, inițiatorul unei astfel de instituții trebuie să împlinească două condiții neapărate: pregătire culturală și moralitate. D. Liviu Rebreanu n'avea nici una nici alta. Cu câteva clase de gimnaziu unguresc nu se poate conduce destinul culturii românești. Nepregătirea s'a demascat imediat. Solicitat și atacat din toate părțile, fostul conducător nu s'a arătat capabil să articuleze măcar un punct de orientare în materie. Dureeroasa lui neputință provoacă milă.

Și apoi, cineva care a fost condamnat pentru furt de bani publici putea fi erijat în educator al poporului? Cineva care a avut atitudinea d-lui Rebreanu sub ocupația austroungară a Capitalei, putea fi erijat în educator al poporului? Cineva care a sustras fondurile Societății scriitorilor putea rămâne educator al poporului? Cineva care, fiind director al Teatrului i-a sustras tablourile de artă, putea fi educator al poporului? Iată întrebări la care d. Liviu Rebreanu n'a răspuns și nu va putea răspunde niciodată, fiindcă ele nu sunt simple întrebări, ci fapte dure de adevărate. Și nici zelul d-lui Perpessicius, de prieten care închide ochii, n'ar avea ce răspunde.

Ceeace s'a întâmplat, era de prevăzut. Dacă ar fi avut sensibilitatea necesară, d. Liviu Rebreanu ar fi stat acasă și ar fi scris romane. D-sa e însă dintre cei cari cred că, pentru o fărâșă de talent, totul ți-e permis și totul ți se cuvine. Dintr'un scriitor considerat și cu păcatele uitate, cum era până ieri, a ajuns azi inspectorul sălilor de cinematograf din provincie și conferențiar cu concursul vardiștilor.

Tristă istorie, și plină de tâlcuri !

*

D. RĂDULESCU-MOTRU, simpaticul nostru filosof, ne-a făcut surpriza unui atac. Mărturisim sincer : un atac amuzant. Fiindcă d. Rădulescu-Motru, pe care îl știm unul dintre cei mai serioși oameni, ne atacă foarte grav pe tema... subvenției — cași d. M. Sevastos! E drept, d. Rădulescu-Motru, pe care-l știm unul dintre cei mai prudenți oameni, recunoaște că noi suntem cinstiți, dar, în schimb, Statul nu e cinstit, ba e chiar „inconștient“ când ne subvenționează.

Și iată de ce :

Invățământul filosofic care datează de două sute de ani în România, zice d. R.-M., se împarte în două : filosofie științifică și filosofie beletristică. Amândouă sunt necesare pentru școală, zice d-sa. Dar profesorii de filosofie sunt obligați de Stat să facă numai filosofie științifică. Pe cealaltă o fac, neobligați, literații. Aceștia din urmă își permit impertinența să mai fie și originali ; pe când profesorii noștri fac de două sute de ani filosofie științifică fără să simtă nevoia de a fi originali sau de a-și pune filosofia în slujba vreunui interes obștesc. „Pre-supunerea numai că Titu Maiorescu s'ar fi scoborât vreodată la rolul de filosof în slujba intereselor bisericesti sau a intereselor monarhiste ar fi o ofensă memoriei sale“ — zice textual d. R.-M. Adevăratul profesor de filosofie, după concepția sa, nu trebuie să aibă nicio legătură cu viața poporului său, nu e nevoie să fie original și e de rigoare să se simtă ofensat dacă ar crede în vreunul din principiile vitale ale poporului respectiv. Așa sunt toți profesorii noștri de filosofie, — și d. R.-M. îi citează pe toți elogios. Lăsăm profesorilor de filosofie să guste cum vor putea acest elogiu. Noi subliniem numai concepția despre această filosofie științifică, neobligată la originalitate, pe care Statul e dator s'o subvenționeze, deși nu trebuie să-i pretindă niciun folos!

Cealaltă, „filosofia beletristică“ sau „poesia filosofică“ deși necesară în școală, — Statul e inconștient subvenționând-o. Dece? Fiindcă își permite să fie originală, amestecă misticism, naționalism și ortodoxism în ea, adică realități din viața acestui popor, și are obrăznicia să creadă că pe asemenea căi s'ar putea clădi o cultură autohtonă! Iată crimele ei!

Această nefastă direcție e reprezentată de ziarul *Cuvântul* și de revista *Gândirea*, amândouă subvenționate de Statul „necinstit și inconștient“ când nicio

„publicație serioasă : de literatură, de știință, de tehnică“, nu mai e subvenționată de Stat. Textual : „Amândouă aceste organe de publicitate n'ar trăi o singură zi măcar lipsite de subvenția Statului“.

Am rezumat absolut exact cugetarea filosofică a d-lui Rădulescu-Motru.

Ne-ar fi plăcut ca d-sa, aplicându-ne metoda „științifică“, să ne combată pe tema ideilor. D-sa a părăsit de astădată terenul abstract și smulge din mâini armele de atac ale d-lui Sevastos, care-l făceau pe acesta așa de original ! E cum ai lua un sistem de filosofie al altuia și l-ai desfășura de pe catedră — fără obligația de a fi tu original. Dar între doi filosofi științifici asta merge.

Să discutăm deci pe terenul ce și l-a impropriat d. Rădulescu-Motru : subvenția.

E sigur d. R.-M. că ziarul *Cuvântul* primește subvenții și că nici un alt ziar nu primește? Il rugăm să răspundă precis !

E sigur de R.-M. că nicio publicație serioasă, de literatură, de știință, de tehnică nu primește subvenții și primește în schimb numai *Gândirea* (adică o publicație neserioasă)? Il rugăm să răspundă precis! Bunăoară despre *Viața Românească* sau *Arhiva* d-lui D. Gusti, care, neajutate, n'ar putea trăi și ar fi păcat.

E sigur d. Rădulescu-Motru că un teatru de provincie concesionat cu șapte milioane pe an dela Stat și fără spectatori, aduce mai mult folos intereselor obștești decât *Gândirea* care anul acesta e ajutată cu 84.000 lei, când un singur număr costă 100.000?

Cum poate afirma d. R.-M. atât de categoric că *Gândirea* n'ar trăi o sigură zi fără subvenție? Sunt doară ani întregi din viața ei când n'a avut nevoie de niciun ajutor. Azi *Gândirea* costă un milion anual. Și dacă a fost uneori ajutată — ca toate publicațiile, tehnica ei incomparabilă a justificat cu prisosință acel mizerabil ajutor. Un exemplar din această revistă costă 60 lei, iar prețul de vânzare e 40 de lei. N'am avea decât să suprimăm împovărătura tehnică artistică și revista ar câștiga în extensiune. Fiindcă nu trebuie să confundăm o anostă revistă de filosofie științifică ce trăiește (fictiv) din subvenția de idei a gânditorilor străini cu un organ de creație vie și personală, cerut de elita intelectuală a acestei țări și de spiritul timpului ce-a depășit de mult „filosofia științifică“.

Și ca să încheiem, noi aceștia cu filosofia beletristică sau cu poesia filosofică ne publicăm cărțile fără ajutor de stat. În momentul când am avea nevoie de el, am renunța să mai scriem : ar fi semn că nimeni nu ne mai citește. D. Rădulescu-Motru și toți filosofii științifici își publică operele la Casa Școalelor. Ce s'ar face filosofia științifică încetând această subvenție? Dar fiindcă Statul o dă generos, înseamnă că e „necinstit și inconștient“? Iată o problemă de meditat pentru ultima predilecție filosofică a d-lui Rădulescu-Motru !

GANDIREA

MARIUS BUNESCU

LA VATRA DORNEI

GANDIREA

TH. PALLADY

PORTRET

GANDIREA

MARIUS BUNESCU

PEISAJ BUCUREȘTEAN

GANDIREA

TH. PALLADY

NUD

GANDIREA